

TARTU ÜLIKOOL
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
ETNOLOOGIA OSAKOND

Hildegard Reimann

Teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest.

Biotoopia jalutuskäigud linnaruumis

Magistripjekt

Juhendajad *PhD* Aet Annist, *PhD* Ester Bardone

Tartu 2024

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Erialakirjandus kui inspiratsiooniallikas	8
1.1. Kõikehõlmav antropotseen	8
1.2. Paljuliigiline perspektiiv humanitaarteadustes	10
1.2.1. Paljuliigiline etnograafia	10
1.2.2. Paljuliigiline uurimus Eesti humanitaarias.....	12
1.2.3. Paljuliigiline etnograafia kui meetod	13
1.2.4. Paljuliigilised perspektiivid linnamaastikule	14
2. Tööprotsessi ja meetodite analüüs.....	16
2.1. Eelhäälestus	17
2.2. Kestev kulgemine: põimides analüüsi ja välitöid, teooriat ja praktikat.....	18
2.2.1. Välitööde eesmärk: jalutuskäigu koht ja sisu.....	18
2.2.2. Kontaktide otsimine: spetsialistid, aktivistid, kohalikud	22
2.2.3. Lasnamäe kuvand. Töö digitaalsete materjalidega, välitööd veebis	23
2.2.4. Lasnamäe koht, inimesed ja mitteinimesed. Välitööretked Lasnamäel	25
2.2.5. Jalutuskäigud kohaga	25
2.2.6. Jalutuskäigud mitteinimestega	26
2.2.7. Jalutuskäigud inimestega.....	28
2.3. Keskkonnakirjelduse loomine ja jalutuskäikude sisu väljatöötamine	29
2.4. Välitööde eesmärgi täitmine	32
3. Tagasiside: kuidas kogeda võimatut.....	35
3.1. Tunnetus ja loodusharidus	35
3.2. Perspektiivinihestus	36
4. Jalutuskäik jätkub. Diskussioon	41
4.1. Paljuliigiline jalutuskäik etnoloogias ja antropoloogias. Biotoopia jalutuskäik kui välitöö ..	41
4.2. Jalutuskäigu edasiarenemine	43
4.3. Jalutuskäigu prototüüp. Teejuhi loomine	44

Kokkuvõte	46
Meediaviited	54
Kirjandus	55
Summary.....	50
Lisa 1. I Biotoopia jalutuskäigu dokumentatsioon.....	61
Lisa 2. II Biotoopia jalutuskäigu dokumentatsioon.....	83
Lisa 3. Arutelüküsimused. Üritusejärgne vestlusring Biotoopia jalutuskäikudel osalejatega.....	100
Lisa 4. Arutelüküsimused. Mõttevahetus Biotoopia jalutuskäigul osalenud looduseriala spetsialistiga	101

Sissejuhatus

Eri liiki elusorganismide kohalolek inimese järgi kujundatud linnaruumis ning liikidevaheline ühtepõimumine on tunnetus, mis on minus viimastel aastatel süvenenud ning jõudnud punkti, mil sellele tähelepanu juhtimine tundus kriitilise tähtsusega. 2020. aastal alguse saanud ülemaailmne COVID-19 pandeemia ning kliimakriisist ja ebastabiilsest poliitilisest olukorrast tingitud olemuslik haprustunne on andnud maad üldisele ärevusele. Selle keskel on tähelepanelikkus ja empaatia end ümbritsevate eluavalduste suhtes mulle pakkunud lohutust ning lootust, et inimliigi ja ülejäänud looduse vaheline koostöö aitab läbi kriiside pehmemalt liikuda.

Magistriprojekt „Teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest. Biotoopia jalutuskäigud linnaruumis” arenes koostöös Biotoopia teaduse ja kunsti festivaliga. Viieaastane Biotoopia konverentside ja kunstiürituste sari sai alguse 2021. aastal, mil loodi seda haldav juriidiline isik MTÜ Estonian Anthropocene Center ning toimus esimene konverents Viinistu Kunstisadamas. Biotoopia ideed on võrsunud 1995. aastal Sirje Helme, Eha Komissarovi ja Ando Keskküla kureeritud Sorose Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse näitusest „Biotoopia. Bioloogia. Tehnoloogia. Utopia”. Biotoopia põhimõtete järgi on aeg edasi liikuda inimliigikesksusest, pöörata tähelepanu inim- ja looduskultuuri koostööle, eluslooduse toimevõimekusele (*agency*) ja iseväärtusele, arutleda uutsorti (öko-)eetika ja esteetika üle ning panustada käesoleva keskkonnakriisi lahendamisesse (Estonian Anthropocene Center 2021–2025). Biotoopia on rahvusvahelise haardega Eestis toimuvate ürituste sari, mille eesmärk on luua võrgustikku keskkonnateemadega tegelevate teadlaste, mõtlejate ja loovisikute vahel. 2023. aastaks kuulub Biotoopia kollektiivi märkimisväärne osa Eestis avalikult keskkonnateadlikkuse teemadega tegelevaid inimesi, sh kunstnik Peeter Laurits, filosoof ja kirjanik Hasso Krull, kultuuriteadlane Marek Tamm, biosemiootik Kalevi Kull jpt.

Magistriprojekti raames korraldasin Biotoopia raames kaks jalutuskäiku 4. augustil ja 15. oktoobril 2022 Lasnamäel Tallinnas. Jalutuskäigud (ingl k Walks) on Biotoopia kõrvalprogrammi osaks olnud alates 2021. aasta sügisest. 2022. aasta alguseks olid selle raames toimunud mõned loodusmatkad. Magistriprojekti idee lähtus organiseerijate huvist Biotoopia jalutuskäikude seeriat omanäolisemalt edasi arendada. Kokkulepe panustada Biotoopia programmi jalutuskäikude seeria väljatöötamise ja

läbiviimisega sündis peale vestlust Biotoopia esindajatega 2022. aasta veebruaris. Olen vabatahtlikuna olnud Biotoopia tegevusega seotud alates 2021. aastal toimunud konverentsist. Edasine koostöö seadis mind silmitsi väljakutsega, kuidas siduda etnoloogia teooria ja metodoloogia jalutuskäikude korraldamisega ning ühtaegu Biotoopia nägemusega keskkonnateadlikkusest.

Otsustasin valida Biotoopia jalutuskäikude teemaks mitte-inimligist loomade perspektiivi linnakeskkonnale ning avastada koos osalejatega, kuidas kogevad inimtekkelist ruumi liigid, kellega inimesed oma elukeskkonda igapäevaselt jagavad. Märksõnad „jalutuskäik” ja „mitteinimeste perspektiiv” suunasid mu antropoloogiaalases kirjanduses paljuliigilise ja sensoorse etnograafia valda ning uurima jalutamist kui etnograafilist meetodit. Minu projekti eesmärgiks sai leida viis, kuidas luua inimestes suhestumist teist liiki loomade ruumikogemusega läbi jalutamise ja sensoorses etnograafias rakendatud meetodite.

Oma töös võtsin kasutusele mõisted paljuliigiline (*multispecies*) ja liikideülene (*interspecies*). Inspireerituna Juanita Sundbergist (2013) kasutasin mõistet koosjalutamine (*walking-with*), mille kaudu on võimalik luua ruumile uusi ühiseid tähendusi. Kasutan korduvalt väljendeid „teised liigid” ja „mitteinimesed” (*non-human*) teadvustades sellega inimeste kuulumist erisuguste organismide võrgustikku, proovides aga teadlikult vaadata edasi inimkogemusest ja teadvustada eri organismide kogemuste paljusust. Minu projekti fookus on mitteinimestel, kelle tegevust on linnaruumis võimalik inimsilmaga märgata: imetajad, linnud, roomajad, kahepaiksed ja lüljalgsed. Paljuliigilise lähenemise taustsüsteemi loovad teadmised loodusloost, mistõttu kaasasin oma projekti loodusteaduslikke materjale ja spetsialiste. Eesmärgist ja teemast lähtuvalt sai jalutuskäikude seeria tööpealkirjaks „Liikideülene linn”.

Projekti praktiliseks väljundiks olid kaks sensoorset jalutuskäiku koos osalejatega, mille käigus juhtisin tähelepanu linnaruumis elavatele loomaliikidele ja nende perspektiividele. Kahe jalutuskäigu põhjal koostas inimese ja pilti kombineeriva teejuhi „Paljuliigiline jalutuskäik linnas”, mis võimaldab sarnase sisuga jalutuskäike iseseisvalt enda valitud keskkonnas korrata. Kaks Biotoopia jalutuskäiku toimusid 4. augustil ja 15. oktoobril 2022 ja neil osales vastavalt 30 ja 15 inimest. Osalejate tagasiside ja läbiviimise kogemus võimaldasid analüüsida jalutuskäikude idee ja teostuse õnnestumist. Edasine töö kogutud tagasisidega, dialoogiline koostöö Biotoopia tiimi ning Tartu Ülikooli etnoloogia

osakonna õppejõududega lõid võimaluse analüüsida projekti suhestumist Biotoopia eesmärkide ja etnoloogia ja rakendusantropoloogia valdkonnaga.

Biotoopiaga koostöös tegutsemine mõjutas muuhulgas minu magistriprojekti sihtgruppi ja toimumiskohta. Kuigi paljud Biotoopia üritused on suunatud rahvusvahelisele publikule, leppisime kokku, et minu korraldatud jalutuskäigud toimuvad eesti keeles. Toetudes minu kogemusele, on keskmine Biotoopia külastaja keskkonna- ja kultuuriteadlik inimene, kes on omandamas või omandanud kõrgharidust. Biotoopia publikut iseloomustab soov loodusega kontakti saavutada ning avatus loomingu- ja eksperimentaalsele lähenemisele; samas teadlikkus posthumanistlikust keskkonnafilosoofiast läbi vastavate tüvitekstide. Rahvusvaheliselt tuntud posthumanistliku filosoofia autorid on nt Bruno Latour, Timothy Morton, Andreas Weber, Donna Haraway; Eestis Hasso Krull. Nende teosed on alati müügil ka Biotoopia üritustel.

Majanduslikult sõltuvad Biotoopia üritused projektipõhisest rahastusest. Aastatel 2021–2023 olid peamiseks toetajateks Eesti Kultuurkapital, Tallinn Euroopa roheline pealinn, Eesti Kultuuriministeerium ja Eesti Keskkonnaministeerium. Biotoopia jalutuskäike ja vestlusõhtuid (Walks & Talks) on toetanud Tallinna Keskkonna- ja Kommunaalamet. See tingis ka minu projekti elluviimiskohana Tallinna linna.

Minu otsus korraldada Biotoopia jalutuskäigud Lasnamäel sündis isiklikust huvist analoogsete kortermajarajoonide vastu teistes Eesti asulates, nt Anelinn Tartus. Rolli mängisid ka arutelud Biotoopiaga tiimiliikmetega ning linnaökoloogidega. Projekti alguses teadsin Lasnamäe kohta vähe. Töö käigus hakkasid lahti kooruma paiga tähenduskihid, mis mõjutasid tervet protsessi. Lasnamäe ehitamist alustati 1970. aastatel ja see on tänaseni pidevalt kasvav ja arenev keskkond. Lasnamäele on iseloomulik peamiselt venekeelne elanikkond ja suur asustustihedus. Visuaalis domineerivad nõukogudeaegsed kortermajad, mis vahelduvad sisehoovide, parkide ja korrastamata rohealadega. Eesti ühiskonnas on Lasnamäega seotud mitmeid stigmasid seoses paiga rahvusliku profiili, turvalisuse ja halli, kivise, looduskaugese keskkonnaga. Tähelepanu pööramine Lasnamäe rohealadele, liigirikkusele ja iseväärtusele on viimasel ajal olulisel kohal kohalikus kogukonnaaktivismis ning sai oluliseks ka minu projektis.

Projekti katustekst annab ülevaate teoreetilisest raamistusest, mis aitab jalutuskäikude ideed välja arendada ning üritusi planeerida, välitöödest Lasnamäel ning katsetustest etnograafiliste meetoditega. Viimases peatükis analüüsin projekti eesmärkide täitmist, Biotoopia jalutuskäikude kontseptsiooni edasiarendusvõimalusi rakenduslikus võtmes ning projekti panust paljuliigilise etnograafia arendamisesse. Projekti katusteksti täiendab minu läbiviidud Biotoopia jalutuskäikude täpne dokumentatsioon (Lisa 1–2) ja sõnalis–pildiline teejuht („Paljuliigiline jalutuskäik linnas”).

Biotoopia jalutuskäikude organiseerimine ning vormistamine magistriprojektiks oli protsess, mille lõpuleviimise eest olen tänulik paljudele abistajatele ja kaasamõtlejatele. Tahaksin tänada tervet Biotoopia tiimi, eriti kaaskorraldajaid Kellit ja Saarat toetuse, usalduse ja praktilise abi eest. Projekti andsid tohutu panuse ka Biotoopia jalutuskäikude osalejad ning osalema palutud spetsialistid loodusteaduste erialadelt, niisamuti Lasnamäe ja selle eri liiki elanikud. Sooviksin esile tõsta ka rikastavat ja dialoogilist koostööd juhendajate Aet Annisti ja Ester Bardonega, kellega kohtumised kujunesid iga kord huvitavaks aruteluks ning julgustasid olema püsivalt mõttevahetuses etnoloogia ja selle naabererialade õppejõudude ja tudengitega. Suur aitäh!

1. Erialakirjandus kui inspiratsiooniallikas

Biotoopia jalutuskäigud oli mitmetahuline projekt, mille keskmes oli mitte-inimloomade perspektiiv linnaruumile. Projekti saab siduda eri valdkondadega, muuhulgas semiootika, loodusteaduste, linnauuringute, loovuurimuse, kaasaegse kunsti ja ühiskondliku keskkonnaliikumisega.

Käesolevas peatükis annan ülevaate, miks ja kuidas on teiste liikide perspektiivi uurimine etnoloogias ja antropoloogias päevakorda tulnud. Sealjuures paigutan projekti teemad laiemasse konteksti, kirjeldades sarnaseid suundumusi akadeemilisel maastikul ja ühiskonnas üldiselt. Jalutuskäikude idee väljatöötamisel toetusin peamiselt paljuliigilise ja sensoorse etnograafia alasele kirjandusele, mis andis sõnavara töö eesmärkide sõnastamiseks, aitas kujundada jalutuskäikude formaati ja avas silmad fookuse (linnaloomad) ning toimumiskoha (linn, Lasnamäe) eripäradele.

1.1. Kõikehõlmav antropotseen

Käesolevaks ajahetkeks on hakatud ülemaailmselt teadvustama inimtegevuse mõju ulatuslikkust kõigis valdkondades, mh kultuuris, majanduses, poliitikas ja ökosüsteemide toimimises. Inimtsivilisatsiooni arenguga kaasas käivad muutused mõjutavad peale inimeste endi ka teiste liikide elutingimusi ja käitumist. Seda fenomeni on kirjeldatud mõistega antropotseen, mis tähistab inimtegevusest läbipõimunud geoloogilist ajajärku Maa ajaloos (Crutzen, Stoermer 2000). Mõiste raamistab 21. sajandil suurenenud huvi ökoloogiliste probleemide, inimese ja looduse suhete ümbermõtestamise vastu nii humanitaarteadustes kui ka kunstis, loodusteadustes, majanduses ja ühiskondlikus sfääris (vt Howard 2013).

Uuritavad protsessid, nt kliimamuutused, liikide väljasuremine, ülerahvastatus ja elukohtade hävitamine on sedavõrd mitmetahulised, et valdkondade piirid on hakanud hägustuma. Humanitaar- ja sotsiaalvaldkonnad, sh etnoloogia ja antropoloogia on üle võtnud teemad ja mõisted ökoloogiast; loodusteadustes on jällegi leitud, et kunst ja kvalitatiivne lähenemine pakuvad uusi vaatenurki ökoloogilistele ja bioloogilistele fenomenidele. Kunst on inimese ja keskkonna suhet alati peegeldanud, ent kaasaja ökoloogiline kunst pöörab tähelepanu keskkonnaprobleemidele, mõtiskleb ökoestetikast ja teiste liikide maailmanägemusest ning on dialoogis loodusteaduste ning

tehnoloogiliste saavutustega. Aastatel 2021–2023 on Eestis toimunud mitmed keskkonnateemasid ja antropotseeni käsitlevad näituseprojektid: „Kohanemine kahanemisega” (Eesti Kunstiakadeemia 2021), „Taganemisteeta. Kohalolekuharjutus” (NART aastanäitus 2021), „Kunst antropotseeni ajastul” (KUMU 2023), Biotoopia kunstiprogramm (Estonian Anthropocene Center 2021–2023) jpt.

Ei saa öelda, et huvi looduse või teiste liikide vastu oleks uus nähtus ka kultuuriuurimises. Viimaste aastakümnete suundumusi aga iseloomustab lisaks temaatilisele huvile ka diskursiivne nihe. Posthumanism on paradigma, mis seab küsimärgi alla valgustusajastu ideed inimliigi ülimuslikkusest, looduse ja kultuuri vastandumisest ning pakub alternatiivi inimkesksele lähenemisele (Howard 2013). Posthumanistliku pööret kultuuriuurimises on mõjutanud Philippe Descola (2005, eesti k 2022) ja Bruno Latouri (1993) vaated inimkultuuri ja looduse läbipõimumiselet. Kultuuriuurimuse lähtekohaks pole enam euro–ameerika valge inimese sümbolsete tähenduse maailm, vaid eri sorti tähenduste võrgustik, ökoloogiliste, kultuuriliste, poliitiliste ja majanduslike protsesside vaatlemine läbipõimunud tervikuna (vt Tsing 2015).

Posthumanistlikest ideedest lähtuv keskkonnahumanitaaria hakkas Eestis jõulisemalt kujunema 2000. aastate algul. Kogumikus „Tekst ja loodus” (2003) võeti luubi alla humanistlik looduse ja kultuuri eristus. Samas paigutas Kadri Tüür Eesti konteksti mõiste „looduskultuur” (ingl k *natureculture*), mida on rahvusvaheliselt arendanud posthumanistlik mõtleja Donna Haraway (2003). Paar aastat hiljem Eestis avaldatud kogumik „Eesti looduskultuur” (2006) jätkas diskussiooni inimese ja looduse suhte üle, koondades töid erinevatest valdkondadest. Analüüsiti inimese, maastiku ning loodusnähtuste vahekorda ja looduse representatsioone. 2020. aastaks oli eesti keeles laiemalt kasutusele võetud ka antropotseeni mõiste, mida mõtestab kultuuriteadlase Marek Tamme artikkel “ajalookirjutuse arengutest antropotseeni ajastul” (Tamm 2018).

1.2. Paljuliigiline perspektiiv humanitaarteadustes

Biotoopia raames toimuvaid üritusi iseloomustab posthumanistlik lähenemine, sh soov pöörata tähelepanu teiste liikide maailmatunnetusele ja toimevõimekusele. Valisin oma projekti teemaks linnaloomade perspektiivi keskkonnale, mis juhataks mind paljuliigilise uurimuse mõisteni.

Paljuliigiline lähenemine kujunes välja 21. sajandi esimesel kümnendil (vt Locke 2018). Paljuliigiline lähenemine uurib kõiki biofüüsikalisi olendeid, alates inimestest jt imetajatest, lõpetades seente, bakterite ja viirustega. Fookus on organismidevahelistel suhetel, erisuste ja ühisosade esilekerkimisel (Ogden jt 2013: 6). Sotsiaal- ja humanitaarteadustes toimus epistemoloogiline nihe ja nimetatud valdkondade põhilise huviobjekti – inimolemuse – ümbermõtestamine. Paljuliigilises maailmas valitseb ontoloogiline mitmekesisus, lisaks kultuurilisele mitmekesisusele ka erinevate looduste paljusus (Ogden jt 2013: 6; de Castro 1998). Uurimistöö lähtepunkti nihkumine inimeselt kõigele elavale ja olevale on kaasa toonud uurimismeetodite ja lähenemisviiside rohkuse (Ulmer 2017), mida siiski ühendavad iseloomulik mõtteviis ja fookus.

Paljuliigilise lähenemisele on iseloomulik metafooride, näidete ja analoogiate rohkus. Autorid tegelevad sõnaloomega, et vahetada välja iganenud terminoloogiat või kirjeldada fenomene, mida varem pole sõnastatud. Loodud on sõnad kirjeldamiseks olevusi (enamat–kui–inimene, ingl k *more-than-human*; mitteinimene, ingl k *non-human*), tegevusi (koos–saamine, ingl k *becoming-with*; koos–kõndimine, ingl k *walking-with*), ruumi (eluruum, ingl k *dwelling*), maailmaga suhestumist (vastutusvõimekus, ingl k *response-ability* – sõnamäng sõnadest *response* – vastamine ja *ability* – võimekus), uusi akadeemilisi diskursusi (inimülene antropoloogia, ingl k *anthropology beyond human*) jne.

1.2.1. Paljuliigiline etnograafia

Paljuliigiline uurimus kannab etnoloogias ja antropoloogias paljuliigilise etnograafia nimetust. Küsimused looduse ja inimkultuuri, inimeste ja mitteinimeste suhetest pole etnoloogias ja antropoloogias uued. Siiski tuleb vahet teha uurimustel, mis tegelevad looduse ja teiste liikide sümbolse, kultuurilise või sotsiaalmajandusliku tähtsusega ja posthumanistlikul lähenemisel, mis

võtab arvesse looduse ja teiste liikide iseväärtust ning toimevõimekust inimesest sõltumata. Paljuliigilise etnograafia kujunemises on olulise tähtsusega ontoloogiline pööre, mis võrsus Philippe Descola, Viveiros de Castro ja Bruno Latouri töödest. Perspektiivimi mõiste (Viveiros de Castro 1998) tõi antropoloogiasse arusaama nii inimeste kui mitteinimeste perspektiivide paljususest, mida on edasi arendanud Eduardo Kohn jpt. Kohni tööd „How dogs dream: Amazonian natures and the politics of transspecies engagement” (American Ethnologist 2007), „How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human” (University of California Press 2013) jt kirjeldavad liikidevahelist suhtlust, liigipiiride hägustumist, ontoloogiate rohkust ning avavad nende teemadega seotud poliitilist ja sotsiaalset dimensiooni.

Kaasaegse lähenemise oluliseks kujundajaks on posthumanistlik mõtleja Donna Haraway, kelle järgi võiks inimeseks olemist mõtestada paljuliigilise koos-kujunemisena (*multispecies becoming-with* Haraway 2008). Niisiis ei saa inimest vaadata eraldi teistest liikidest ning antropoloogia põhifookuses võiks olla inimeste ja teiste liikide suhted (Locke 2013; Ogden jt 2013; Kirksey, Helmreich 2010). Paljuliigiline etnograafia tähendab seega uut sorti etnograafilise kirjelduse loomist (Kirksey, Helmreich 2010; Ogden jt 2013). Paljuliigilise etnograafia mõjukaks autoriks on antropoloog Anna Tsing, kes on inimeste ja seente suhete kaudu kirjeldanud globaalmaajanduse toimemehhanisme (2015).

Paljuliigilise etnograafia suurim konflikt peitub antropoloogilise lähenemise inimkesksuses. Niisamuti tuleb juba uurimissuuna nimetusest esile liigne fookus inimese enda loodud liigikategoriatel. Tim Ingold (2013) on paljuliigilise etnograafia asemel pakkunud välja „inimliigiülese antropoloogia” (*anthropology beyond human*) mõiste, tuues esile, kuidas maailmas leiab aset inimkategoriatele allumatu pidevalt muutuv organismide mitmekesisus ja ühtepõimumine. Siiski on paljuliigilise etnograafia mõiste kasutusele jäänud. Karen Baradi (2012) sõnul pole posthumanistlikus paljuliigilises lähenemises oluline esile tõsta inimese ja mitteinimese erinevust, vaid vaadelda, kuidas ja miks eristused esile kerkivad: mis hetkel ollakse inimesed, mis hetkel loomad, mis hetkel mõlemat korraga (Barad 2012: 31–32).

1.2.2. Paljuliigiline uurimus Eesti humanitaarias

Eesti antropoloogia, etnoloogia ja naabervaldkonnad on tegelenud inimese ja keskkonna suhete mõtestamisega, aga paljuliigilise uurimuse mõiste pole kanda kinnitanud. 2016. aastal tõstatasid kultuuriuurijad Linda Kaljundi jt väljaandes *Sirp* küsimuse, kuhu paigutuvad loomad ajaloouurimuses, tuues seega Eestis arutellu loomade toimevõimekuse inimajaloo kujundamisel. Sealsamas on kirjeldatud ka paljuliigilise etnograafia olemust, sidudes paljuliigilist lähenemist loomaõiguse ja posthumanismiga (Kaljundi jt 2016). Maarja Kaaristo (2008) on juhtinud tähelepanu, et ajalooliselt on Eesti etnoloogia tegelenud valdavalt loomade kirjeldamisega läbi nende sümbolise, funktsionaalse ja sotsiaalmajandusliku tähenduse. Kaaristo on oma töödes esile toonud ka loomade emotsionaalset väärtust (2006; 2008 jt).

Paljuliigiliseks võib pidada etnoloogi Ants Viirese lähenemist. Viires on teoses „Puud ja inimesed” (2000) kirjutanud, kuidas eestlaste suhe puudega on vorminud nende elustiili ja maailmatunnetust. Loomade ja inimeste suhetest on kirjutanud mitmed Siberi rahvaste uurijad. Inimeste ja põhjapõtrade suhet kirjeldab Laur Vallikivi koostöö neenetsi põhjapõdrakasvatatajatega (2022; ilmumas 2024) ning Liivo Niglase ja Eva Toulouze'i koostöö metsaneenetsi põhjapõdrakasvatataja Juri Vellaga (2019). Art Leete (2011) on analüüsinud, kuidas komi jahimehed omistavad oma koortele isiksust, toimevõimekust ning arvestavad nende iseloomu ja tahtega. Leete lähenemisviis on paljuliigilisele kirjeldusele iseloomulik, kuigi autor ise oma tööd selle raamistikku ei paiguta. Inimeste–mitteinimeste suhetest räägivad ka mõned vastkaitstud erialased lõputööd, nt Tallinna Ülikooli antropoloogia eriala magistr töö ebapärlikarpide tähendusest keskkonnakaitstes (Vaaks 2023).

Eestis paistab huviga paljuliigilise lähenemise vastu silma Tartu Ülikooli semiootika osakond. Mitteinimese perspektiivi, mis mind Biotoopia jalutuskäike planeerides paelus, vaadeldakse öko- ja biosemiootikas läbi Uexkülli omailma (*Umwelt*) mõiste (vt BioZooEcoSem 2023). Omailma analüüs on teinud võimalikuks teiste liikide tähendusloome kirjeldamise ning ka semiootikas hakatud arutlema eri liikide perspektiivide teadvustamise võimalikkusest ning omavahel suhestamisest (nt tõlkimise, kujutamise, kehastamise teel). Biotoopia jalutuskäikude idee on dialoogis samaaegselt Tartu Ülikooli semiootika osakonnas väljatöötatud omailma analüüsi rakendusvõimalustega ökoloogias ja loomauuringutes (BioZooEcoSem 2023). 2022. aastal katsetati semiootika uurimisgrandi raames

omailma analüüsi sidumist ka linnakeskkonnas jalutamise (Umwelt walk) (BioZooEcoSem 2023; vt ka Maran 2020).

1.2.3. Paljuliigiline etnograafia kui meetod

Biotoopia jalutuskäikude planeerimisel ja läbiviimisel oli rõhk etnograafilistel meetoditel paljuliigilise etnograafia võtmes. Palju tuli ette loomingulist katsetamist, millest annan detailsema ülevaate 2. peatükis. Vajadus eksperimentaalse lähenemise järgi tulenes soovist luua formaat, mis sobiks Biotoopia interdistsiplinaarse lähenemisega, aga ka tõsiasi, et paljuliigilise etnograafia meetodid on veel välja kujunemas. Lähenemist iseloomustavad meelelisus, kehalisus, intuitsioon ja katsetamine (vt Bubandt jt 2023). Etnograafiliste meetodite sõna- ja visuaalikesksus tuletab end ikka ja jälle meelde ning sunnib mõtlema teistsugustest etnograafilise kirjelduse viisidest – on ju mitteinimeste tajumaailm teistel loogikatel ja meeleeelunditel põhinev.

Kuidas pääseda ligi teist liiki organismi elukogemusele – see on suurim väljakutse, millega paljuliigilisel välitööl silmitsi seista (vt Tsing 2013: 31–34). Seda võib võrrelda raskusega püüda uurijana mõista teise inimese elukogemust. Lisaks erinevale kultuuritaustale ja elukogemusele eristab meid üksteisest ka kehaline kogemus füüsilises ruumis. Antropoloogid, sh Sarah Pink (2008: 193), on tõdenud, et uurijatel on võimatu „pääseda otseselt ligi teiste inimeste ühistele mälestustele, kogemustele ja ettekujutustele”. Pink on lahendust otsinud ühise ruumikogemuse loomisest (Pink 2008: 193). Ruumikesksest lähenemisest, kõndimise ja sensorsete meetodite rakendamisest on abi teise kogemuse mõistmisel, olgu tegemist inimese või mitteinimesega. Paljuliigilisel etnograafial on seega ühisosa sensoorse etnograafia meetoditega.

Nähes ühisosa sensoorse etnograafia, jalutamise kui meetodi (*sensory walk* – Pink 2009; Lee Vergunst, Ingold 2008) ning paljuliigilise lähenemise vahel, tekkis mul huvi Biotoopia jalutuskäikude planeerimisel nende teemadega tutvuda. Paljuliigilise etnograafia kontekstis saab jalutamist vaadelda, nagu seda on teinud töörihm The Walking Lab (Springgay, Truman 2018). Uurimismeetodina tähendab kõndimine eri meelte kaudu kohaga suhestumist. Mõtestatud kõndimine võimaldab luua ontoloogilist nihet, kui pöörata tähelepanu marginaliseeritud gruppide ruumikasutusele ning proovida sellega aktiivselt suhestuda (Springgay, Truman 2018). Springgay ja Truman on toonud näiteid

vähemusgruppide (seksuaalvähemused, vähemusrahvused) uurimisest – aga nagu selgub, võivad ka teised liigid olla ühiskondlikult marginaalsed (Brighenti, Pavoni 2020). Kõndimine on oluline metodoloogiline vahend, et tunnetada eetilist ja poliitilist dimensiooni väheesindatud elukogemustes (Springgay, Truman 2018). Minu projekti raames sai jalutamisest ühtaegu ettevalmistav meetod keskkonna paljuliigiliste tähenduste tunnetamiseks kui ka koosloovaks vahendiks kahel jalutuskäigul Biotoopia publikuga.

1.2.4. Paljuliigilised perspektiivid linnamaastikule

Lisaks meelte rakendamisele peetakse paljuliigilises uurimistöös oluliseks koha valikut. Fookuses on kontaktialad (*contact zones*¹), paigad, kus kohtuvad tehislik ja looduslik, inimene ja mitteinimene ning avalduvad nendevahelised konfliktid (Ogden jt 2013: 10). Biotoopia jalutuskäikude toimumiskoht Lasnamäe on samuti vaadeldav kontaktialana. Jalutuskäigud osutasid inimese ja mitteinimese kohtumise võimalikkusele ka keskkonnas, mille kuvand on liigivaene ja loodusvaenulik ning julgustasid seda kontakti ka edaspidi otsima.

Jalutuskäikude planeerimine linnakeskkonda tõi päevakorda linnaloomade ja –loodusega seotud diskursuse, mis on kaasajal ühiskondlikult oluline, aga ka akadeemiliselt huvipakkuv. Sotsiaalteadlased Andrea Mubi Brighenti ja Andrea Pavoni (2020) on kirjeldanud, kuidas keskkonnas, mida tajutakse inimeste omana, toob kodustamata loomade kohtamine päevakorda kultuurilised arusaamad inimese ja looma, linna ja looduse erinevusest. Seetõttu uurib linnaloomade fenomeni järjest enam etnolooge, antropolooge ja sotsiaalteadlasi. Autorite sõnul on linnas elavad kodustamata loomad ühiskondlikult haavatavas positsioonis (Brighenti, Pavoni 2020). Olukord viitab nii looduslike elukohtade hävitamisele kui ka juurdunud arusaamadele tsiviliseeritud keskkonnast ja seal kehtivatest eesõigustest (Houston jt 2018). Viimastel kümnenditel on etnoloogide ja antropoloogide

---

¹ Mõistet kasutas esmakordselt Mary Louise Pratt aastal 1992, viidates kohtadele, kus tulevad esile kultuurierinevused ja asümmeetrilised võimusuhted. Paljuliigilises kontekstis on mõistet kasutanud Donna Haraway (2008) jt.

huvi all linna sattunud metsloomade kajastus uudismeedias², linna ja looduse piiride hägustumine ülemaailmse koroonapandeemia ajal ja erinevad konfliktiolukorrad, nt kahjurliikide tõrje (Filipović 2021). Eestis on linnaloodust kui kultuurifenomeni põhjalikumalt käsitletud semiootikas (Maran 2020; 2022).

Humanitaar- ja sotsiaalteadlaste arutelud saavad praktilise väljundi linnaplaneeringutes ja –ökoloogias, kus nähakse looduse ja kultuuri eristamist jätkusuutmatu mõttemallina: linnastuvas maailmas on võimatu vaadelda inimese elu eraldiseisvana teistest liikidest. Linnaloomade uurimise kaudu otsitakse võimalusi kooseluks, mis ei oleks konfliktne või tõrjuv ning proovitakse leppida uue kooseluvormi paratamatusega (Barua, Sinha 2022; Brighenti, Pavoni 2020). Vajalik on diskussioon linnaruumi ökoloogilisemast planeerimisest (vt Betaley, Newman 2013), kus arvestatakse mitteinimeste kogemuste ja ootustega (Barua, Sinha 2017).

Paljuliigilise ruumi loomine on osa üldisest keskkonnaliikumisest, millega osutatakse eetilistele ja õiguslikele küsimustele (vt Plath jt 2022). Tänapäeva keskkonnaliikumine käib käsikäes sotsiaalõiguste nõudmistega, et pöörata tähelepanu võimusuhetele, eksploateerimisele ja tasalülitamisele ühiskonnas ning haavatavatele gruppidele, keda kliimakriis mõjutab (vt Rennit, Annist, Tüür 2023). Paljuliigilist lähenemist on linnaplaneerimises rakendanud Maarja Tüür oma maastikuarhitektuuri eriala lõputöös „Putukate linn” (2018). Keskendumine mitteinimeste perspektiivile linnaruumis loob silla minu projekti, kaasaegsete linnauuringute ja keskkonnaliikumise vahel.

---

² Linnaloomade kuvandist Soome meedias rääkis nt 2022. aasta Põhjamaade etnoloogia ja folkloristika konverentsil „RE:22” folklorist ja loomauurija Taija Kaarlenkaski (Ida-Soome Ülikool) ettekandes „Wild animals as city dwellers: who belongs to urban nature?”

2. Tööprotsessi ja meetodite analüüs

Peatükis 1 andsin põhjalikuma ülevaate kesksetest suundumustest ja mõistetest, mis Biotoopia jalutuskäikude idee kujunemist mõjutasid. Lasnamäe kui paljuliigiline maastik (*multispecies landscape*), seal elavad eri liiki linnaloomad kui mitteinimesed (*non-humans*) ning meelte ja kohatunnetuse rakendamine lähtuvalt sensoorse etnograafia metodoloogilistest põhimõtetest (*sensory ethnography, sensory walk*) raamistasid minu välitöid ja jalutuskäikude läbiviimist koos osalejatega. Kahe Biotoopia jalutuskäigu formaadi väljamõtlemine, jalutuskäikude organiseerimine ja läbiviimine koosnes paljudest paralleelsetest tegevustest. Perioodil märts–oktoober 2022 tegelesin

- 1) jalutuskäike ettevalmistavate tegevustega, sh teoreetiliste materjalide läbitöötamine, välitööd, koosolekud, sotsiaalmeediasisu loomine, tekstide ja ülesannete vormistamine, praktilised ettevalmistused;
- 2) kahe jalutuskäigu läbiviimisega augustis ja oktoobris (jalutuskäikude dokumentatsioon vt Lisa 1–2);
- 3) jalutuskäikude järeltegevustega, sh tagasisideküsitluste ja –intervjuude tegemine (aruteluküsimused vt Lisa 3–4), intervjuude läbitöötamine, refleksiooni kirjutamine, teoreetiliste materjalide läbitöötamine, sotsiaalmeediasisu loomine.

Alljärgnevas tööprotsessi kirjelduses reflekteerin, kuivõrd oluline oli osalusvaatluse, vaatluse, intervjuu, sensoorsete ja visuaalsete meetodite pidev kohandamine dialoogis erialakirjanduse ja välitööde käigus loodud teadmistega. Eelpool loetletud tööetapid olid läbipõimunud, kuna koos publikuga läbiviidud jalutuskäigud kujunesid omamoodi välitöödeks ning ühe jalutuskäigu järeltegevused panustasid uue jalutuskäigu ettevalmistamisesse. Esmajärjekorras kirjeldan tegevusi, mis olid projekti terviku mõttes kõige ajamahukamad või olulisemad, sh tunnetuse, inspiratsiooni ja teemaga seotud tutvusvõrgustiku loomise olulisust. Peatüki eesmärk on edasi anda kogu protsessi keerukust: jalutuskäikude sisu väljatöötamisega kaasnenud segadust ja üksiolekutunnet minu jaoks võõras Lasnamäe linnaosas ning koostööd projekti teiste osapooltega.

2.1. Eelhäälestus

Meeleolu, millest kerkis idee töötada Biotoopia jaoks välja paljuliigilise linnajalutuskäigu formaat, võttis maad aastal 2020. Tol kevadel oli ülemaailmse koroonaviiruse leviku peatamiseks kehtestatud eriolukord. Avalikud asutused olid suletud, teiste inimestega läbikäimine piiratud. Harjumuspärased igapäevased liikumismustrid muutusid: enam polnud võimalik minna tööle, poodi ega reisima. Avastasin end lugematute teiste seas uitamas varakevadises looduses. Kõndimises kui tegevuses oli midagi rahustavat. Nautisin kadumist linnaäärsesse võserikku ja avastasin tärkava looduse märke. Aja jooksul mu märkamisvõime paranes, julgesin pista näpud mulda, nuusutada värskaid toomingalehti (lõhnas nagu pirnikaramell), maitsta kasekoorelt immitsevat mahla. Inimesi väga palju ei näinud. Hakkasin tervitama kampsunile maanduvaid putukaid. Rõõm segunes haprustundega, mida iseloomustas ajastu ebakindlus ning süvenev mure looduse ja liikide püsijäämise osas. Selles tundes oli vist midagi kõikehõlmavat. Looduses kõndimine on saanud osaks keskkondlikust kunstist ning keskkonnaliikumisest. Järjest enam koguvad populaarsust kunstiprojektid, mis loovad kooskõndimise kaudu kohatunnetust, kogukonnatunnet, kutsuvad üles rakendama oma meeli ja avastama liigirikkkust.

2021. aasta suvel hakkasin teravamalt tunnetama, et me pole siin üksi. Siin – see tähendab linnas; üksi – see tähendab, et inimestena pole meil kuigi edukalt õnnestunud tõrjuda välja putukaid oma korteritest, hakke puisteedelt, tuvisid pööningutelt, rebaseid tagahoovidest. Vastupidi – tundub, et me otsime seda kontakti. Minu naaber toidab tuvisid, mina tõrjun aktiivselt ja edutult sipelgaid, üks mees räägib trepikojas kassiga, üks naine kohtub jõe ääres igal hommikul rebasega. Proovin tulutult välja mõelda, miks satun linnaväljakul iga kord pealtnäha teenimatu tuvirünnaku ohvriks. Inimeste suhe linnas elavate loomadega on, nagu iga suhe, kahepoolne. Paraku tundub teist liiki organismi perspektiiv kättesaamatu, mattudes sümbolistlike ja inimkesksete tähenduskihtide alla. Teineteisemõistmine on aga kriitilise tähtsusega, sest looduskeskkonna hävitamisega oleme nad ise enestele linna naabriks palunud. 2022. aastal otsustasin otsida kirjeldatud mõtetele rakenduslikku väljundit. Liikideülene teineteisemõistmine tundus puuduvat inimestena meid kõiki ja haakus Biotoopia ürituste sisu ning suundumustega kultuuriuurimises.

2.2. Kestev kulgemine: põimides analüüsi ja välitöid, teooriat ja praktikat

Tööprotsessi põhiosa leidis aset ajaperioodil aprill–oktoober 2022, mil hakkasin avastama Lasnamäe linnaosa Tallinnas. Lasnamäe välitöid täiendasid retked mujal Eestis, mille käigus tutvusin erinevate lähenemistega paljuliigilisele välitööle, maastikuplaneerimisele ja kõndimise kaudu looduse tunnetamisele. Tartus käisin kaasas semiootika osakonna doktorandi Pauline Delahaye' välitööl, kes uurib filmimise kaudu Tartu linna vareslasi (Delahaye 2021–2023). Tallinnas külastasin Putukaväila, mis on näide paljuliigilise linnaruumi loomisest (Putukaväila koosloome lehekülj 2022). 2022 septembris tegin koostööd Viljandi Rüki galerii näituse „Ava oma (s)ilmad” kuraatoritega. Näitus käsitles linnalooduse märkamist, meeleliste kogemuste ja jalutamise kaudu keskkonnaga kontakti saamist ning publikuprogrammi osaks oli matk ümber Viljandi järve (Rüki galerii 2022).

Magistriprojekti multidisplinaarsuse tõttu tekkis jalutuskäike ettevalmistades kimbatust, kui loominguliseks võin Lasnamäe keskkonna tõlgendamisel minna – kus lõpeb antropoloogia ja algab kunst. Alateadlikult piirasin oma koostööd Biotoopia kogukonda kuuluvate kunstnikega, kuigi Biotoopia tiimiliikmed pakkusid välja helikunstnike, installatsioonide ning isegi näitlejate kaasamist. Ettekujutus, et erialane magistriprojekt tuleb ellu viia iseseisvalt ning vajalik on säilitada piir kunsti ja teaduse vahel, suunasid mind selles tegutsema pigem üksi ning lähtuma ettevalmistusel antropoloogiaalase kirjandusest ning etnograafilise välitöö formaadist.

2.2.1. Välitööde eesmärk: jalutuskäigu koht ja sisu

Magistriprojekti jalutuskäikude elluviimiskoht Lasnamäe oli mu tööprotsessis pidevalt kohal, luues oma ajaloo, iseärasuste ja elanikega taustsüsteemi, mida samm-sammult tundma õppida. Istudes Tallinnas Balti Jaamas bussile 66 – nagu ma 2022. aasta kevad-suve jooksul mitmeid kordi tegin – on Lasnamäele jõudmist kerge märgata. Buss viib sõitja läbi Lasnamäe linna servale Pirita jõe lähistel. Tundus, et peatustes pudenes bussi vaid vene keelt kõnelevaid sõitjaid. Laululava tagant mäele tõustes jäid silma hallid paneelmajad ning madala taimestikuga tühermaad. Keskkonna hall üksluisus ning paepärase taimestiku kidurus oli minu ettekujutus Lasnamäest enne projekti alustamist.

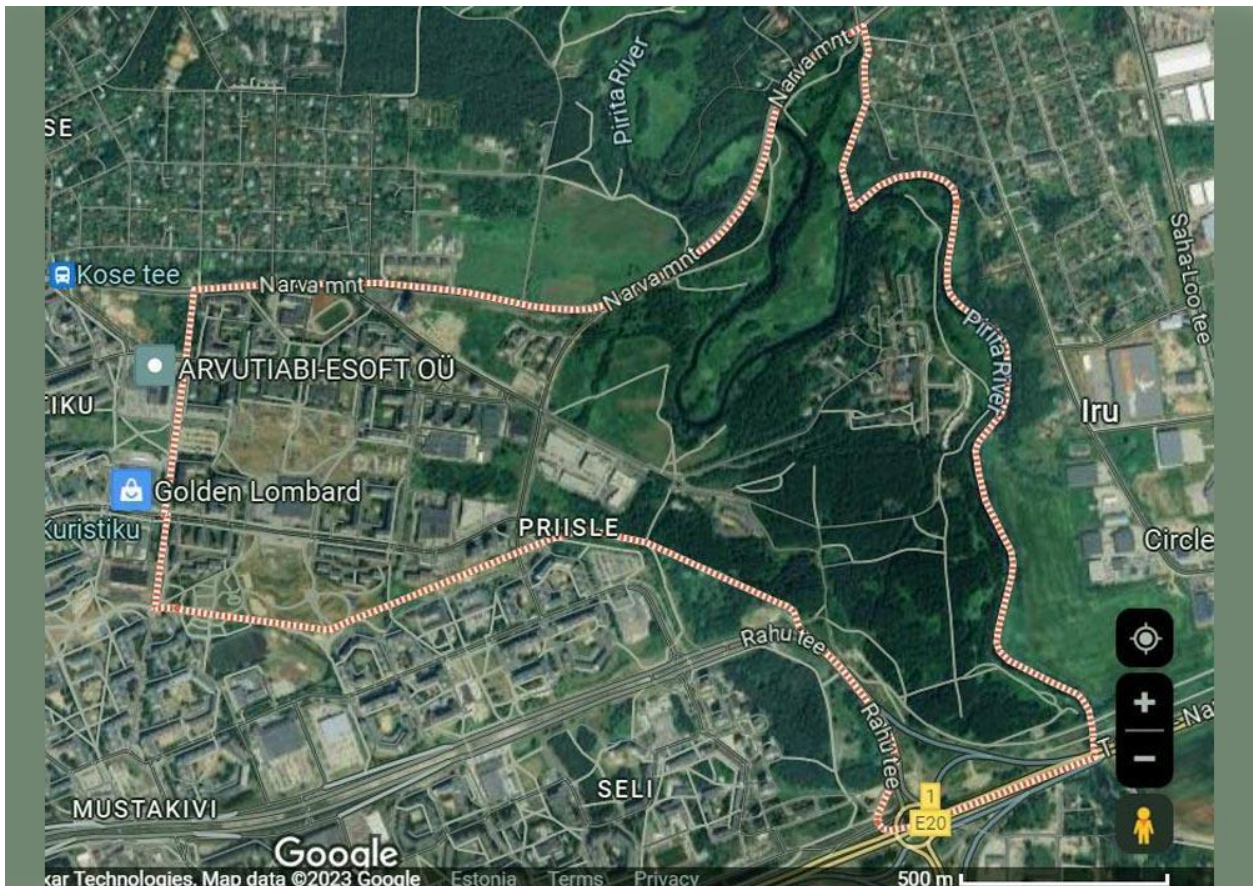
Välitööde alguses sain teada Lasnamäe kohta ka üldisi fakte: Lasnamäe linnaosa ehitamist alustati 1978. aastal mereäärsele paeklindile. Tänapäeval on tegu massiivse linnajaoga, kus on 17 asumit ja elab ligikaudu $\frac{1}{3}$ Tallinna elanikkonnast. Kuigi linnaosa ei kerkinud tühjale kohale, on paik oma ilme saanud Nõukogude režiimi ajal ning juba ainuüksi seetõttu omandanud Eesti ühiskonnas vastuolulise tähenduse. Lasnamäe algusaegadel paigutati linnaossa elama peamiselt vene keelt kõnelev elanikkond. Aja jooksul on demograafiline profiil muutunud mitmekesisemaks, ent praegugi on üle poole elanikest vene emakeelega (Tallinn 2022).

Lasnamäega seotud välitööde eesmärgiks oli valida välja paigad, kus läbi viia kaks Biotoopia jalutuskäiku ja arendada välja jalutuskäigu sisu: siduda koht, Biotoopia jalutuskäikudel aset leidvad tegevused ja mõtted teiste liikide perspektiivist, mida osalejatega jagada. Lisaks füüsiliselt kohalviibimisele tegelesin aktiivselt paiga meediakuvandi uurimisega. Soovisin saavutada tunnetust Lasnamäe paljuliigilisest olemusest, mitte jääda kinni üldlevinud arusaamadesse inimekoonna keerukast ajaloost, sotsiaalpoliitiliste küsimustest ning keele- ja kultuuribarjääridesse.

Avastasin, et Lasnamäe on suur linnaosa ning kuigi paljudele seostub paik ühetaolise hoonestuse ja avaliku ruumiga, on Lasnamäe asumid eriilmelised, kus vahelduvad eri kortermajad, suured magistraalid, metsistunud ja hooldatud rohealad, kaubanduspiirkonnad ja ehitusplatsid. Ka mitteinimestele pakuvad eri Lasnamäe osad erinevaid võimalusi. Biotoopia jalutuskäikude toimumiskohaks valisin Priisle ja Kuristiku asumi, kus täheldasin ka üsna väikesel maa-alal erinevate võimalustega elukeskkondi, lootes seeläbi peale sattuda erinevatele liikidele ja nendevahelistele suhtlusolukordadele.

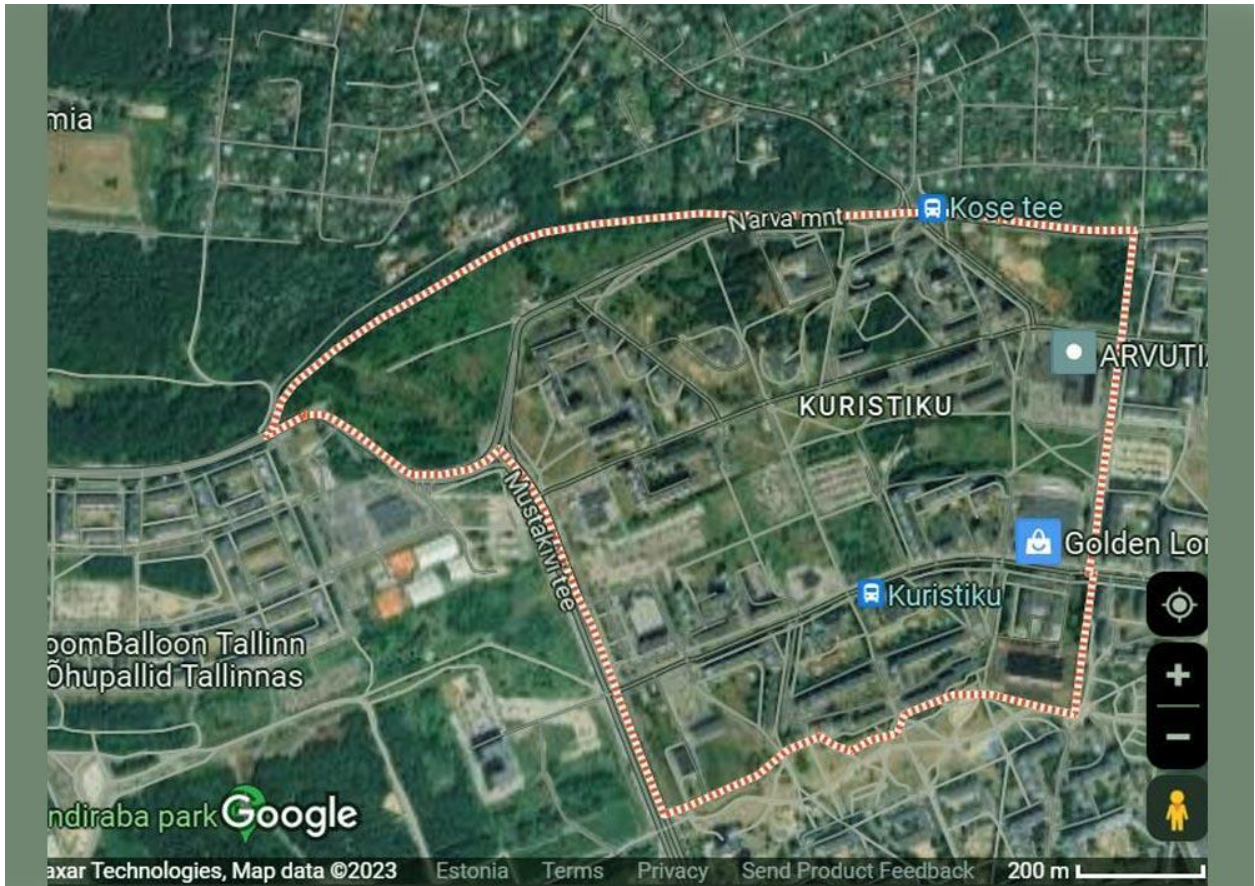
Priisle asub Lasnamäe idaosas linna serval ja pool asumi alast moodustab Pirita jõe parkmets. Välitööde käigus tutvusin rohkem alaga, mis jääb kortermajade vahele. Majade vahelt saab alguse 1,5 km pikkune roheala: 2019. aastal korda tehtud Priisle park. Priisle pargist on ajakirjas Sirp teinud põhjalikuma ülevaate maastikuarhitekt ja urbanist Kaie Kuldkepp (2019), kes kirjeldab muuhulgas ka Lasnamäe rohelaaladele iseloomulikke jooni: haljastuse tüüpe, taristut ja hiljutisi arenguid. Siinkohal toon esile, et pargialale jääb Priisle kogukonnaaed ja erinevate välitegevuste tarbeks loodud taristu, kus ilusa ilmaga alati inimesi leidub. Majade vahele jääva ala üldmulje on korrastatud – väga lühikeseks niidetud muru, efektsed roosipeenrad ja teerajad; ning lage – 2019 mulda pandud

kõrghaljastus pole veel pikaks sirgunud. Viimaste Kärberi tänava 9-korruseliste paneelmajade juures oli huvitav võrrelda selja taha jäävat elumajakvartalit linnataguse võserikuga.

Kaart 1. Priisle asum. Kuvatõmmis, Google Maps, 2023.

Kuristiku asum asub Priisle roheala teises, südalinnapoolses otsas. Sarnaselt Priisle asumile, on ka Kuristikus eriilmelisi 1970–80, aastatel ehitatud kortermaju, nende vahele jäävaid hoove ja väikeseid tänavaid. Majade vahele jääv suurem roheala on metsistunud “tühermaa”. Niitmata heina, üksikute kõrgemate puude ja kibuvitsapõõsaste vahel leidub rohkelt katkist mööblit ja prügi. Tühermaa on omamoodi läbikäigukoridor ümberkaudsetele elanikele. Heina sees kulgevad sissetallatud rajad, mille kaudu liigutakse muuhulgas lähedalasuvasse poodi. Kuristiku alale jääb ka Nehatu kooli ajalooline asupaik ning 2022. aastal rajatud Vormsi roheala: metsistunud viljapuuaiad, mis Tallinna linna ja GoGreenRoutesi koostöös pargiks korrastati (Tallinn 2020–2024).

Kaart 2. Kuristiku asum. Kuvatõmmis, Google Maps, 2023.

Osana välitöödest arvestan ka kahe linnatuuri läbiviimist 2022. aasta 4. augustil Priisles (Lisa 1) ja 15. oktoobril Kuristikus (Lisa 2). 15–30 inimesega läbi linnaruumi kõndimine avas uusi perspektiive väljavalitud paikadele, lõi uusi tutvusi ning pani reflekteerima asukoha- ja meetodite valiku üle (alapeatükk 2.1.7 „Jalutuskäigud inimestega”). Välitööde eesmärgi saavutamine – paigatunnetuse tekkimine, jalutuskoha sidumine sensorsete ning loominguiliste ülesannetega – oli kestav kulgemine, mida mõjutasid uued kontaktid, infokillud, aastaegade muutumine ning projektiga seotud inimeste tagasiside. Välitöid täiendas tegelemine teoreetilise materjalidega: käsitlused jalutuskäikudest etnograafias, paljuliigilisest uurimusest ning linnaruumist (peatükk 1 „Erialakirjandus kui inspiratsiooniallikas”).

2.2.2. Kontaktide otsimine: spetsialistid, aktivistid, kohalikud

Välitööd algasid kontaktisikute otsimise ja nendega suhtlemisega, mis vältas läbi terve magistriprojekti tööperioodi. Juba välitööde alguses 2022. aasta aprilli lõpus sain aru, et uue koha tundma õppimiseks on mul väga vähe aega. Esimene Biotoopia jalutuskäik pidi toimuma sama aasta suve keskel ja turunduse jaoks oli sündmuse kontseptsiooni tarvis juuli alguseks. Tähtaeg kannustas otsima inimesi, kes avaksid mulle Lasnamäe elamurajoonide eluolu kohalike elanike pilgu läbi ning kontakteeruma spetsialistidega, kes tutvustaksid mulle Tallinna ja Lasnamäe keskkonnaküsimusi nii ökoloogilises kui sotsiaalses võtmes. Kontaktisikutel oli minu tööprotsessile suur mõju: inspiratsioonisööstud kohtumistest, ühistest jalutuskäikudest ja aruteludest vaheldusid perioodidega, kus lootustandvad meilivestlused jäid nädalateks soiku või hoopis vastuseta. Jalutuskäikude ettevalmistusprotsess langes aega, mil inimesed kevadisele intensiivsele tööperioodile järgnevalt end suveks välja lülitasid.

Innustavad kohtumised olid Tartu linna Kureeritud elurikkuse projekti (Tartu 2024) esindajatega, Lasnamäel elava kunstniku Anna Kaarmaga, Lasnaidee kaasautorite, Tallinna bioloogide ja linnaökoloogidega. Tunduvalt raskem oli leida kontakti Lasnamäe elanikega, keda oli võimalik tutvuste kaudu leida vaid üksikud. See tõsiasi sundis reflekteerima barjääride üle, mida loovad keele- ja kultuurierinevused Eesti ühiskonnas (vt ka Seljamaa 2010), kuivõrd kontakt Lasnamäe arvuka, ent peamiselt venekeelse elanikkonnaga on minu tutvusringkonnas pea olematu. Palju abi oli Biotoopia kaaskorraldajast Kellist, kes oli Lasnamäel elanud lapsepõlves 1990. aastatel. Kohaliku kogukonna suhet oma kodukoha, looduse ja teiste liikidega jagasid ka üksikud tuttavad ning jalutuskäikude läbiviimise käigus loodud kontakt ühe pikaage se elaniku ja Priisle kogukonnaaia aednikuga.

Suhtlus Tallinna linnalooduse spetsialistidega mõjutas Lasnamäe valimist jalutuskäikude toimumiskohaks ning aitas paika panna kahe jalutuskäigu trajektoori. Vestlused ja meilivahetused spetsialistidega Tallinna Stockholmi Keskkonnainstituudist, Eesti Loodusmuuseumist ja Tondiraba pargi arendamise töörühmast tõid fookusesse Looepalse tühermaa, Priisle ja Kuristiku asumit läbiva roheala ning linnapiiri Kärberi tänava lõpus. Huvipakkuvaid vaatluskohti lisasid jalutuskäik-vestlused Kelli, kunstnik Anna ning pikaage se kohaliku Maiga; lisaks paigad, mis olid saanud meediakajastust.

Olulisteks isikuteks olid ka Tallinna Loomaaia loodushariduse spetsialist Leif-August Kirs, zooloog Tiit Maran ja bioloog Triin Sellis. Nende kontaktid otsisin hetkel, mil tundsin, et minu paarikuine tegutsemine Lasnamäe ja linnaökoloogiaga pole Biotoopia jalutuskäikude läbiviimiseks piisav. Mõttes hakkas välja kujunema kontseptsioon, et Biotoopia jalutuskäikudes võiks olla seotud keskkonna aistinguline kogemine teadmistega paiga ökoloogiast. Linnaruumis elutsevate mitteinimeste uurimine nõudis baasteadmisi loodusteadustest, niisiis lasin spetsialistidel oma ideid enne üritusi kommenteerida. Spetsialistid osalesid ka Biotoopia jalutuskäikude üritustel. Nende tagasiside panustas projekti edasiarendusvõimaluste analüüsimisse (peatükk 4 „Jalutuskäik jätkub. Diskussioon”).

2.2.3. Lasnamäe kuvand. Töö digitaalsete materjalidega, välitööd veebis

Paiga meediakuvandiga tutvumise eesmärk oli leida uusi kontakte, inspiratsiooni jalutuskäikude formaadi, fookuse ja elluviimise jaoks. Töötasin läbi artikleid, vaatasin dokumentaalfilme [„Eesti lood 4: Lasnamäe kõplajad” (Muhu 2019), „Tuvid” (Kibus 2012)], tutvusin kunstiprojektidega. Facebookis tutvusin Lasnamäe kogukonda ühendavate gruppidega („Lasnamäe loodus ja huvitavad kohad“, „Laagna aed // Огород Лаагна“). Veebivälitöö tulemusel sai selgeks, et Lasnamäe on sotsiokultuuriliselt laetud paik, mille aastate jooksul väljakujunenud kuvandit aktiivselt ümber kujundatakse.

Kinnistunud on narratiiv Lasnamäest kui „getost”, mida tugevdavad 1980–90ndate Lasnamäed kirjeldavad tekstid. Viktoria Ladõnskaja kirjeldab raamatus „Lasnamäe valge laev” (2013) rajooni võõra ning vaenulikuna. Lasnamäel liikudes oli hirm lahutamatuks kaaslaseks ning keskkonda iseloomustab sõna „metsik” (Ladõnskaja 2013). Sageli tulevad Lasnamäe üldise sotsiaalse olukorra ning ühiskondliku sättumuse kirjeldustes esile teised liigid. Sveta Grigorjeva (2022) kirjeldab, kuidas 1990ndatel ründasid majade vahel lapsi metsikud koerad. Film „Tuvid” (Kibus 2012) räägib Loopealse endisele tööstusalale rajatud tuvila näitel loo inimese-mitteinimese suhetest, mis saavad areneda linnaplaneerimisest puutumata jäänud aladel. Samast tuvipidajast, Olegist, on kirjutanud ka Maria Derlõš (2014).

Viimastel aastatel on Lasnamäe linnaosa ja selle kuvandid hakatud integreerima kunstiprojektidesse. 2022. aastal avati Tallinna Kunstihoone Lasnamäe paviljon eesmärgiga “edendada kultuuritegevust ja lõimumist” (Tallinna Kunstihoone 2023). Mitmed kunstiprojektid, nt „Lasnamäe helirännakud: poeetilisi tähendusi funktsionaalsele ruumile” (Kaarma 2021) või videoteos „Nähtamatu trammiliin” (Ianchenko 2021) kutsuvad üles eelarvamustest lahti ütlemata ja Lasnamäed uue nurga alt avastama. Kaasaja Lasnamäe kogukonnaaktivismis on suur rõhk keskkonna- ja linnalooduse arendamisel ning Lasnamäe keskkonna üksluse ja inimvaenuliku kuvandi ümberkujundamisel. Tegevusi raamistab 2014. aastast Lasnaidee projekt (Lasnaidee 2022), mille raames on loodud kogukonnaaedasad, toimuvad prügikoristusretked, talgud ja rohealade ümberplaneerimine. Muuhulgas on Lasnaidee raames korraldatud ka linnatuure, mis pööravad tähelepanu mitteametlikele sissetallatud radadele, pealtnäha hooletusse jäetud jäätmaade kasutusele ning kutsuvad seeläbi väärtustama keskkonda sellisena, nagu see on (Krivý 2020).

Meediasisuga tutvudes tuli välja, et Lasnamäe looduskoozlusi on hakatud väärtustama ka institutsionaalsel tasandil ning viimase viie aasta jooksul on läbi viidud mitu keskkonnauuringut: Paevälja alvarite niidukoosluste uuring (Nordic Botanical 2019) ja Tondiraba pargi kavandamisega seotud elurikkuse uuringud. 2022. aasta septembris rajati GoGreenRoutesi loodusrada Lasnamäe Vormsi rohealale ning seal toimuvad loodushariduslikud üritused, talgud ja kogukonnaüritused (Tallinn 2020–2024).

Tegin järelduse, et Lasnamäe kuvandis on loodus ja mitteinimesed olulisel kohal nii minevikku-, olevikku- kui ka tulevikkuvaatavates kajastustes. Kaks Biotoopia jalutuskäiku sobisid kokku viimase aja arengutega Lasnamäe ruumi kujundamisel ja mõtestamisel. Kahjuks toimusid Biotoopia jalutuskäigud Lasnamäe kogukonnategevustest eraldi, kuigi arutasin koostööd helirännakute (Kaarma 2021) ja Lasnaidee kaasautoriga. Koostöö jäi katki, kuna olin kontakteerumise hetkel tööprotsessi algusfaasis, mil keskendusin vähem paiga inimkogukonna tegevustele; kaasa mängis kiire töötempo ja kontaktisikute puhkuseperiood suvel, mis aeglustas viimase minuti infovahetust.

Lasnamäe sotsiaalne maailm hakkas avanema aeglaselt ja järk-järgult läbi multimeedia ja füüsilises ruumis viibimise. Arusaam, et paiga inimesi, nende projekte ja vaateid keskkonnale ei tasuks

alahinnata ka paljuliigilises uurimistöös, julgustab võimalikke tulevase jalutuskäike kohaliku inimkogukonna tegevustega rohkem lõimima.

2.2.4. Lasnamäe koht, inimesed ja mitteinimesed. Välitööretked Lasnamäel

Kokku viisin Lasnamäe füüsilises ruumis läbi 11 vaatlust, 5 seoses esimese linnatuuri planeerimisega Priisle rajoonis, 5 seoses teise linnatuuriga Kuristikus. Esimene retk oli üldisem Lasnamäe paikadega tutvumine. Oma olemuselt olid välitööd 1,5–5 tunnised linnamatkad. Kõndimine, kuigi paratamatu ja oluline osa igasugusest osalusvaatlusest (Ingold, Lee Vergunst 2008) omandas erilise tähenduse projekti eesmärgi tõttu. Välitöö oluliseks osaks oli maa-ala risti ja põiki läbikõndimine, paralleelselt oma aistingutele ning paljuliigilisele tegevusele tähelepanu pööramine.

Retked olid pigem passiivsed vaatlused. Samas tunnetasin, et mõjutasin ainuüksi oma füüsilise kohaloluga ümbritsevat ruumi. Pealtnäha sihitu uitamine püüdis kohalike inimeste ja linnalindude tähelepanu, erinedes tavapärasest inimekäitumisest majade vahel. Lasnamäe inimeste ja mitteinimeste elu oma rütmide ja sihipärasusega voolas minust mööda ning pani end tundma üksildase ja kohatuna. Raske oli enesele selgeks teha, kellel või millel on mu uurimisfookus: kas vaadelda mitteinimesi, inimesi või ennast, pöörata tähelepanu keskkonna dokumenteerimisele või vahetule tunnetamisele. Püüdsin kuldse kesktee suunas.

2.2.5. Jalutuskäigud kohaga

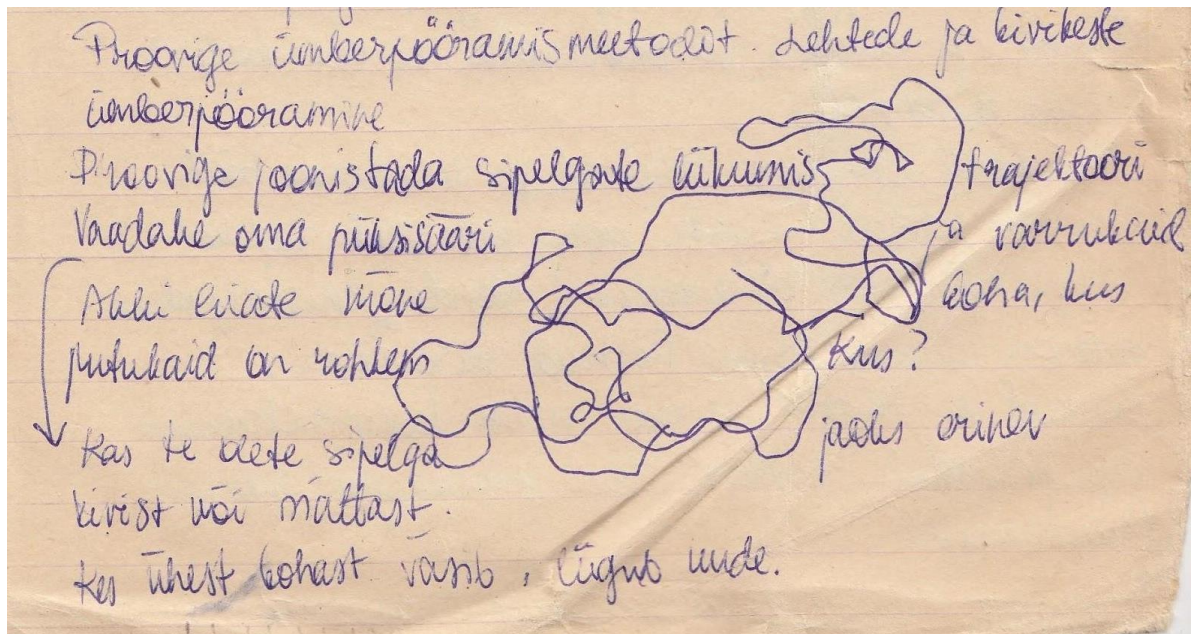
Linnauurija Matthew Gandy on marginaalsete paljuliigiliste linnamaastike uurimiseks rakendanud „ökoloogilist etnograafiat“ (Gandy 2022: 1121), mille osa on jalutuskäik-retked Berliini mahajäetud militaar- ja tööstusaladel. Paljuliigilisest etnograafiast eristab tema lähenemist paiga ökoloogilise profiili analüütiline kaardistamine (Gandy 2022). Paljuliigilises etnograafias on liigimääramisest olulisemal kohal mitteinimestega ühise tunnetuse leidmine (Aalders, Monson 2022; Springgay, Truman 2018; Wels 2020). Siiski proovisin Gandy (2022) kombel luua dialoogi enda kogemuste, paiga ökoloogia ja sotsiokultuurilise mälu vahel. Mitmeski mõttes kujunesid mu välitööd osalusvaatluseks mitte elusolendite, vaid *kohaga*, millest inimesed ja mitteinimesed moodustasid ühe

osa. Mõttes hakkasin välitööretkesid kutsuma süvahängimiseks Lasnamäega, vihjates Clifford Geertzi terminile *deep hanging out* (Geertz 1988).

2.2.6. Jalutuskäigud mitteinimestega

Üsna pea pidin jalutades endalt küsima, kas ja kuidas osalusvaatlus teist liiki organismidega üldse võimalik on. Lähtudes paljuliigilise etnograafia teoreetilistes käsitlustes esile tõstetud eksperimentaalse ja multimodaalse lähenemise olulisusest (Helmreich, Kirksey 2010; Wels 2020), proovisin kasutada välitöödel erinevaid jäädvustusvahendeid ning pöörata tähelepanu erinevatele mõõtkavadele (Brighenti, Pavoni 2020: 6) ning aistingutele (Wels 2020).

Abi oli jalutuskäikudel tempo maha võtmisest, et märgata mitteinimeste mahajäetud jälgi: suled, väljaheited, laiali tiritud pakendiprügi poe taga prügikastides (kaart 2, punkt 5). Loomadele keskendunud kognitiivpsühholoog Alexandra Horowitz (2014) on kirjutanud linnajalutuskäikudest koos putukateadlasega. Tema tekstist sain inspiratsiooni pöörata tähelepanu pisiorganismide maailmale: jälgida maapinna lähedal lüljalgsete liikumist (kaart 3–4, punkt 4–5), otsida rõdupiirde alt ämblikuvõrke, avastada majauurmes herilasepesa (kaart 3, punkt 6) või katsetada putukamehe põhimeetodit: väikeste loodusobjektide ümber pööramist (*flipping things over* Horowitz 2014: 93–112). Tim Ingoldist (2013) inspireerituna panin tähele loomade liikumisradasid ning proovisin neid pliiatsijoonte kaudu kujutada (joonis 1; vt ka kaart 3–4, punkt 4–5).

Joonis 1. Väljavõte välitööpäevikust. Putukate käiguteede joonistamine

Majade vahel eri liiki loomi märgates tekkis esialgu nõutus – oma argitoimetustes olid nad kuidagi kättesaamatud ning teadlikkus tajumaailmade erinevusest tekitas lootusetust. Mitteinimeste tegevusega joonistades, eri tasanditel viibides ja helidele, lõhnadele ning valgustele reageerides suhestumine võimaldas astuda sammukese edasi passiivse vaatleja positsioonist. Kontakt järgnes mõnikord iseenesest. Priisle rohealal kõndides sattusin varesekoloonia territooriumile ning kogesin nende agressiivset reaktsiooni (kaart 4, punkt 8). Niisamuti otsisid inimestega kontakti kajakad ja varblased, kellele võisime tähendada võimalikku toiduallikat (kaart 3, punkt 4). Maapinda vaadeldes oli tõenäoline, et varem või hiljem sattus mõni lüljalgne ka püksisäärele. Isiklike kontakte mitteinimestega täiendasid kohalike inimeste kogemused ning linnaökoloogide kommentaarid. Lasnamäe elanike lood tuvidest ja Kuristiku tühermaal ringijooksvast jänesest ning ökoloogide teadmised Loopealse maa-ala ohustatud kiletivaliste elupaikadest aitasid mõtiskleda, milliseid liikidevahelisi kohtumisi peetakse eriliseks ning luua seoseid eri maastikutüüpidega.

2.2.7. Jalutuskäigud inimestega

Välitöödel käisin kord üksi, kord koos teiste inimestega. Kõndimist on võimalik siduda erinevate kaasavate etnograafiliste meetoditega (Holmes, Hall 2020), ent ka üksinda uitamine iseeneses võib panustada etnograafilisse uurimisse (Rose 2020: 214). Üksinda uitamise kaudu on võimalik argitegevuste märkamine, kohatunnetuse loomine ja loomingulise inspiratsiooni tekkimine (Rose 2020) – kolm olulist komponenti minu projekti tööprotsessis. Samas on üksi kõndides oht sukelduda sisemaailma ning kaotada kontakt ümbritsevaga (Rose 2020: 215), seega viisin mitmed välitööretked läbi koos kaaslastega.

Ühe välitöö septembris viisin läbi pikaajase kohaliku elanikuga, kellega tutvusin esimesel avalikul linnatuuril augustis. Palusin Mail (sünniaasta ca 1950) tutvustada tema jaoks tähelepanuväärseid paikasid oma koduümbruses. Tegemist oli jalutuskäik-vestlusega, mis on hea meetod inimeste argipraktikatega tutvumiseks (Rose 2020: 216). Vestluse lindistamist ei pidanud ma vajalikuks, ent tegin käsikirjalisi märkmeid. Mai näidatud paikadest kujunes välja teise Biotoopia jalutuskäigu trajektoor Kuristikus (kaart 4). Keskse koha sai Vormsi roheala, kus toimetasid puude all rotid (kaart 4, punkt 10) ning tühermaa (kaart 4, punkt 3–5), kus on sageli jänest nähtud. Jalutuskäik Maiga oli hindamatu kogemusega uurimistöö mõttes, kuna avas paiga ajaloolist tausta (Mai on Priisle asumis elanud 1980. aastatest saati) ning kohalike inimeste sidet looduskeskkonnaga (Mai kirjeldas ümbruskonna rohealade korrastamist koos naabrite ja sõpradega).

Kokkuvõttes tekkis Biotoopia jalutuskäike planeerides üha täienev teadmine Lasnamäe sotsiaalsest ja ökoloogilisest keskkonnast, elurütmidest, eri liikide tegevusest ja kogukondlikkusest. Selgeks sai, et tegu on igas mõttes äärmiselt tähendustest laetud paigaga, mille täielikuks mõistmiseks pole mul väljasttulnuna nii lühikese ajaperioodi jooksul suutlikkust. Sain teadlikuks, kui oluline on keskkonnateadliku ürituse planeerimisel põhjalik eeltöö koha ja eri liikidest koosnevate kogukondadega.

2.3. Keskkonnakirjelduse loomine ja jalutuskäikude sisu väljatöötamine

Lasnamäel läbiviidud välitööde käigus eksperimenteerisin erinevate etnograafiliste meetodite ja jäädvustusvahenditega. Mitmeid visuaalseid ja sensoorseid meetodeid rakendasin ka koos publikuga Biotoopia jalutuskäikudel. Sidusin jalutuskäikudega aistingutele tähelepanu juhtimise, pildistamise ja joonistamise, jagasin välitööde käigus pähe tulnud võrdlusi loodus- ja linnakeskkonna vahel. Järgnevalt kirjeldan, kuidas välja dokumenteerimine aitas valida Biotoopia publikuga rakendamiseks sobivaid meetodeid.

Oma välitöökogemuse vahetuks dokumenteerimiseks kasutasin kombineeritud vahendeid: käsikirjalisi märkmeid, audiomärkmeid, fotosid ja joonistusi. Kombineeritud meetoditega välja dokumenteerimise olulisust on etnograafias palju esile tõstetud (Seljamaa 2017). Tundsin, et minu välitööde puhul aitasid mitmekülgsed materjalid taastada retkedel kogetud meeleolusid ning hoida teoreetiliste materjalidega töötamisel sidet reaalse keskkonnaga.

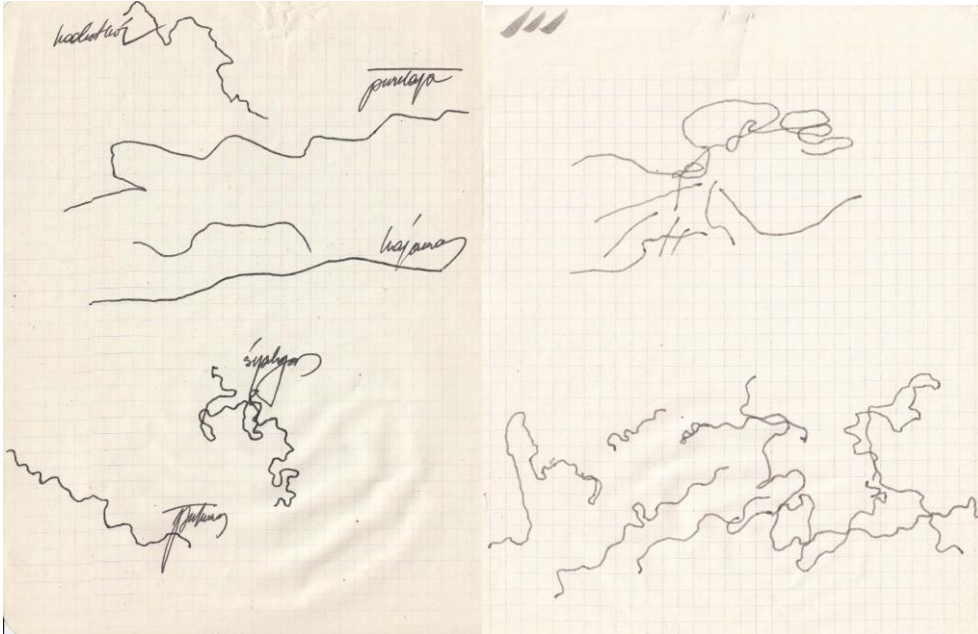

Fotod 1–3. Fotomärkmed aitasid meelde jätta paikasid, kus toimus paljuliigilist tegevust. Välitööretk Kuristikus, 11. oktoober 2022.

Välitööpäeviku pidamine leidis aset füüsiliselt väljal viibides, mil tegin ka jooniseid. Esmased välitöömärkmed vormistasin tagantjärele välitööpäevikuks kord paberkandjal, kord digitaalselt. Käsikirja täiendas heli salvestamine, mis aitas kõndimise ajal mõtteid talletada. Heli salvestamisest oli hiljem abi jalutuskäikude struktuuri paikapanemisel. Välitööretkedel oli oluline keskkonna intuiitvne tunnetamine (vt Seljamaa 2017), mis sobis kohaga süvahängimise (Geertz 1988) eesmärgiga.

Biotoopia jalutuskäikude trajektooride paikapanek ja sisu väljatöötamine oli mitmeski mõttes loominguline ülesanne, seega panin julgelt kirja ka pähetulevaid võrdlusi, uitmõtteid ja paigaga seotud meeolusid. Sellist lähenemist võib kõrvutada „loomingulise kõndimise“ mõistega (*creative walking* – Rose 2020: 219), mis seob etnograafilised jalutuskäigud psühhogeograafia ning kunstilise loomeprotsessiga. Kortermajade vahel kõndides hakkasin kujutlema, kuidas kõnnin kivisel

kaljumaastikul. Sellest analoogiast sai Biotoopia jalutuskäikude kandev võrdlus. Välitööpäevikusse tehtud joonised putukate liikumisteedest (joonis 1; vt ka Ingold 2013a) inspireerisid analoogse ülesande rakendamist koos jalutuskäigul osalejatega (joonis 2–3).

Joonis 2–3. Osalejate joonistused putukate ja lindude liikumisteedest. 4. august 2022.

Kui oli võimalik, võtsin välitöödele kaasa fotokaamera, millega jäädvustasin peamiselt mitteinimeste tegevust. Kaamerast sai märkamise ja keskendumise vahend, mida on paljuliigilises uurimistöös esile tõstnud ka Natasha Fijn (2012). Ärgitasin pildistama ka Biotoopia jalutuskäikudel osalejaid ning palusin hiljem pilte endaga jagada. Osalejate tehtud fotod lasid analüüsida, mida märkavad paljuliigilises linnaruumis teised inimesed. Kõrvutades peale kaht Biotoopia jalutuskäiku toimunud vestlust ja osalejate fotosid, sain aru, et hoolimata tähelepanu juhtimisest mitteinimestele, panid osalejad tähele ka Lasnamäe mitmekülgset paneelmajaarhitektuuri, eksootiliselt mõjuvaid keldribaare ning rõdudel vaatavaid lasnamäekaid (alapeatükk 3.2 „Perspektiivinihestus”).

Arusaamine osalejate fotode ja joonistuste kogumise tähtsusest kasvas materjali analüüsi käigus. 4. augustil toimunud jalutuskäigul jagasin osalejatele jalutuskäigu alguses välja ettevalmistatud töölehed ning küsisin need autori nõusolekul pärast tagasi. Vestlusingis sai tehtud jooniste ja märkmete üle

arutleda. 15. oktoobril märkmete tegemine ja kogumine sama hästi ei õnnestunud. Jaheda ilma tõttu oli pliiatsi ja paberi hoidmine raskem ning inimesed eelistasid joonistada enda märkmikusse või teha hoopis fotosid. Kogemusest tulnud teadmist juhendada fotode, joonistuste ja märkmete loomist ja jagamist läbimõeldumalt sain rakendada projekti edasi arendades (peatükk 4 „Jalutuskäik jätkub. Diskussioon”).

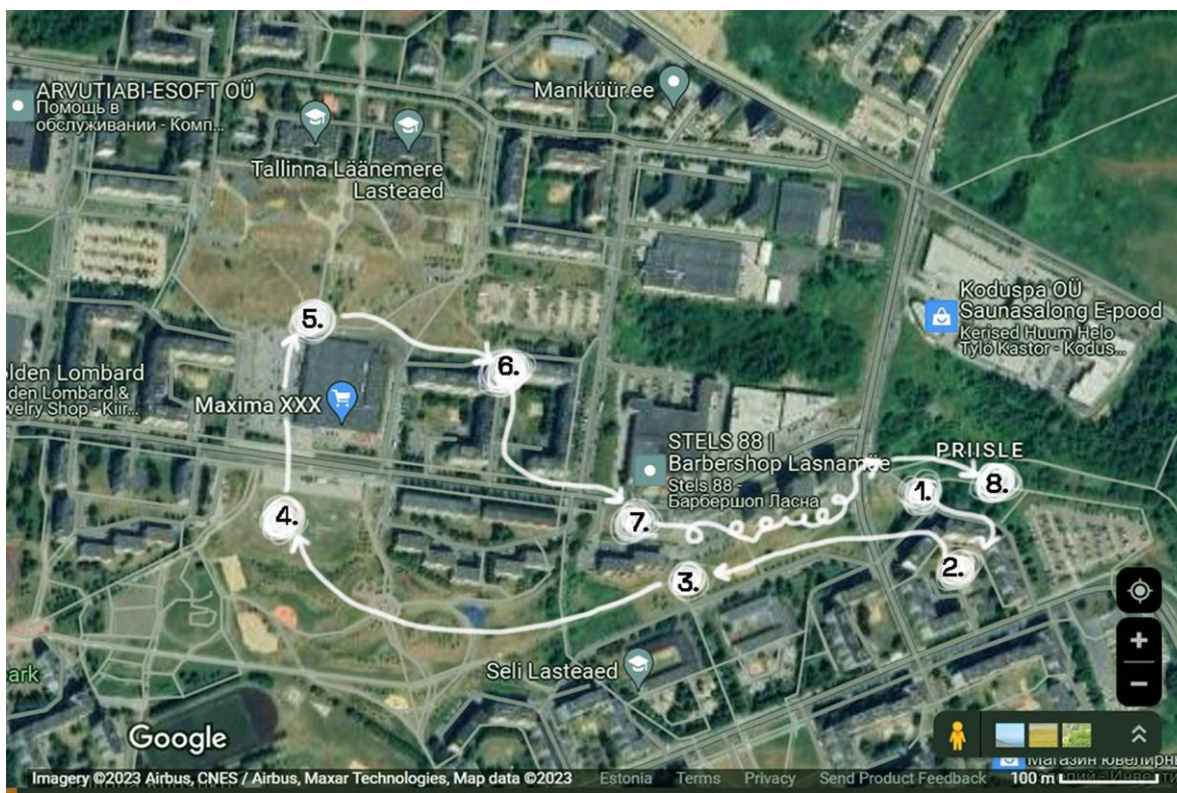
2.4. Välitööde eesmärgi täitmine

Välitöö tulemusel valisin välja kahe linnatuuri toimumispaigad, vastavalt Priisle ja Kuristiku asumis Lasnamäel (vt kaart 3 ja 4, Lisa 1–2). Ettevalmistusprotsessi käigus panin kirja mõtted ja juhised, millega suunata jalutuskäigu osalejate tähelepanu aistingutele ning loomingulisele mõtlemisele. Tegevused sidusin konkreetsete geograafiliste punktide, nende omaduste ning elutegevusega. Lindude vaatlemine toimus seega lagedal rohealal künka tipus (kaart 3–4, punkt 3–8) kortermaja seintel elutsevate liikide vaatlemine kohas, kus olin varasemalt avastanud herilasepesa (kaart 3, punkt 6). Lagedal maastikul suunasin tähelepanu varjupaikade olulisusele (kaart 4, punkt 4), majaseina ääres kimpimismeelele (kaart 3–4, punkt 7–9).

Kaks Biotoopia jalutuskäiku 4. augustil ja 15. oktoobril 2022 olid osa välitöödest, mille käigus enda jaoks tuttavaks saanud keskkonda koos teistega avastada. Ülesehituselt olid kaks üritust omavahel sarnased, aga 4. augusti jalutuskäik andis inspiratsiooni teha väikeseid muudatusi ülesannetes ja toimumiskohas. Mõjutas ka aastaaja vahetumine. Sügise jahedate ilmade tõttu lasin inimestel istumise ja joonistamise asemel korjata maast pilkupüüdvaid objekte (kaart 4, punkt 4). Olin valmistunud, et 15. oktoobriks on esimeste külmade järgselt maapind pealtnäha elutu ning suunasin osalejate tähelepanu pinnases ja poorsetes materjalides talvituvatele mitteinimestele.

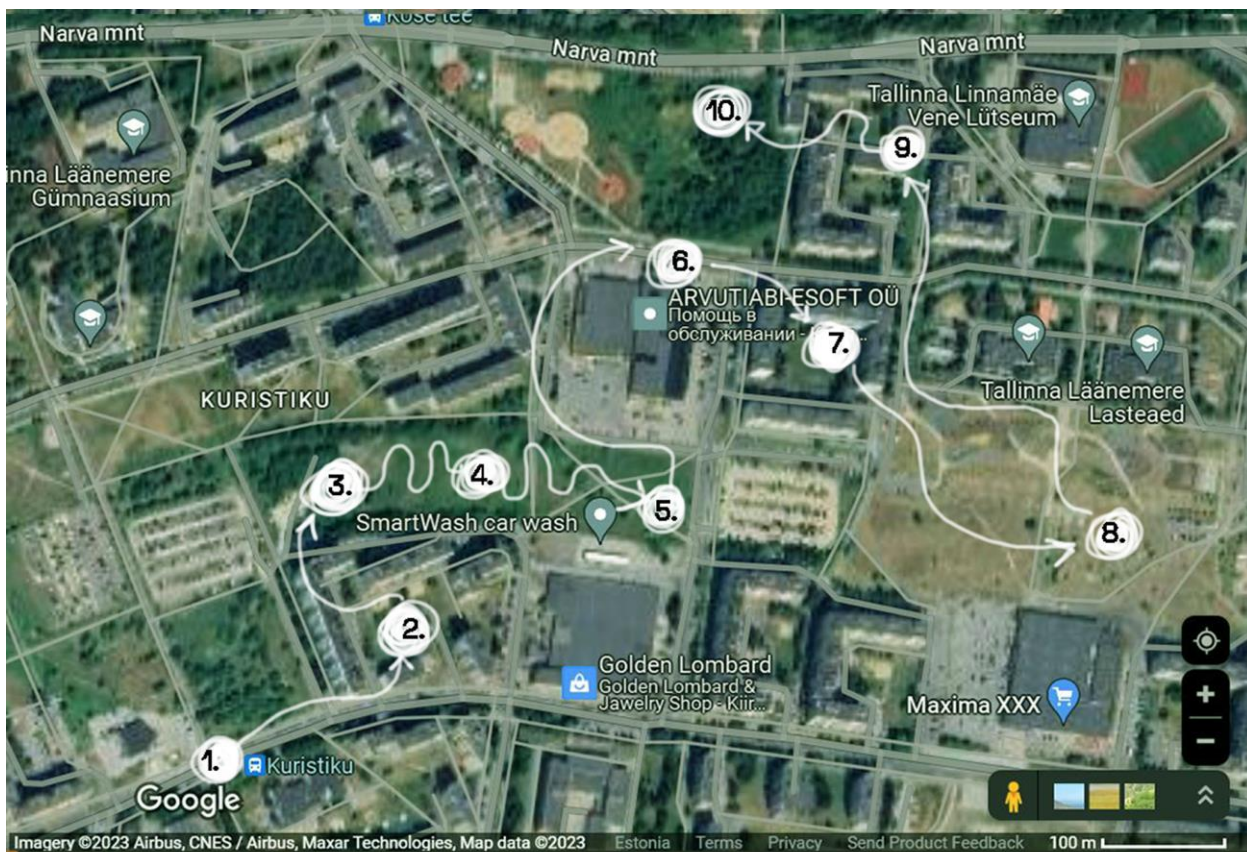
Jalutuskäigu ajal juhiste edastamiseks otsustasin kasutada giidiseadmeid, mida oli varasemalt kasutatud Biotoopia loodusmatkadel. Minu kõne jõudis iga osalejani kõrvaklappidest, mis võimaldas inimestel ruumis vabalt ringi liikuda. Pöörasin läbivalt tähelepanu, kuidas mitteinimeste tegevus inimeste omaga sarnaneb ja kus tekivad ebakõlad. Jalutuskäikude ajal palusin inimestel vaikida ning keskenduda tunnetusele, märkamisele ja dokumenteerimisele. Pärast üritust toimus vestlusring, kuhu olin palunud osalema looduserialade spetsialistid Leif-Augusti, Tiidu ja Triinu, kes vastasid

kõndimise käigus tekkinud küsimustele. Nemad oskasid ka selgitada, kuidas mõjutas ilm ja aastaaeg meie jalutuskäiku ning analüüsida, mis omadustega esemeid osalejad otsimisülesande raames üles korjasid. Vestlusringis küsisin ka osalejate tagasisidet, et oma projekti väljundit analüüsida (aruteluküsimused Lisa 3). Tagantjärele dokumenteerisin jalutuskäigud, kombineerides fotosid, kirjeldusi keskkonnast ja tegevustest, osalejate ja enda tähelepanekuid (dokumentatsioonid Lisa 1–2).

- 1- Alguspunkt bussipeatuses. Sissejuhatus
- 2- Peatus sisehoovis. Keskendumisharjutus
- 3- Peatus künka tipus. Taeva vaatlemine
- 4- Peatus endise polikliiniku vundamendil. Maapinna uurimine
- 5- Peatus poe taga. Prügikastid
- 6- Peatus kortermaja juures. Majaseinte uurimine
- 7- Peatus maja seina juures. Kompimismeelele keskendumine
- 8- Lõpp-peatus linnaäärses puudesalus. Arutelu

Kaart 3. Biotoopia jalutuskäigu peatuspunktid Priisle asumis. Täiendatud kuvatõmmis, Google Maps, 2023.

- 1- Alguspunkt bussipeatuses. Sissejuhatus
- 2- Peatus sisehoovis. Keskendumisharjutus
- 3- Peatus tühermaal. Taeva vaatlemine
- 4- Liikumine tühermaal. Pilkupüüdvate objektide korjamine
- 5- Peatus betoonitükkide juures tühermaal. Maapinna uurimine
- 6- Peatus poe taga. Prügikastid
- 7- Peatus kortermaja juures. Majaseinte uurimine
- 8- Peatus künka tipus. Lindude vaatlemine
- 9- Peatus kortermaja seina juures. Kompimismeelele keskendumine
- 10- Lõpp-peatus Vormsi rohealal. Arutelu

Kaart 4. Biotoopia jalutuskäigu peatuspunktid Kuristiku asumis. Täiendatud kuvatõmmis, Google Maps, 2023.

3. Tagasiside: kuidas kogeda võimatut

Biotoopia konverentsi- ja kunstiürituste sarja üks eesmärk on luua keskkonnateadlikkust tõstev üritus, mis nihestaks inimkeskset mõtlemist ja paneks teadvustama inimelu läbipõimumist teiste elusorganismide omadega (Estonian Anthropocene Center 2023). Eelnevates peatükkides viitasin, kuidas arutelud teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest viivad etnograafia tunnetuse ja loominguliste katsetuste maailma. Tunnetuse sidumist loodusteadusliku maailmapildiga rakendatakse järjest enam ka loodushariduses.

Biotoopia jaoks väljatöötatud jalutuskäikude eesmärk oli tutvustada linna paljuliigilise maastikuna ning luua suhestumist eri liikide perspektiiviga, rakendades selleks paljuliigilise ja sensoorse etnograafia lähenemist. Kas ja kuidas loodud formaat Biotoopia eesmärkidega sobis, kuidas jalutuskäigud idee ja teostuse mõttes õnnestusid ning millised on projekti edasiarendusvõimalused, analüüsin jalutuskäikudel osalejate ning kaasatud loodusteadlaste tagasisidest lähtudes. Mõtted pärinevad mõlema ürituse järgselt toimunud vestlusringidest ja loomaaia loodushariduse spetsialisti Leif-Augustiga läbiviidud tunniajasest vabas vormis intervjuust (vt „Lisa 4. Aruteluküsimused. Mõttevahetus Biotoopia jalutuskäigul osalenud looduseriala spetsialistiga”). Tsitaadid on koostatud audiosalvestuste põhjal.

3.1. Tunnetus ja loodusharidus

Kavandasin Biotoopia jalutuskäigud moel, et kõndimise käigus kogutakse elamusi ning kogemuse analüüs toimub kõige lõpus, mil sai täienduseks küsida ka loodusteaduslikke selgitusi. Sealjuures olin enne esimese jalutuskäigu läbiviimist mures, kas tunnetusele keskendumine teeb ürituse “spirituaalseks uusvaimseks rännakuks”, mis minu kogemuse põhjal on loodusteaduslikus lähenemises stigmatiseeritud. Loomaaia töötajad Leif-August ja Tiit leidsid, et loodusega kontakti saavutamiseks on vajalikud nii teadmised kui tunnetus. Biotoopia jalutuskäigul oleksid aga tundmused jäänud teadusliku info alla, seega oli sensoorse ja bioloogilise osa eraldamine vajalik.

...ma (bioloogina) ikka tahaks oma teadmisi edasi anda, võimalikult suurt pilti edasi anda. Aga ma arvan, et see, kuidas see praegu lahendatud oli, oli nagu väga hea. Et me ei läinud nagu teaduslikuks

seal, vaid me jätsime sellise looduskultuuri lähenemise. (Leif-August, loodushariduse spetsialist. Intervjuu, 6. august 2022)

Aega ajalt on väga hea unustada ära, mis sa oled õppinud. See ei ole tähtis, mis liik ta on. Tähtis on lihtsalt näha seda vormirikkust. Et me oleme osa tervikust. Ega loodus ei ole ainult siin (puude vahel), loodus on igal pool. (Tiit, zooloog. Vestlus peale jalutuskäiku, 4. august 2022)

Spetsialistide Leif-Augusti ja Triinu antud tagasisidest selgus, et keskendumine meeltele ei muutnud üritust loodusteaduslikus mõttes vähem tõsiseltvõetavaks. Jalutuskäigul esitatud tähelepanekud, võrdlused ja ülesanded olid põhjendatud ning juhtisid tähelepanu reaalsele ökoloogilistele protsessidele. Mõlema keskkonna tõlgendamise viisi esindamine oli siiski vajalik. Peale üritust pahvatas üks osalejatest: „Nii hea oli pärast loodusteadlase juttu kuulata!” – millest järeldan, et teadmatus teeb ebakindlaks oma kogemuse looduses iseseisvalt mõtestamisel.

3.2. Perspektiivinihestus

Ehitasin Biotoopia jalutuskäigud üles nii, et inimesed siseneksid justkui etnograafilisele välitööle, proovides aktiivselt otsida kontakti teist liiki loomadega ning suhestuda nende maailmaga. Abistavaks olid sealjuures jäädvustusvahendid (fotokaamera, pliiats, paber), viibimine eri tasanditel (maapinna lähedal, künka tipus), mõõtkavade võrdlemine (majad, kiviklibu) ja keskendumine eri meeltele.

Raske oli uurida, kuidas osalejad jalutuskäigu jooksul mitteinimestele ja nende perspektiivi mõistmisele keskendusid ning puudub ka mõõdik, millega suhestumise määra kindlaks teha. Osalejatelt fotode kogumine aitas uurida, mida inimesed keskkonnas tähele panid. Kuigi enamik osalejaid keskendus minu juhendamisel mitteinimeste märkamisele, pandi siiski palju tähele ka Lasnamäe arhitektuuri, inimesi ja sotsiokultuurilist miljööd, mida kinnitas tagasiside ja ilmekad fotod.

Fotod 3–4. Osalejate fotod. Eri perspektiivid kortermajadele

Ma jalutasin esimest korda Lasnamäel, Õismäest täiesti erinev. Ma ei oskaks kujutada ette sellist mitmekesisust nt Kalamajas. Väga emotsioonirikas oli, aga väga raske oli keskenduda loodusele, kui ma olin kogu aeg ka näiteks arhitektuurist lummatud. (osaleja tähelepanek, 15. oktoober 2022)

Meelte rakendamist on palju esile tõstetud, kui võimalust teiste organismide elukogemusega suhestuda (Pink 2008; Springgay, Truman 2018 jt). Jalutuskäikudel osalejad tõid esile kompimismeelt, mis võimaldas tajuda keskkonda täiesti uuel viisil. See tähelepanek haakub käsitlustega meelte hierarhiast, kus haistmine ja kompimine on seostatud loomalikkuse ja metsikusega (Springgay, Truman 2018: 39).

Minu jaoks oli väga huvitav see, et mul on tunne, et alguses ma pigem väljastpoolt vaatasin neid teisi, neid mitteinimesi. Aga siis kui meil paluti katsuda, pärast seda kui me tulime sinna lagendikule ja te ütlesite, et nüüd me oleme kaitsetud. Sel hetkel ma tundsin ennast kui see mitteinimene. Võib-olla see on nüüd see empaatia, mis ma tundsin seal (naerab). Ooh, ma pean ruttu nüüd siin seina juurde jooksma. (osaleja tähelepanek, 4. august 2022)

Oluline oli ka fantaasia ja lapseliku taju rakendamine, mis aitas vabaks lasta hirmust keskkonda valesti tõlgendada.

Laps tajub vahetult, tal ei ole neid õpikuteadmisi. Ja seda sai ka praegu teha, et sa lihtsalt katsud ja proovid, saad selle taju kätte vahetult selles ajas ja selles ruumis. See on üks väga oluline etapp, et keskkonda enda sisse tõmmata kogu oma suuruses. (osaleja tähelepanek, 4. august 2022)

Linnamaastiku kõrvutamise kaljumaastikuga oli kujund, mille mõju perspektiivinihestuse tekitamisel tõstsid tõstsid esile mitu osalejat.

- *See kanjonivõrdlus oli päris huvitav.*
- *See oli mu lemmikosa. Mul oli täitsa maagiline uus taju, maailmataju. Unusta ära, et need on majad, ja siis – ahaa, need tõesti on paljudele mitteinimestele kanjonid. (osalejate vestlus, 4. august 2022)*

Oma kontekstist väljaastumine, see on selline lapsepõlv tunnetuse taaselustamine. Et sa kujutad ette, et need majad on kaljud ja need majad ongi kaljud. See on midagi, mida sa iga päev ei tee. (osaleja tähelepanek, 4. august 2022)

Vestluse käigus uurisin osalejatelt, mis mõtteid tekitas inimtekkelise maastiku kõrvutamise mitteinimeste maailmaga ning kuidas tunnetati piiri linna ja looduse, inimese ja mitteinimese vahel. Mõned osalejad leidsid, et hakkasid märkama mustreid ja sarnasusi. Üritustele järgnenud mõttevahetused kulgesid suures osas tervikutunde, jätkuvuse ja organismidevahelise seotuse teemadel, andes alust arvata, et see oli osalejate jaoks Biotoopia jalutuskäikude üks olulisemaid sõnumeid – või haakus hästi, kuna tegu on teemaga, millest nad varem mõelnud on.

Mul oli hästi raske eraldada inimest sellest loodusvaatlusest. Kõik oli segiläbi: loodus-inimene-loodus. Ma arvan, et Lasnamäe on väga loomulik elukeskkond kõigile. Hästi teistsugune, aga siin on omad loomulikkused ja loogikad. Inimesed elavad loomulikult ja loodus on loomulik. Klaasikildude kuhi ja siis ämblik seal kõrval – see on see sama asi, pole vahet. Mingi elamise väljendus lihtsalt, pole tähtis, kas ilus või kole. (osaleja tähelepanek, 15. oktoober 2022)

Saadud tagasiside peegeldab vaid üksikosalejate kogemust; paljud osalejad vestluses aktiivselt sõna ei võtnud. Niisamuti tasub arvestada, et Biotoopia jalutuskäigul osales publik, kel on keskmisest suurem huvi loodusega kontakti astuda. Tundus, et selleks toimisid eri inimeste puhul erinevad meetodid. Mõned leidsid, et suutsid teiste liikide perspektiivile keskenduda kohe alguses peale, teised, et vajalik oli skaalade võrdlus, kompimine või kaljumaastiku analoogia. Mitu osalejat leidis, et jäid keskkonda inimpilguga jälgima, sest isiklik huvi või seos paigaga segas teistele liikidele mõtlemist.

Selles formaadis jalutuskäiku läbi viies tasub kasutada eri meetodeid. Niisamuti tuleb arvestada, et kõikidel osalejatel teiste liikide perspektiiviga suhestumine ei õnnestu. See võib olla tingitud isiklikest mälestustest või seostest keskkonnaga või jalutuskäigu formaadist. Kutsusin mitmel puhul osalejaid üles loodus- ja inimkultuuri omavahel võrdlema, mis aga tekitas võimaluse ka inimtegevust märgata. Formaati võiks tulevikus keskenduda veel rangemalt vaid mitteinimeste keskkonnakogemusele või võtta teadlikumalt arvesse osalejates tekkivaid seoseid inimkultuuri avaldustega. Omanäoline lähenemine loodusharidusele looduserialade spetsialistide meelest õnnestus. Biotoopia jalutuskäigud

toetasid keskkonnaga süvenenult kontakti astumist, huvi tekkimist, mustrite ja detailide märkamist ning inimese ja looduse vahekorra üle mõtisklemist üldiselt.

4. Jalutuskäik jätkub. Diskussioon

Magistriprojekti praktiliseks väljundiks olid kaks 2022. aastal Biotoopia raames toimunud jalutuskäiguüritust. Peale teise Biotoopia jalutuskäigu läbiviimist oktoobris 2022 tundus, et ettevõtmisele on joon alla tõmmatud ning jääb üle vaid tehtud töö vormistamine magistriprojektiks. Tegelikuses aga oli valla pääsenud sündmuste jada ning magistriprojekti vormistamisest sai omaette projekt. Selles peatükis arutlen, kas Biotoopia jaoks välja mõeldud jalutuskäigu formaadi põhjal saab luua universaalse paljuliigilise jalutuskäigu prototüübi. Esiteks mõtisklen paljuliigilise jalutuskäigu idee rakendusvõimaluste üle paljuliigilises uurimuses etnoloogias ja antropoloogias. Teiseks kirjeldan, kuidas peale praktilise osa ametlikku lõppu hakkas projekt omasoodu edasi arenema. Viimaks pakun välja ühe võimaluse, kuidas vormistada Biotoopia jalutuskäikude formaat moel, mis oleks korratav, sõltumata ajast, kohast ja läbiviijast.

4.1. Paljuliigiline jalutuskäik etnoloogias ja antropoloogias. Biotoopia jalutuskäik kui välitöö

Paljuliigiliste etnograafiat on kirjeldatud kui uutsorti loojutustamist, eksperimentaalset ja loomingulist uurimisviisi. Projekti tööprotsessis hakkasin Biotoopia jalutuskäike vaatlema kui eksperimentaalset välitööformaati, mida siduda uurimusega paljuliigilisest keskkonnast ja mitteinimeste perspektiivist.

2023. aasta kevadel viisin läbi Biotoopia jalutuskäikudega sarnase jalutuskäigu ja mõttevahetuse etnoloogia osakonna õppejõudude ning bioloogiharidusega inimestega Tartus Jaamamõisa oja ääres. Toimumiskoht oli seotud Tartu ROHeringi multidistsiplinaarse projektiga (Tartu 2024), mille fookuses oli maa alla suunatud Jaamamõisa oja taastamisvõimalused ning milles osalesin rakendusantropoloogia praktika raames. Jalutuskäik aitas reflekteerida, mil moel suhestub jalutuskäigu formaat etnograafiaga.

Oluline on enne jalutuskäigule minekut seada fookus: keskenduda konkreetsele keskkonnaosale või uurimisküsimusele.

L (etnoloog): Ma keskendusin (täna sel jalutuskäigul) sellele (Jaamamõisa) oja. Ma olin natuke üllatunud, kuidas see oja... ma olen harjunud, et see loodus on nii võimas, see suudab end läbi murda. Aga siin ma tundsin, et talle on nii vähe liikumisruumi antud, ta on nii kängitsetud, siin on mingid trellid ees, vahel tekkis võrdlus Aura veetorudega. Ta on selgelt kõrgete kopaga kaevatud seintega, ta on ikkagi kraav. Pani mõtlema oja agentsuse peale, kui palju tal on tegutsemisvabadust antud. (osaleja tähelepanek, 17. mai 2023)

Keskendumine aistingutele, süvenenud vaatlusele, keskkonnaga suhestumisele ning loomingulisele lähenemisele on aspektid, mille olulisust on paluliigilise etnograafia alases kirjanduses palju esile tõstetud. Töötoa järgselt arutlesime, et erinevatele meeltele ja ruumitasanditele tähelepanu juhtimine, analoogiad ning erinevad dokumenteerimistehnikaid aitavad välja tulla tekstikesksest lineaarsest mõtlemisest.

E (etnoloog): ma püüdsin vanast harjumusest teha märkmeid. Aga ma tundsin, et see tekst segab mind. See segab minu tajuvõimekust, keel tuleb sisse, surub mingisse vormi. Visuaalsed meetodid on kindlasti paremad.

K (etnoloog): Tõlkemoment tuleb jaa sõnadega sisse. Kui mainisid märkmete tegemist, hakkasin mõtlema, kas helisõnumite tegemine oleks vahetum. Märkasin lindu ja siis räägin vahetult oma tunnetest... Kui sa lased inimestel joonistada, see mõjub, aga inimene peab tundma end mugavalt. Mina olen sõnainimene, mina lähen lukku, kui ma pean joonistama. (osalejate mõttevahetus, 17. mai 2023)

Etnograafilise välitöö jaoks uurimistöö raames peaks selliseid jalutuskäike läbi viima siiski korduvalt. Ühekordsel jalutuskäigul, nagu Biotoopia raames korraldasin, on eesmärk enda ja keskkonna suhte teadvustamine ning mõtteviisimuutus.

L (etnoloog): see (projekt) on natuke rakendusantropoloogia. Need ringkäigud peavad esile kutsuma mingi teadmise ja muutuse osavõtjas. Sa praegu taotled, kuidas see efektselt mõjuks, kuidas nihestumist luua. Su eesmärk pole ju sügavuti tundma õppida seda kohta, kus sa kõnnid. Eesmärk on tekitada nihestust ja paremat suhet. Seda ma ei oska öelda, mis see parim viis oleks... (osaleja tähelepanek, 17. mai 2023)

Küsimus, kas ja kuidas on võimalik kirjutada mitteinimese elukogemusest, jäi avatuks ning filosoofiliseks. Bioloogiataustaga osalejad tõid esile, et erinevus tajuvõimes teeb mõistmise keeruliseks. Samas aitavad erialased teadmised, kus ja kuidas organism maailma tajub tema kogemust ette kujutada.

J (ökoloog): siin on see, et kuidas küsida küsimust. Mida küsida, kuidas küsida. Üks viis on minna selle looma tasemele. Füüsiliselt. Et proovid end teha nii väikeseks, lähed nii madalale, paned prillid pähe, lähed vee alla...

K (semiootik ja bioloog): organismi tajuvõimetega tuttav olemine, nt kui sa tead, kui hästi lind näeb. Kippus meelest ära minema teise organismi rolli minemine.

J (ökoloog): Bioloog lööb välja, kui tean, et tal on organ, hoides meeles, et ma ei saa kunagi teada, kuidas ta tajub. Karp jões – ei tea, kas ta isegi valgust tajub. (osalejate mõttevahetus, 17. mai 2023)

Arutelust jäi kõlama, et oma tähelepanu aktiivne suunamine ja erinevad aistingud aitavad märgata keskkonnas paljuliigilist tegevust ning keskkonnaga suhestumist. Eelkõige võib jalutuskäigu formaadist olla etnograafilises kontekstis kasu, kui kõndida samas kohas korduvalt ja eelnevalt püstitatud uurimisküsimuse või -fookusega.

4.2. Jalutuskäigu edasiarenemine

Magistriprojekti praktiliseks väljundiks olid kaks 2022. aastal Biotoopia raames toimunud üritust, mille ettevalmistuses moodustasid olulise osa välitööd. Välitööde eesmärgiks oli tutvuda toimumiskoha Lasnamäega ning muuhulgas avastada sensoorse etnograafia ja kõndimise meetodeid paljuliigilise uurimuse kontekstis. Paratamatult põimus projekt ühte toimumiskohaga: töötasin paljuliigilise jalutuskäigu formaadi välja Lasnamäel viibides, sidusin tegevused konkreetsete kohtadega, kasutasin ära paigaga seotud inimeste kogemusi ja tähendusi. Oli raske ette kujutada, et võiksin Lasnamäe paneelelamud, tühermaad, tuvid ja aiad vahetada mõne muu keskkonna vastu.

Ootamatult hakkas Biotoopia jalutuskäigu formaat, selleks tehtud eeltöö, välitööd ja kontaktid Lasnamäel leidma rakendust tulevastes projektides, mis pani mõtlema, kuidas sobitada tegevusi teistsuguste keskkondadega ja valdkondadega, nt semiootika või kaasaegne kunst. Projekti

teemapüstitus pakkus huvi inimestele looduskaitse, ökoloogia, semiootika ja loomaõiguste valdkonnast. Sain formaati katsetada koostöös Biotoopia 2023 kunstiprogrammi kuraatoritega, Loomuse Loomaõiguste konverentsi (MTÜ Loomus 2023), Tartu ROHEringi Jaamamõisa oja projekti (Tartu 2024) ja Tartu Ülikooli semiootika osakonnaga projektis „Üleaedne elurikkus” (BioZooEcoSem 2023).

Käesoleva katusteksti mahtu silmas pidades ma magistriprojekti edasiarenguid põhjalikumalt ei analüüsi. Teise publiku ja paikadega seoses pidi läbi viima muudatusi ning läbi mõtlema tehnilisi lahendusi. Kogemused – millest olulisemaid mainin järgnevas alapeatükis – aitasid kaasa formaadi paindlikumaks ja universaalsemaks muutmisele. Tähelepanuväärne on Biotoopia jalutuskäikude järgselt avaldunud looduse tunnetamisega seotud projektide rohkus ja koostööhuvi – nii semiootikas, ökoloogias kui kunstis. Sarnased suundumused erinevates keskkonnaga tegelevates valdkondades viitavad, et paljuliigilisus, multidistsiplinaarne lähenemine, loodusteadlikkuse tõstmine läbi jalutamise ja sensorsete elamuste on distsipliinideülelset aktuaalsed.

4.3 Jalutuskäigu prototüüp. Teejuhi loomine

Biotoopia jalutuskäikude projekti eesmärk oli luua Biotoopia jaoks üritused, mis kutsuksid konkreetses ajahetkes linnaloodusega kontakti astuma ja eri organismide perspektiivide rohkust tunnetama. Läbiviidud tegevustest, keskkonnast ja osalejate reaktsioonidest annab ülevaate ürituste dokumentatsioon (Lisa 1–2). Töö käigus sai aga läbivaks küsimuseks, kas Biotoopia jalutuskäigud on kordumatu aja- ja kohaspetsiifiline sündmus või on see formaat korratav ja kohandatav erinevatele keskkondadele.

Niisamuti sai oluliseks jalutuskäigu formaadi paindlikkuse küsimus. Jalutuskäigu kordamine Lasnamäel Loomuse Loomaõiguste konverentsi raames juunis 2023 tegi mind teadlikuks mõnedest tehnilistest murekohtadest: jalutuskäik oli tugevalt seotud konkreetse asukohaga ning sõltus tehnilistest abivahenditest. Giidiseadmete tehniline rike juunikuisel üritusel oli läbikukkumine, mille all kannatas terve ürituse kontseptsioon, mh iseseisvalt vaikuses uitamine ning mitteinimeste perspektiivile keskendumine. Kesisema elamuse lõi ka giidiseadmete puudumine jalutuskäikudel, mille viisin läbi Jaamamõisa projekti (Tartu 2024) ja „Üleaedse elurikkuse” (BioZooEcoSem 2023)

raames. Juhiste jagamiseks pidin rääkima kõvema häälega ning inimesed regulaarselt grupina kokku koguma. Need möödalaskmised andsid samas lisaindu paindlikuma jalutuskäigu prototüübi loomiseks.

Võttes arvesse nii Biotoopia raames kui ka nende järgselt läbi viidud jalutuskäike, võtsin eesmärgiks luua magistriprojekti osana teejuht, mis võimaldaks jalutada omas tempos, enda valitud kohtades, ilma mõtteprotsessi segavate kommentaarideta, aga pakuks siiski juhiseid ja soovitusi mitteinimestega suhestumiseks. Arvestades toimunud kahe jalutuskäigu formaati, kus juhised keskkonnas liikumiseks jõudsid osalejateni audiogiidi vahendusel, oleks allalaetava audiofaili loomine olnud kõige põhjendatum lahendus. Projekti raames otsustasin siiski piirduda sõnalis-pildilise teejuhiga (vt „Paljuliigiline jalutuskäik linnas”), milleks kasutasin meediume, milles end ise kõige mugavamalt tunnen: teksti ja pildi kollaaži. Võrreldes giidi juhendamise või audiofailiga on tekstifailil mitmeid miinuseid. Linnatänavatel rakendust leidva teejuhi asemel võib see jääda failiks, mida vaadatakse vaid arvuti- või telefoniekraanil. Samas on tekstilis-pildilise teejuhi eelisteks paindlikkus, võimalus valida ise kõndimise ja ülesannete täitmise tempo, pista väljaprintitud juhised tasku ja teha märkmeid või joonistada samale paberile.

Paljuliigilise jalutuskäigu teejuhi prototüübi lõin põhimõttel, et ülesandeid saaks täita erinevates keskkondades, eeldusel, et tegu on linnakeskkonnaga. Vormistuses pidasin oluliseks kombineerida sõna ja pilti. Kollaažitehnikas illustatsioonid võimaldasid selgitada joonistamisharjutusi ja kujutada mõtteid, mida fotoga kujutada pole võimalik: nt skaalade erinevus, linna-kaljumaastiku analoogia. Teadvustasin, et Biotoopia jalutuskäigud olid kokkuvõttes koostööprojekt, sündides koos paiga ja seal osalenud inimestega. Seetõttu on teejuhis kasutatud fotod tehtud Biotoopia jalutuskäikude toimumiskohtades Lasnamäel ning joonistused pärinevad jalutuskäikudel osalejatelt.

Prototüüp on PDF-formaadis, mis võimaldab seda alla laadida, ekraanilt vaadata ja välja printida. Väljaprintimiseks mõeldud fail on vihikuks kokkuvolditav (vt „Paljuliigiline jalutuskäik linnas”).

Kokkuvõte

Magistriprojekt „Teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest. Biotoopia jalutuskäigud linnaruumis” sündis koostöös Biotoopia teaduse ja kunsti festivaliga (Estonian Anthropocene Center 2021–2025). Projekti praktiliseks väljundiks olid kaks Biotoopia raames korraldatud jalutuskäiku linnaruumis 4. augustil ja 15. oktoobril 2022. Jalutuskäigud leidsid aset Tallinnas Lasnamäel, neil osales peamiselt Biotoopia ürituste sihtgrupp (vastavalt 30 ja 15 osalejat) ja loodusteaduse taustaga spetsialistid. Projekti osaks oli jalutuskäikude formaadi välja mõtlemine, milleks uurisin meelte ja jalutamise rakendamisest etnoloogias ja antropoloogias ning tutvusin jalutuskäikude toimumiskoha Lasnamäega.

Minu jalutuskäikude fookuses olid mitte-inimliiki loomade (mitteinimeste) perspektiivid linnaruumile. Keskendusin loomadele, kelle märkamine on inimsilmaga võimalik – mikroorganismid jäid paraku käsitlemata. Projekti eesmärk oli luua jalutuskäigul osalejatele ruumikogemus, kus juhendatud liikumine, ümbrusele ja meeleelamustele tähelepanu juhtimine julgustaks suhestuma teist liiki loomade kogemusega. Selleks tutvusin paljuliigilise uurimuse metodoloogiliste põhimõtetega, selle rakendamisega etnoloogias ja antropoloogias, linnalooduse ja -loomade uuringutega. Jalutuskäikude toimumiskohtadega tutvumiseks ja jalutuskäikude sisu loomiseks viisin läbi välitööretki Lasnamäel, tutvudes sealse ökoloogilise olukorraga. Jalutuskäikude läbiviimisele järgnes refleksioon, töö tagasisidega ning praktilise osa raamistamine erialase kirjandusega.

Biotoopia üritustesarja eesmärk on siduda keskkonnateemade tõstatamiseks teadust ja kunsti. Võtsin magistriprojekti raames omaks posthumanistliku lähenemise, mida iseloomustab valdkondadeülesus. Projekti meelsusega sobis paljuliigilise etnograafia üleskutse loomingulisele lähenemisele ja tunnetuslike teadmiste rakendamisele. Seetõttu iseloomustab mängulisus ja loomingulisus ka minu lähenemist teooriakirjandusele ja etnograafilistele meetoditele.

Läbiviidud Biotoopia jalutuskäigud põhinesid minu ettevalmistavatel välitöödel samas kohas Lasnamäel. Etnograafiliste meetodite kaudu paigatunnetuse loomiseks kombineerisin osalusvaatlust jalutamise, vestlemise, pildistamise, joonistamise ja märkmete tegemisega. Need tegevused said uue tähenduse paljuliigilise uurimuse kontekstis, kus tuleb tähelepanu pöörata maailmataju

mitmekesisusele, kehade mõõtkavadele ning lahti öelda inimkesksetest tähendustest. Samas sai selgeks, et samasugune tundlikkus ja tunnetus võiks säilida ka mistahes inimkogukonna uurimisel. Koos osalejatega läbiviidud kaht Biotoopia jalutuskäiku saab samuti vaadelda kui välitööretki fookusega mitteinimestest elusorganismidel. Sidusin meelele tähelepanu juhtimise ruumis liikumisega ja julgustasin inimesi jäädvustama mitteinimeste liikumist pliatsiga ning pildistama keskkonda eri tasanditelt.

Kahtlused ja kõhklused.

Biotoopia jalutuskäikude planeerimine ja hilisem vormistamine magistriprojektiks ei olnud kaugeltki mitte sujuv. Alustasin ettevalmistustöid ettekujutusega, et Lasnamäe inimkogukonna sotsiaalne reaalsus ei hakka mind mõjutama – projekti fookus on ju mitteinimestel. Tegelikuses avaldus, et Lasnamäel, nagu linnalooduses üldiselt, kõneleb pea iga ruutmeeter mitteinimeste ja inimeste lahutamatus seosest. Lasnamäe puhul sedapuhku keerulisest sotsiaalpoliitilisest ajaloost, kuna looduskeskkonna arendamisega seotud projektid on osa kohaliku kogukonnaaktiivi jõupingutusest ühiskonnas levinud eelarvamusi kummutada. Selle keskele sattununa tundsin end kohatu ja asjatundmatuna.

Kui alustasin tööd ettekujutusega, et kontseptsiooni väljatöötamine sõltub minust, siis tööprotsessi käigus hakkasid mind järjest enam suunama kontaktisikud. Projekt arenes edasi läbi inspireerivate vestluste, uute kontaktide ja koostööpakkumisega – ja seisis kinni venima jäänud e-kirjade vastuste taga. Samas ei tasu mööda vaadata Lasnamäe paiga ja mitteinimeste tähtsusest jalutuskäikude kontseptsiooni kujundajatena. Korduvad käigud fookusega mitteinimestel löid minu jaoks seniolematu suhte keskkonnaga, seal toimetavate eri liiki olenditega, mis aitas välja töötada Biotoopia jalutuskäikude sisu ja pani mind keskkonnas järjest kodusemalt ja turvalisemalt tundma. Välitöid raamistas pidev ärevus, kas tean keskkonnast piisavalt, et võtta vastutus paiga sidumiseks avaliku üritusega. Metodoloogiliselt tekitas segadust, kas keskenduda inimestele, mitteinimestele või hoopis iseendale. Kuna Biotoopia jalutuskäikude väljatöötamine oli loominguiline ülesanne, oli raske leida tasakaalu analüütilise ja tunnetusliku lähenemise vahel.

Tagantjärele pean suurimaks kimbatuse loojaks alateadlikku otsust töötada oma magistriprojekti elluviimisel üksi, hoiduda koostööst kunstnikega ning vältida antropoloogiaalase projekti teisenemist

kunstiprojektiks. Üksiolekutunne pani mõtisklema, kas magistriprojekti formaat on koosloomele avatud ning tekkis motivatsioon töötada edaspidi meeskonnaga. Koostöökogemus 2023. aastal Biotoopia kunstiprogrammi kuraatoritega andis võimaluse lasta valdkondade vahelistest piiridest lahti ning rakendada oma kogemust ja kogutud teadmisi kunstiprojektis.

Koostöö

Projekti kujunemise seisukohalt mängis Biotoopia olulist rolli. Jalutuskäikude formaadi loomiseks anti mulle vabad käed, samas omandas lõpptulemus siiski Biotoopia näo. Arvestasin Biotoopia publikuga, võtsin ürituse tutvustamisel omaks Biotoopia visuaalse keele, sõnavara ja põhimõtted. Planeerides ei teinud ma koostööd Lasnamäe kohaliku kogukonnaaktiiviga ning toimunud kaks Biotoopia jalutuskäiku ei kõnetanud otseselt kohalikke inimesi, kuigi linnalooduse teemad on seal päevakorras. Läbiviidud jalutuskäigud olid spetsiifilist laadi, mis tõstatas küsimuse, kas formaat on kohandatav ükskõik millisele keskkonnale ning korratav Biotoopia raamidest väljaspool. Selle küsimuse lahendamisele aitas kaasa projekti põhjal paljuliigilise jalutuskäigu teejuhi koostamine, kus sõnastasin võtmetähtsusega küsimused, soovitusel eri meelte rakendamiseks ja kohad linnaruumis, millele tähelepanu pöörata. Kokkuvõttes sain projekti ideed ümbersõnastada moel, mis on suunatud laiemale sihtgrupile.

Eesmärkide täitmine

Projekti „Teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest. Biotoopia jalutuskäigud linnaruumis” praktilise väljundi kohta küsisin tagasisidet jalutuskäikudel osalejatelt ning loodusteaduste erialade inimestelt. Uurisin, kuidas panustas teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusse ühiselt jalutamine, tähelepanu aistingutel ja mängulisel mõtlemisel ning keskkonna süvenenud vaatlemine. Loodusteadlaste perspektiivist on looduskogemuses oluline teadmiste sidumine tunnetusega. Biotoopia jalutuskäikude raames olid mõlemad pooled esindatud ning oli hea, et kaht sorti kogemuse jaoks oli oma aeg ja koht. Osalejate kogemuses tuli välja, et ka parima tahtmise korral ei õnnestu täielik väljaastumine inimese vaatepunktist. Isiklikud seosed inimkultuuri avaldustega tekivad linnas viibides igal sammul. Niisiis polnud Biotoopia jalutuskäikude väljund inimperspektiivi minetamine, vaid teiste liikide elukogemuse *teadvustamine* ning *märkamine*, kuidas inimese ja mitteinimese elud ühte põimuvad.

Etnoloogia osakonna õppejõududega arutlesime, kas Biotoopia jalutuskäike võib vaadelda kui omamoodi välitööformaati, mida rakendada keskkonna, mitteinimeste ja liikidevaheliste dünaamikate uurimiseks. Tunnetuse, analoogiate, eri jäädvustusvahendite, mängulise ja loomingulise mõtlemise rakendamine lähtuvalt konkreetsetest erialasest uurimisküsimusest võib olla viis paljuliigilise etnograafilise kirjelduse loomiseks. Biotoopia jalutuskäigu formaat võimaldab kultuuriuurijal mõtiskleda mitteinimeste perspektiivi kogemise võimalikkusest ning ehk isegi astuda sellele sammukese lähemale.

Summary

On the Possibility of Perceiving the Perspective of Other Species. Biotoopia Walks in Urban Space

The Master's (MA) project "On the Possibility of Perceiving the Perspective of Other Species. Biotoopia Walks in Urban Space" was created in collaboration with Biotoopia Art and Science Festival (Estonian Anthropocene Center 2021–2024). Estonian Anthropocene Center NGO's interdisciplinary action in collaborating different fields aims to approach environmental topics through posthumanist lenses. Biotoopia events are based on an idea that in the time of global ecological crisis, it is important to look further from anthropocentrism and acknowledge that life is a network of organisms with agencies and histories. By 2024, Biotoopia has organized two international hybrid conferences, curated art programs, co-curated exhibitions, and created a community of like-minded people in Estonia.

My MA project contributed in Biotoopia Walks & Talks sub-programme of public discussion nights and hikes. I have participated Biotoopia events as a volunteer starting from 2021 since the idea of combining art and science in the context of environmental awareness speak to me deeply. The idea to combine the MA project in ethnology and applied anthropology with the Biotoopia Walks program sprouted from a discussion with Biotoopia representatives in March 2022. As a result, I took the responsibility of creating the concept and bringing to pass two public Walk events in 2022.

Developing the Idea

The Biotoopia Walks that I organized as my MA project focused on urban environments and the experiences of non-human animals living in it. The idea behind Biotoopia Walks grew out from the feelings of anxiety, precarity, and loneliness in recent years. The global ecological crisis and COVID-19 pandemic had made me wander in nature and wonder about the bonds between humans and non-humans. Familiar urban landscapes around me opened up as sites of life diversity and habitats for various other-than-human organisms. Grasping the multiplicity of perspectives and relating to non-humans softened the hopelessness. My wish to share the idea of urban environments as sites of life emergence became central in the MA project.

The main attempt of my MA project was to figure out a format where the methods of walking and sensory ethnography and the theory of multispecies ethnography could encourage the participants of Biotoopia Walks to explore how other-than-human species perceive the urban space. For working out the concept I put into use terms “multispecies”, “interspecies” and “non-humans” that helped me to describe the environment as full of life and meanings. Inspired by Juanita Sundberg (2013), I use the term “walking-with” that describes the process of creating new meanings for the environment while walking. The practical outcomes of the MA project were two public Walk events on August 4 and October 15 2022, and a general guide based on those two walks in the format of digital booklet and printable A3 sheet („Liikideülene jalutuskäik linnas”). Biotoopia Walks took place in Lasnamäe district, Tallinn. 30 and 15 people participated, mostly from the Biotoopia network.

In the Process

The written report gives an overview of the theoretical framework that I used to build up the concept for two Biotoopia walks. Big emphasis is on methods and the preparation process which turned out to be complex, intertwined with different actors such as collaboration with humans, non-humans, place, timing, the restrictions and possibilities of the discipline of anthropology. An analysis of participants’ feedback is also included, as well as an overview of the activities after the two Biotoopia Walk events. The concept of Biotoopia Walks evolved and caught interest of people from the fields of animal rights, semiotics and urban wildlife protection and made me reflect on how the topics of non-human perspectives, urban nature, sensory approach to ecological awareness are raising interdisciplinary trends.

The process of preparing the walks and figuring out the content and routes lasted from April to October 2022 since both of the actual events also contributed to the process. The site, Lasnamäe, started to play a surprisingly big role in the whole project. Built in 1970–80s, lasnamäe is the biggest and densely populated area in Tallinn. Lasnamäe has a controversial reputation in Estonian society due to the mainly Russian speaking population and the period in 1990s and early 2000s where crime and poverty rates were high. Researching the perception of Lasnamäe in the media revealed that the stigmas are still active. On the other side, new grassroot activism has emerged that works against old stereotypes by developing urban greenery, creating cleanup days and urban gardens. The emphasis of

Biootopia Walks of creating new meanings to seemingly gray and lifeless urban space resonated with the new trends in the local community.

Besides reading materials about Lasnamäe and disciplinary framework, the most important part of the process were field trips to Lasnamäe, to put the framework of sensory, walking and multispecies research in practice and figure out what routes and what activities would evoke the understanding of multiplicity of perspectives. I attended field trips alone as well as with people who had a background in urban ecology or local life in Lasnamäe. The main emphasis was on noticing, documenting and relating to the activities of non-humans.

The field trips were challenging in many ways. Anxiety was caused by my little to no knowledge about Lasnamäe, urban ecology, confidence in creating a public event alone in an unfamiliar place; epistemological and methodological error of trying to grasp the reality of organisms whose senses differ from mine so vastly. I found solutions in creative thinking, playfulness, seeking physical contact with the environment, inventing playful analogies between urban environments and natural landscapes. Conversations with other people were very supportive. Finding three specialists from the fields of natural science to accompany in the two Biootopia Walks, was a huge relief and helped to build up the structure of Walk events.

Results and reflexion

The final format of two Biotopia Walks was divided in two. Firstly, walking through the prepared route in Lasnamäe, I asked the participants to remain silent and guided them through a remote guiding system. I encouraged participants to pay attention to different environments, activities of non-humans, the signs they leave, the ways they move. I encouraged people to take notes, draw the movement of insects and birds, and experience the difference of scales by coming close to the ground and climbing on a hill. The second part was an open discussion where I asked the participants to share their experiences and the specialists to share comments from the ecological point of view.

Recording the discussion after the walks and talking with the specialists who participated helped to reflect how this format helped to see the multiplicity of perspectives and relate to other organisms. The specialists from the fields of natural sciences found that it is crucial to combine scientific

knowledge with perception and sensing. Participants shared that playful thinking about scales and analogies between artificial and natural objects created shifts in thinking; sensory experiences, especially touching the ground and materials created a new layer of empathy. Besides, the attention of the participants was caught by various human activities, architecture, and the environment of Lasnamäe district where many people had not been before. In conclusion, it was impossible to let go of the human way of sensemaking since the urban environment is so obviously intertwined with human meanings.

Reflecting from the point of view of anthropology, the format of two Biotoopia Walks can be analyzed as a way of conducting multispecies fieldwork. Using sensory approach, creative thinking, multiple modes of documenting and playfulness in similar ways as in the format of the two Biotoopia Walks, could help to seek answers for specific research questions about non-humans or multispecies dynamics. Even though the researcher is stuck in human perceptual world, working on the border of creative and anthropological approach could help to let go of the strive for scientific accuracy. Overcome the seemingly solid barrier between human and non-human experiences can happen by sharing the same time and space and thinking about new, even more delicate ways of anthropological inquiry.

Meediaviited

BioZooEcoSem 2023. Omailma analüüs kui uurimismeetod. – Ohustatud liikide tähendusd kultuuris: ökoloogia, semiootiline modelleerimine ja retseptsioon. Eesti Teadusagentuuri grant PRG1504 (2022–2026). Tartu Ülikooli filosoofia ja semiootika instituut, kättesaadav: <https://www.ecosem.ut.ee/omailma-analuus/>, 05.10.2023.

Delahaye, Pauline 2021-2023. Living with liminal species: studying and mapping human/animal interactions in cities via the case of corvids. Estonian Research Council grant MOBJD1010 (2021-2023). University of Tartu, Institute of Philosophy and Semiotics.

Eesti Kunstiakadeemia 2021. Kohanemine kahanemisega. Kaasaegse kunsti näitus 17.06–03.10.2021, kuraator Francisco Martínez. Kohtla-Nõmme: Eesti kaevandusmuuseum.

Estonian Anthropocene Center 2021–2025. *Biotoopia*. Kättesaadav: <https://biotoopia.ee>, 07.01.2024.

Ianchenko, Aleksandra 2021. *Nähtamatu trammiliin*. Kättesaadav: <http://www.sasha-art.com/performance>, 26.12.2022.

Kaarma, Anna 2021. *Lasnamäe helirännakud: poeetilisi tähendusi funktsionaalsele ruumile*. – Tallinna fotokuu, 1.09.–17.10.2021.

Kättesaadav: <https://www.fotokuu.ee/programme/anna-kaarma/>, 26.12.2022.

Kibus, Kadriann 2012. *Tuvid*. Režissöör Kadriann Kibus, operaator Laur Luguma, helilooja Arian Levin, produtsent Riho Västriik. Tallinn: Vesilind.

KUMU 2023. *Kunst antropotseeni ajastul*. Ajutine näitus 05.05.–08.10.2023, kuraatorid Linda Kaljundi, Eha Komissarov, Ulrike Plath, Bart Pushaw, Tiiu Saadoja. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum.

Lasnaidee 2022. *Lasnaidee*. Kättesaadav: <https://lasnaidee.ee/>, 26.12.2022.

MTÜ Loomus 2023. VIII Rahvusvaheline loomaõiguste konverents: Isepäine loomaõiglus. Liikumisesisesed ja –välised traditsioonid ja muutused. 16.–18. juuni 2023. Kättesaadav: <https://loomus.ee/konverents/>, 21.12.2023.

NART 2021. *Taganemisteeta. Kohalolekuharjutus*, NART aastanäitus 24.04–20.07.2021, kuraatorid Saskia Lillepuu ja Ann Mirjam Vaikla. Narva: Narva Kunstiresidentuur.

Tallinn 2020–2024. *GoGreenRoutes*.

Kättesaadav: <https://www.tallinn.ee/et/gogreenroutes>, 26.12.2022.

Tartu 2023. Tartu ROHEring. Kättesaadav: <https://www.tartu.ee/et/rohering> (vaadatud 19.12.2023)
Tallinna kunstihoone 2023. Tallinna Kunstihoone Lasnamäe paviljon. Kättesaadav: <https://www.kunstihoone.ee/lasnamae-paviljon/>, 19.12.2023.

Kirjandus

- Aalders, Johannes Theodor; Monson, Kate 2022.** Research with the Moving, the Vivacious Many: A Practical Poetry of Paces in More-Than-Human Worlds. – *ACME: An International Journal for Critical Geographies, Special Issue: Ethics in Multispecies Research: Reflections from the Field*, 21 (2). Digital publication: OJS / PKP, 205–225.
- Barad, Karen 2012.** Nature's Queer Performativity*. – *Kvinder, Køn & Forskning*, 1–2. Veebiväljaanne, 25–49. DOI: <https://doi.org/10.7146/kkf.v0i1-2.28067>.
- Barua, Maan; Sinha, Anindya 2022.** Cultivated, feral, wild: the urban as an ecological formation. – *Urban Geography*, 43. Digital publication: Routledge, 1–22. DOI: 10.1080/02723638.2022.2055924.
- Beatley, Timothy; Newman, Peter 2013.** Biophilic Cities Are Sustainable, Resilient Cities. – *Sustainability*, 5. Digital publication, 3328–3334. DOI:10.3390/su5083328.
- Brighenti, Andrea Mubi; Pavoni, Andrea 2020.** Situating urban animals – a theoretical framework. – *Journal of the Academy of Social Sciences*. Digital publication: Routledge <https://doi.org/10.1080/21582041.2020.1788131>.
- Bubandt jt 2023 = Rubber Boots Methods for the Anthropocene. Doing Fieldwork in Multispecies Worlds.** Ed. Nils Bubandt, Rachel Antoinette Cypher, Astrid Oberborbeck Andersen. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Crutzen, P.J.; Stoermer, E.F. 2000.** The 'Anthropocene'. – *Global Change Newsletter* 41. Digital publication: International Geosphere-Biosphere Programme, 17–18.
- Derlõš, Maria 2014.** Oleg, Nikolai, Alexandre, Lea, Vita Pictura, ELAST, Gorõ Lana, Elve ja Vlad. – *Müürileht*, 14. märts 2014. Kättesaadav: <https://www.muurileht.ee/oleg-nikolai-leili-alexandre-lea-vita-pictura-elast-goro-lana-elve-and-vlad/>, 12.01.2023.
- Descola, Philippe 2022.** *Teispool loodust ja kultuuri*. Tallinn: Pakett.

- Filipović, Andrija 2021.** Three bugs in the city: urban ecology and multispecies relationality in postsocialist Belgrade – *Contemporary Social Science*, 16 (1), 29-42, DOI: 10.1080/21582041.2019.1667521
- Fijn, Natasha 2012.** A Multi-Species Etho-Ethnographic Approach to Filmmaking. – *Humanities Research*, 18 (1). Digital publication: ANU Press, DOI: 10.22459/HR.XVIII.01.2012.05, 71–88.
- Gandy, Matthew 2022.** Ghosts and monsters: Reconstructing nature on the site of the Berlin Wall. – *Transactions of the Institute of British Geographers*, 47 (4). Digital publication, DOI: 10.1111/tran.12562, 1120–1136.
- Geertz, Clifford 1988.** Deep Hanging Out. Kättesaadav: <https://www.nybooks.com/articles/1998/10/22/deep-hanging-out/>, 26.12.2022.
- Grigorjeva, Sveta 2022.** Sotsiaaldemokraat ja monarhia. – *Vikerkaar* 3. Tallinn: SA Kultuurileht. Kättesaadav: <http://www.vikerkaar.ee/archives/28274>, 12.01.2023.
- Haraway, Donna J. 2003.** *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Haraway, Donna 2008.** *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Holmes, Helena; Hall, Sarah Marie 2020.** Introduction: mundane methods and the extra-ordinary everyday. – *Mundane Methods. Innovative ways to research the everyday*. Ed. Helen Holmes, Sarah Marie Hall. Manchester: Manchester University Press, 1–16.
- Horowitz, Alexandra 2014.** *On Looking: A Walker's Guide to the Art of Observation*. New York: Scribner, 93–112.
- Houston jt 2018** = Donna Houston, Jean Hillier, Diana MacCallum, Wendy Steele, Jason Byrne 2018. Make kin, not cities! Multispecies entanglements and ‘becoming-world’ in planning theory. – *Planning Theory*, 17 (2). Veebiväljaanne: SAGE Publications, 190–212. DOI: <https://doi.org/10.1177/1473095216688042>.
- Howard, Christopher A. 2013.** Posthuman Anthropology? Facing up to planetary conviviality in the Anthropocene. – Paper given at the University of Sydney Anthropology Department Annual Symposium, ‘A Post-Human World? Rethinking Anthropology and the Human Condition’, June 14–15, 2013.

- Ingold, Tim; Lee Vergunst, Jo 2008.** Introduction. – *Ways of Walking*. Ed. Tim Ingold, Jo Lee Vergunst. Farnham: Ashgate, 1–19.
- Ingold, Tim 2000.** The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill. London: Routledge
- Ingold, Tim 2013a.** *Making. Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. Oxon: Routledge.
- Ingold, Tim 2013b.** Anthropology Beyond Humanity. – *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 38 (3). Veebiväljaanne: The Finnish Anthropological Society, 5–23.
- Kaaristo, Maarja 2006.** Vägivald loomade vastu: inimene ja koduloom Lõuna–Eesti külas 19. sajandi II poolel vallakohtute protokollide näitel. – *Mäetagused*, 31, 49–62.
- Kaaristo, Maarja 2008.** *Kodulooma käsitlemine eesti etnoloogias 20. sajandi algusest tänapäevani*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.
- Kaljundi jt 2016** = Kaljundi, Linda; Plath, Ulrike; Tüür, Kadri; Vanamölder, Kaarel 2016. Loomad ajaloos. Kus nad on? – *Sirp*, 18. Tallinn: Kultuurileht.
- Kirksey, S. Eben; Helmreich, Stefan 2010.** The Emergence of Multispecies Ethnography. – *Cultural Anthropology*, 25 (4). Veebiväljaanne: American Anthropological Association, 545–576. DOI: 10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x.
- Kuldkepp, Kaie 2019.** Priisle kaartest Priisle pargini. – *Sirp*, 32. Tallinn: Kultuurileht.
- Kohn, Eduardo 2007. How dogs dream: Amazonian natures and the politics of transspecies engagement. – *American Ethnologist* 30 (1). Veebiväljaanne: AnthroSource, 3–24. DOI: doi.org/10.1525/ae.2007.34.1.3
- Kohn, Eduardo 2015.** Anthropology of Ontologies. – *Annual Review of Anthropology*, 44. Veebiväljaanne: Annual Reviews, 311–327.
- Maroš Krivý 2021.** “Post-Apocalyptic Wasteland” or “Digital Ecosystem”? Postsocialist Ecological Imaginaries in Tallinn, Estonia. – *Geoforum* 126. Amsterdam: Elsevier, 233–243.
- Latour, Bruno 1993.** *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Massachusetts.: Harvard University Press.
- Ladõnskaja, Viktoria 2013.** *Lasnamäe valge laev*. Tartu: Petrone Print.
- Leete, Art 2011.** Komi jahimeestest ja koertest. *ERMi aastaraamat* 54, 162–183.

- Locke, Piers 2018.** Multispecies Ethnography. – *The International Encyclopedia of Anthropology*, ed. Hilary Callan. Veebiväljaanne: John Wiley & Sons, Ltd. DOI: 10.1002/9781118924396.wbiea1491.
- Maran jt 2005** = Eesti Looduskultuur. Koost., toim. Timo Maran ja Kadri Tüür. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Maran, Timo 2020.** Ecological Repertoire Analysis: a Method of Interaction-Based Semiotic Study for Multispecies Environments. – *Biosemiotics*. Digital publication: Springer Nature, 63–75.
- Maran, Timo 2022.** Loodus kultuuris. – *Ökosemiootika. Märgiuuringud ja ökoloogiline muutus*. Tõlk. Ehte Puhang. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Nordic Botanical 2019.** Paevälja alvarite esinduslikkuse ja ümberasustamisvõimalikkuse uuring. Tallinn-Tartu: OÜ Nordic Botanical.
- Ogden jt 2013** = Laura Ogden, Kimiko H. Tanita; Billy Hall 2013. Animals, Plants, People, and Things: A Review of Multispecies Ethnography. – *Environment and Society*, 4. Digital publication: Berghahn Books, 5–24. DOI:10.3167/ares.2013.040102.
- Pink, Sarah 2008.** An urban tour: The sensory sociality of ethnographic place-making. – *Ethnography*, 9 (2). Digital publication: SAGE Publications, 175–196.
- Pink, Sarah 2009.** Doing Sensory Ethnography. London: SAGE Publications.
- Plath jt 2022** = Plath, Ulrike; Talivee, Elle-Mari; Tüür, Kadri; Annist, Aet 2022. Loodusmõttest aktivismini: saateks keskkondluse erinumbrile. – Keskkondluse erinumber, *METHIS* 24 (30), toim. Ulrike Plath, Elle-Mari Talivee, Kadri Tüür. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 5–26.
- Rose, Morag 2020.** Pedestrian practices: walking from the mundane to the marvellous. – *Mundane Methods. Innovative ways to research the everyday*, ed. Helen Holmes, Sarah Marie Hall. Manchester: Manchester University Press, 211–229.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2010.** Kui pidu korraldatakse, on järelikult seda kellelgi vaja: vene vastlapühade tähistamisest Tallinnas. – *Keel ja Kirjandus*, 53 (8–9). Tallinn: SA Kultuurileht, 671–686.
- Seljamaa, Elo-Hanna 2017.** Välja dokumenteerimine: märkmed ja välitööpäevik. – *Folkloristlikud välitööd*. Koost. Merili Metsvahi. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 130–152.

- Springgay, Stephanie; Truman, Sarah E. 2018.** Sensory inquiry and affective intensities in walking research. – *Walking Methodologies in a More-than-Human World: WalkingLab*. Oxon-New York: Routledge, 34–49.
- Sorose Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus 1996.** Biotoopia. Bioloogia. Tehnoloogia. Utopia. Sorose Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse 3. aastanäitus. 22. november–17. detsember 1995: näituse kataloog. Tallinn: Tallinna Raamatutrukikoda.
- Sundberg, Juanita 2013.** Decolonizing Posthumanist Geographies. – *Cultural Geographies*, 21 (1). Digital publication: SAGE Publications, doi.org/10.1177/1474474013486, 33–47.
- Tallinn 2022.** Statistika aastaraamat Tallinn arvudes 2022, koost., toim. Peeter Kuulpak. Tallinn: Tallinna Strateegiakeskus.
- Tamm, Marek 2018.** Kas loodusel on ajalugu. Ajalookirjutuse arengutest antropotseeni ajastul. Vikerkaar, 7–8. Tallinn: Kultuurileht.
- Toulouze, Eva; Niglas, Liivo 2019.** Yuri Vella’s Fight for Survival in Western Siberia: Oil, Reindeer and Gods. Cambridge: Cambridge Scholars.
- Tsing, Anna 2013.** More-than-Human Sociality. A Call for Critical Description. – *Anthropology and Nature*. Ed. Kirsten Hastrup. Taylor & Francis, 27–42.
- Tsing, Anna 2015.** *The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Tüür, Maarja 2018.** *Putukate linn – elurikkust toetav planeerimine. Kopli kaubajaam Tallinnas*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool.
- Tüür jt 2003 = Tekst ja loodus.** Koost., toim. Timo Maran, Kadri Tüür. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Tüür, Kadri; Annist, Aet; Rennit, Mirjam 2023.** Where First and Second Wave Environmentalism Exist Side-by-side. – Ecological Concerns in Transition. A Comparative Study on Responses to Waste and Environmental Destruction in the Region. *State of the Region Report 2022/23*, ed. Ninna Mörner. Stockholm: CBEEES, Södertörn University, 110–122.
- Ulmer, Jasmine B. 2017.** Posthumanism as research methodology: inquiry in the Anthropocene. – *International Journal of Qualitative Studies in Education*, DOI: 10.1080/09518398.2017.1336806
- Helen Vaaks 2023.** Working With the Mussels: Why and How Do People Care About Nature in Lahemaa, Estonia. Master’s thesis. Tallinn University, School of Humanities.

- Vallikivi, Laur 2022.** On Thin Ice. Nenets Reindeer Herders' Changing Perception of their Environment After Conversion to Evangelical Christianity. – *Lagoonscapes* 2 (1), 55–74.
- Vallikivi, Laur ilmumas 2024.** Words and Silences: Nenets Reindeer Herders and Russian Evangelical Missionaries in the Post-Soviet Arctic. Bloomington: Indiana University Press.
- Viires, Ants 2000.** *Puud ja inimesed*. Tartu: Ilmamaa.
- Viveiros de Castro, Eduardo 1998.** Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. – *The Journal of the Royal Anthropological*, 4 (3). Veebiväljaanne, 469–488. DOI: <https://doi.org/10.2307/3034157>.
- Walking Publics/Walking Arts 2022.** *The Walkbook: Recipes for walking & wellbeing*. CEO, Living Streets; Arts and Humanities Research Council. Veebiväljaanne: walkcreate.gla.ac.uk (23.08.2023).
- Wels, Harry 2020.** Multi-species ethnography: methodological training in the field in South Africa. – *Journal of Organizational Ethnography*, 9 (3), 343–363.

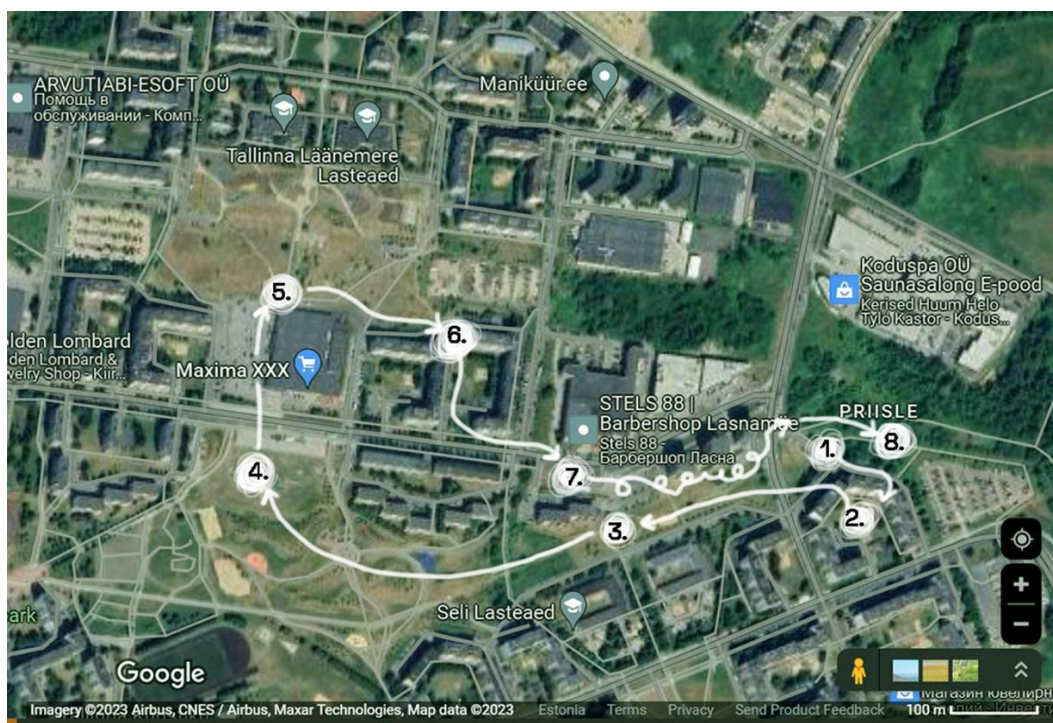
Lisa 1. I Biotoopia jalutuskäigu dokumentatsioon

Kirjeldatud on tegevusaeg ja -koht (**paksus kirjas**), tegevused ja isiklikud MÄRKUSED (tavalises kirjas), läbiviija (minu) jutt osalejatele toimetatud kujul (*kaldkirjas*), osalejate tähelepanekud ja arutelu jalutuskäigu järgsest vestlusringist ja hilisematest näost-näku vestlustest (rohelistel markeeritud). Teksti sisse on lisatud osalejate ja ametliku fotograafi tehtud fotod ning koopiad käsitsi tehtud märkmetest.

Toimumisaeg neljapäev, 4. august 2022

Algusaeg 18.00

Toimumiskoht Priisle asum, Lasnamäe

- 1- Alguspunkt bussipeatuses. Sissejuhatus
- 2- Peatus sisehoovis. Keskendumisharjutus
- 3- Peatus künka tipus. Taeva vaatlemine
- 4- Peatus endise polikliiniku vundamendil. Maapinna uurimine
- 5- Peatus poe taga. Prügikastid
- 6- Peatus kortermaja juures. Majaseinte uurimine
- 7- Peatus maja seina juures. Kompimismeelele keskendumine
- 8- Lõpp-peatus linnaäärses puudesalus. Arutelu

On pilvitu, kõrvetavkuum ilm (27 soojakraadi). Ilusa ilma ja kellaaja tõttu on liikvel palju inimesi.
17.45–18.10 kogunemine Ussimäe tee bussipeatuses

(fotograafi foto: punkt 1)

Audiogiidide kättejagamine, märkmepaberite kättejagamine, kohalolijate ülesmärkimine registreerimisankeedi alusel, registreerimata osalejatelt kontaktide kogumine. Kohal on ca 30 inimest. Lühiantervjuu TV3 esindajatele.

MÄRKUS: kohaletulijaid on oodatust rohkem. Vene keelt kõnelevad lasnamäekad tekitavad minus ärevust – üritus on eesti keeles.

18.10 Sissejuhatus. Biotoopia projektijuht Kelli Turmann tutvustab Biotoopia kontseptsiooni ja eesmärki, seejärel sõna minule.

Kontrollin, kas kõik on saanud kätte märkmepaberi ja kirjutusvahendi ning giidiseadme. Tehnika kontroll.

Jalutuskäigu fookus: linnas elavad loomad, st imetajad, linnud, putukad, roomajad, kahepaiksed, ka inimesed.

Jalutuskäigu reeglid: kõnnitakse suhtelises vaikuses, telefonid lülitatakse hääletu peale. Pildistada palun sihipäraselt ning kasutada kaamerat kui süvenemise abivahendit. Küsimusi on võimalik küsida jalutuskäigu lõpus.

Jalutuskäigu eesmärk: tõstatada küsimusi, suurendada tähelepanu, ärgitada uudishimu.

MÄRKUS: üllatab, kui tõsiselt ja keskendunult inimesed mind kuulavad.

18.15 lülitame giidiseadmed käima ja hakkame kõndima.

18.15–18.18 kõnnime

Soovitan keskenduda ja unustada paigaga seotud eelarvamused. Olla ümbruse suhtes tähelepanelik, aga neutraalsel positsioonil.

18.20 peatume sisehoovis (punkt 2)

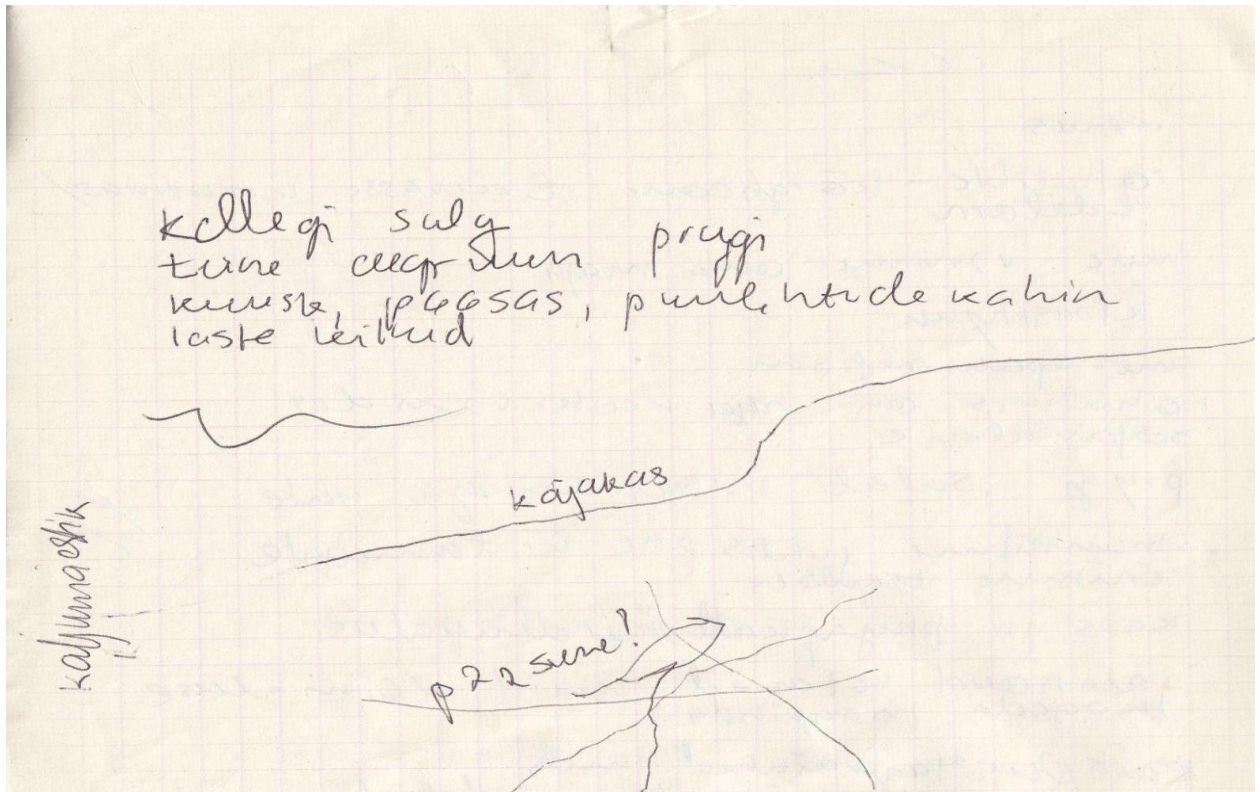

(fotograafi foto: punkt 2)

Palun valida omale koht, kus seista. Keskendumisülesanne.

- Pane silmad kinni.
- Silmi avamata mõtle helide peale: liiklusmüra, inimeste hääled, linnulaul, tuul.
- Mõtle pinnase peale, kus seisad. Kas see on pehme, liivane, murune või kõva, krobeline.
- Nuusuta lõhnu. Kas õhk lõhnab millegi järele. Kas tunned mõnda tugevat lõhna, meeldivat lõhna?
- Ava silmad ja vaatame pilti, mis avaneb. Vaata, mis esmajärgus tähelepanu püüab. Sõnasta enese jaoks mis või kes see on.
- Kas märkad mõnda looma, mitteinimesest?

Vaata üles ja alla, maha servade juurde, lillepõsastesse. Vahepeal aitab, kui võtta kaamera ja proovida vaadata läbi kaamerasilma.

(osaleja märkmed: tähelepanekud sisehoovist)

MÄRKUS: Leif-August Kirs ütleb hiljem tagasisideks, et igale tajule peaks andma rohkem keskendumisaega.

MÄRKUS: Seltskonnast lahkuvad TV3 esindajad ja kolm kohalikku vene keelt kõnelevat naisterahvast.

MÄRKUS: arutlesime pärast korraldajatega, et esimese viie minuti põhjal võis üritusest esoteeriline mulje jääda.

18.25 kõnnime

Palun mõelda, mida me linnaruumis esimesena märkame ja miks. Mõõtkavad, valikuline nägemine, funktsionaalsus. Majade vahelt väljudes ja autoteed ületades palun mõelda, kuidas muutuvad aistingud ja enesetunne.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Mulle meeldis, kui me tulime majade vahelt välja ja sa ütlesid, et pange tähele, kuidas kõik muutub. Ma panin tähele, kuidas seal sees (sisehoovis) kõik seisis ja oli vaikne, aga välja minnes tekib mingi ärevus, teadlikkus.

(fotograafi foto: väljumine majade vahelt)

Rohealale jõudes pööran tähelepanu, et oleme majadevahelisel alal, mida kutsutakse pargiks või rohealaks, rohekoridoriks. Ühtlasi on see tuulekoridor.

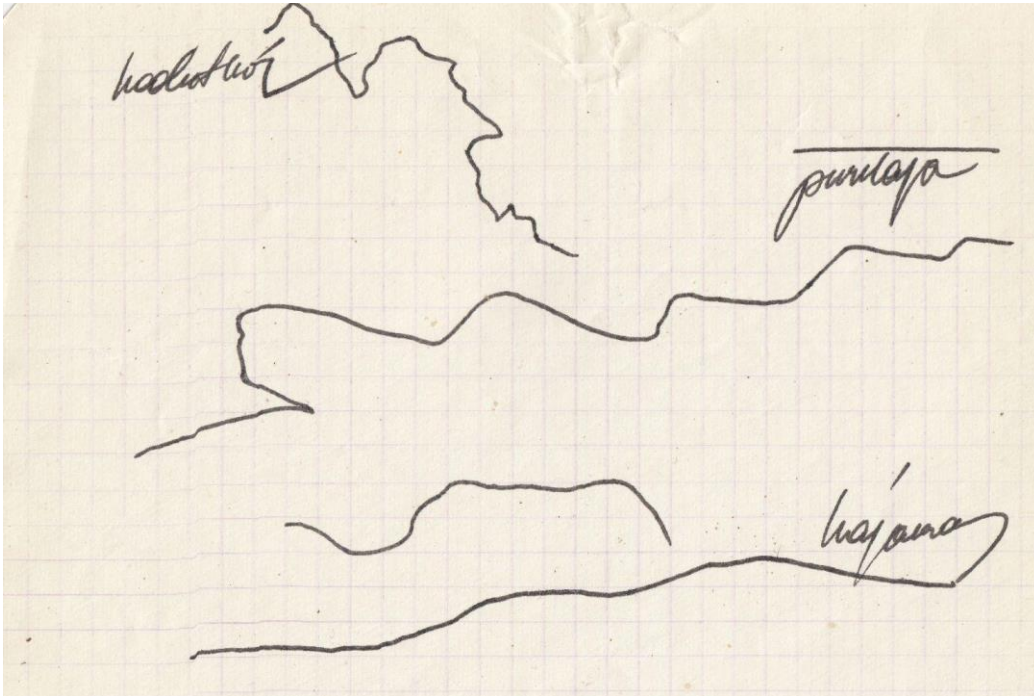
18.28–18.38 peatus künka tipus (punkt 3)

Võrdlen linnamaastikku kaljumaastikuga. Majad kui kaljud, roheala kui kanjon nende vahel. Kaljudel elavad loomaliigid.

Istume ja vaatame lindude lendu.

- Milline on lindude lend? Kiire, äkiline, närviline, mänguline...
- Kuidas nende lennustiilid erinevad?
- Kujuta ette, et lind on punkt, mis tõmbab paberile joont. Millised mustreid linnud joonistavad?

Proovime joonistada.

(osaleja joonistus: lindude lend)

(fotograafi foto: osaleja joonistab lindude lendu)

MÄRKUS: taevas pole esimesed minutid ühtegi lindu. Üks kohalik osaleja näitab maa sees olevatele “hiireurgudele”, mis osutuvad herilaste omaks.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Mul tekkis küsimus, seal pargis, kus me näeme kaugele. Miks kaugelevaatamine rahustab, miks silmapiiri nägemine tekitab turvatunnet?

18.38–18.45 kõnnime

Palun hoida pilku majakatustel, kuhu inimesed tavaliselt ei vaata, jälgida linde. Tuletan meelde maastiku sarnasust kaljumaastikuga.

OSALEJATE ARUTELU:

- See kanjonivõrdlus oli päris huvitav.
- See oli mu lemmikosa. Mul oli täitsa maagiline uus taju, maailmataju. Unusta ära, et need on majad, ja siis – ahaa, need tõesti on paljudele mitteinimestele kanjonid.

OSALEJATE ARUTELU:

- Oma kontekstist väljaastumine, see on selline lapsepõlvvetunnetuse taaselustamine. Et sa kujutad ette, et need majad on kaljud ja need majad *ongi* kaljud. See on midagi, mida sa iga päev ei tee.

- Laps tajub vahetult, tal ei ole neid õpikuteadmisi. Ja seda sai ka praegu teha, et sa lihtsalt katsud ja proovid, saad selle taju kätte vahetult selles ajas ja selles ruumis. See on üks väga oluline etapp, et keskkonda enda sisse tõmmata kogu oma suuruses.

(fotograafi foto: majade kujutlemine kaljudena)

Mänguväljaku ja korrastatuma pargiala juurde jõudes palun täheldada kõiki sealolevaid loomaliike.

MÄRKUS: ilusa ilma ja kellaaja tõttu on platsil palju inimesi.

Kolmandale punktile lähenedes palun tähelepanu tuua taevast maa peale, vaadata pilkupüüdvaid värve.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Ma poleks elus arvanud, et keegi peab mulle ütlema, kuhu vaadata.

Aga kui sa ütlesid, et vaata üles ja vaata alla, ma mõtlesin, et ohoo, poleks nagu elus niimoodi teinud.

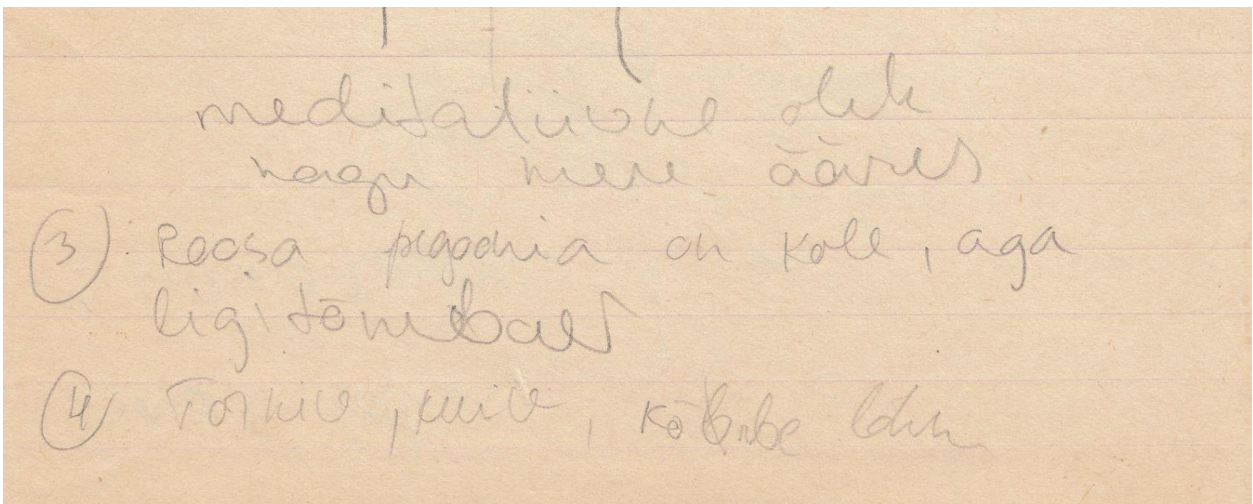
(fotograafi foto: osaleja pildista silmatorkavaid värve)

OSALEJATE ARUTELU:

- Me kõndisime läbi õunaaia, mis tekitas küsimusi, mis õunaaed see on. Seal ühe õunapuu otsa oli ehitatud, lapsed olid sinna ehitanud oma onni või selle alustalad. Seda ei teinud tõenäoliselt täiskasvanud, lapsed olid võtnud seda ala enda kujundada. See laste ja täiskasvanute ruumikujundamise moment – kogu see jalutuskäik sai jälgida, et kuidas keegi midagi on teinud. Seal on keegi, kes otsustas, et vot siia paneme suured punased roosid, sest siis on see ilus. Et kuidas seda esteetikat kujundada nende kaljude vahel...
- ...ja et miks majad on mõned värvilised, mitte hallid.
- Jah, ja see on viimasel ajal väga moodi tulnud, see suurte seinamaalingute tegemine. Aga mu meelest hakkab see juba reostama. Kellegi jaoks on see ilus, aga ma ei tea, kas see tegelikult on ilus. Ka need seinamaalingud on ju ka mõeldud – “Tagasi lapsepõlve!”. Ehk täiskasvanul seda tegelikult vaja ei ole. Ja kui täiskasvanu seda vaatab, siis ta mõtlebki, et see on lapselik, see on nagu muinasjuturaamat. Kuigi täiskasvanul võib ka seda värvilaiku vaja olla, siis ta teeb seda ikkagi kellegi teise jaoks, mitte enda jaoks, mulle tundub.

OSALEJA TÄHELEPANEK

See on tõepoolest hästi huvitav küsimus, millega me siis üritame seda asendada. Loomapiltidega putka peal või – Lasnamäel on väga huvitavad rõdud. Ja iga maja on arhitektuuriliselt veidi erinev. Et sa näed seda mängu vormidega kogu aeg. Seesama roosipõõsas onju, see hiiglaslik roosipõõsas – siia paneme looduse! Me ei lase keskkonnal olla, aga me kogu aeg üritame seda allutada. Millel need otsused või valikud tegelikult põhinevad. Kas need valikud meile tegelikult meeldivad. Ilumeeled on nii erinevad. See asendamise mäng on väga põnev.

(osaleja märkmed: silmatorkavad värvid keskkonnas, lõhn)

OSALEJA TÄHELEPANEK: Oli huvitav vaadelda, kuidas meid vaadeldi. (naer) Meid vaatasid kaaslinlased, kommenteerisid. Nad ei saanud aru, inimestel on mingisugused asjad kaelas ja kõrvas, nad vaatavad ja katsuvad. Kuidas linnud meid jälgisid, kajakad kõige rohkem. Ma olin väga ettevaatlik kivide tõstmisel, sest ma tean, et niipea, kui ma selle tõstan, siis keegi seal on ja ta on häiritud. Oli huvitav vaadata, kuidas meid jälgiti – “Kas nad on majavalitsusest?” või mida nad uurivad. Poisikesed, 6-aastased, pildistasid igaks juhuks üles.

18.45–18.55 peatus endise polikliiniku vundamendil (punkt 4)

(fotograafi foto: punkt 4)

Palun kõigil leida varemetel mõnus koht istumiseks, mis võimaldaks olla näoga maapinnale võimalikult lähedal.

- *Pange käsi vastu maad, milline on pinnas.*
- *Milline on valgus?*
- *Millised on värvid?*
- *Milline on lõhn?*
- *Pange kõrv vastu maad, millised on helid?*

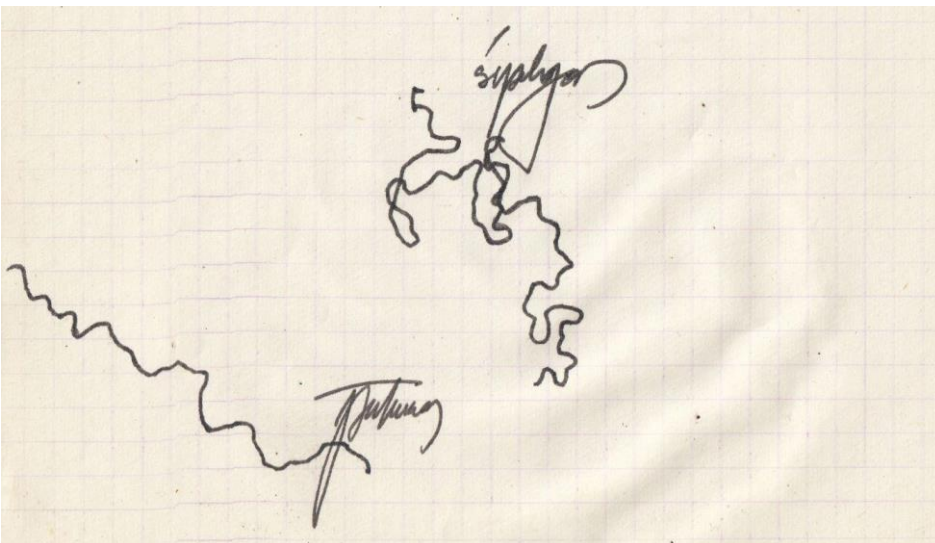
Palun vaadata maapinda hästi lähedalt, võimalusel heida kõhuli.

- *Jälgi umbes paberilehesuurust ala enda ees. Vaata, kes sinna satub.*
- *Pööra midagi ümber, vaata, kes on teisel pool.*
- *Mida putukas teeb, kuhu ta ronib? Joonista sipelga liikumistrajektoori.*
- *Kellel on hea lähivõttega kaamera, võib proovida pildistada.*

- *Ruumisuhted. Kui suur on sipelga jaoks kivi? Kas sipelga jaoks on kivi võrreldav kortermajaga? Kas sipelga ekslemine võib tunduda sama sihipäratu nagu inimese toimetamine?*
- *Looduslikud või inimtekkelised materjalid, nende erinevused. Soovi korral korja midagi üles ja võta kaasa.*
- *Putukate jaoks on hästi atraktiivsed värvid. Mis värve sa näed?*

(fotograafi foto: osaleja joonistab putukate liikumist)

(osalejate märkmed: putukate liikumine maapinnal)

OSALEJA TÄHELEPANEK: Tervikutunne tekkis täna kõige rohkem siis, kui käed maha panna. Füüsilise, kehalise kontakti kaudu.

(fotograafi foto: osaleja kombib maapinda)

OSALEJA TÄHELEPANEK: Vundamendil istudes ma kasutasin telefoni otstarbekalt ja tegin fotosid niimoodi maapinnalt, et fookus on murul. Vihmaussivaade – niimoodi on vist isegi termin. Taamal need korterelamud hägusena tunduvad nagu oleksidki kanjonid, või noh, mäed. Kui süveneda, millised eri liigid kõik ühes korterelamus võivad elada, see on tõesti selline kooseksisteerimine. Seal üleval kajakad, siis kuskil kiviplakkide vahel on herilasepesa, võib-olla on prussakad...Et see on tõepoolest selline ühiselamu paljudele liikidele. Aga me võib-olla ei pane tähele, kui nad ei puuduta meie elu. Kui me just ei kohta prussakat, kes tundub meile kuidagi ebameeldiv.

(osaleja foto: vihmaussivaade)

OSALEJATE ARUTELU:

- Mul oli säärane hapruse tunne seoses kliimasoojenemisega. Mulle on hakanud hiljuti tulema tunne, et aega on väga vähe järele jäänud. Kui ma jalutan siis ringi, siis mul on tunne, et see stabiilsus, mida me näeme siin, see kestab mingi 5–10 aastat veel ja siis hakkab lõppema. Kui ma tõesti hakkankõigi nende liikide peale mõtlema ja tundma neid näppudega, siis ma tunnetan just seda haprust.
- Kui sa mõtled lõpp, mida sa pead silmas?
- 50kraadi celsiust, 3 nädalat, pool lasnamäe elanikest on surnud, 10 aasta pärast.
- Selle tõenäosus on väga suur.

MÄRKUS: kohalik osaleja sekkub, et selgitada peatuskoha ajalugu. Lasen tal seda hiljem vestlusringis kõigiga jagada.

OSALEJA MÄRKUS: Vundament Maxima juures – see oli ehitatud polikliinikuks. See oli täitsa suur hoone, peaaegu valmis, aga kunagi ei võetud kasutusele. Ja nüüd muidugi need joodikud seal lihtsalt ajavad oma asja. Natuke rohi kasvab siiski ja hakkab elu võtma sisse.

18.55–18.59 kõnnime

Värvid keskkonnas. Palun mõelda, mis värvid mõjuvad keskkonnas atraktiivselt. Pööran tähelepanu üle tee asuvale Maximalle. Juhin tähelepanu, et ka inimesed liiklevad erksate värvide järgi. Linn kui ökoloogiline lõks. Maxima juurde jõudes juhin tähelepanu, kuidas see keskkond on loomadele ebasõbralik, aga ometi lähevad inimesed sinna süüa otsima ja nende järel ka teised loomad.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Mind kõnetas see lause, mida sa ütlesid, kui läksime sealt poe juurest mööda ja sa ütlesid, et mõtle, kui ebasõbralik on see keskkond, nii palav, aga me tuleme ikkagi selle toidu järele ja need värvid juhatavad meid siia poodi. Mulle tuli pähe, et see seostub ökoloogia mõistega ökoloogiline lõks või atraktiivne mülgas. Kui mingi elupaik on mingitelt omadustelt soodne, nt on palju toitu või on paljunemisvõimalused, siis see kutsub selle elusolendi sinna. Aga kui ta seal veedab aega, siis lõpuks see võib talle mõjuda negatiivselt. Näiteks kes pani tähele, seal oli tuvi surnult maas. Seal oli tee, kust ta leidis toitu, seal oli mingi prügi või midagi muud, aga ühel hetkel sõitis talle auto otsa. Keskkond on vaenulik, aga samas toitev. Ja sina tõid näite inimeste kohta, et on ebamugav, aga me ikka tuleme.

Me võime samamoodi mõelda, et linn, või vähemalt selline lasnamäelaadne elukeskkond, on selline atraktiivne mülgas. Siin on olemas turvalisus, lihtsus, mugavus, aga kui me mõtleme statistika peale, kui võrreldakse maa- ja linnainimese vaimset tervist või muid näitajaid, siis see on ühele poole kaldu. Võib-olla on see linn meie jaoks selline mülgas.

18.59–19.02 peatume Maxima taga (punkt 5)

Prügikastid ja nende tähtsus linnaloomadele. Prügi on söögiallikas nii inimestele kui ka teistele liikidele. Juhin tähelepanu, kuidas inimesed oma prügi kaitsevad. Pööran tähelepanu eemalt kostvale koerahaukumisele.

MÄRKUS: kohalik osaleja ütleb Biotoopia Kellile, et võiksime minna vaatama Priisle kogukonnaaiamaasid. Jätkame siiski etteplaneeritud kavaga.

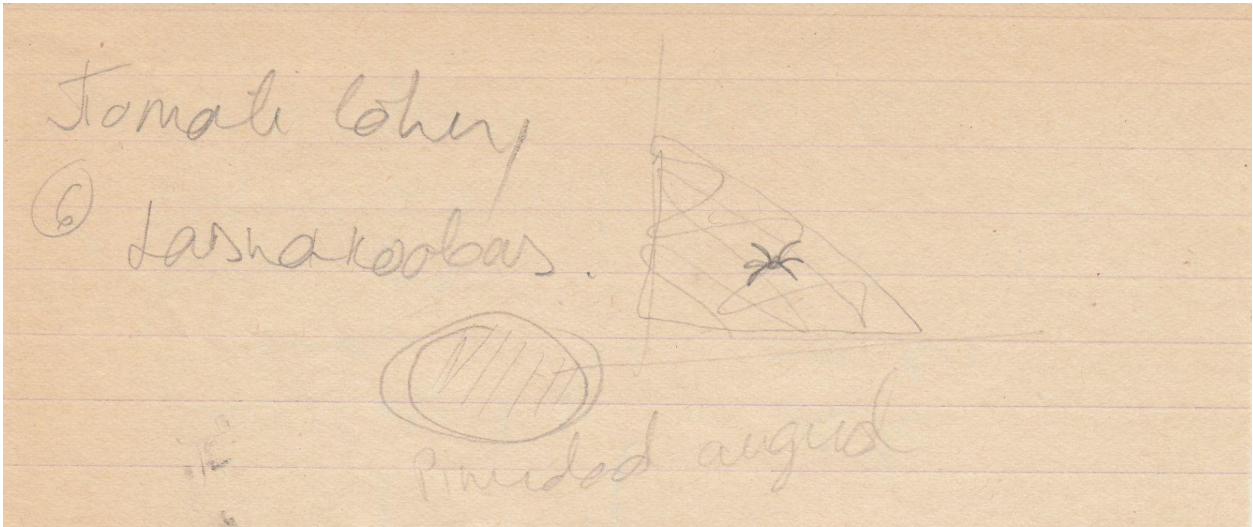
19.02–19.05 kõnnime

19.05–19.15 peatus kortermajade vahel, maja nurga juures (punkt 6)

Palun osalejatel taaskord keskenduda.

- *Vaata majafassaade*
- *Mis värve sa näed?*
- *Millised on helid?*
- *Milline on valgus?*
- *Milline on pinnas?*

- Milline on lõhn?

(osaleja märkmed: majaseinad)

Võrdlen taaskord kortermaju kivikaljudega. Kirjeldan kortermaja kui ökosüsteemi, mis koosneb mitmetest väikestest keskkondadest ja niššidest. Kirjeldan kortermaja liigirikkust, vastavalt erinevate majaosade omadustele (kelder, vannituba, köök, katus).

Palun mõelda lemmikloomadele kortermajades, kelle jaoks kaljukoobas pole loomulik keskkond.

Palun kõigil astuda seinä äärde ning uurida seinä päris lähedalt.

- Milliseid loomi sa märkad?
- Kus nad asuvad?
- Mida nad seal teevad? Kas püüavad saaki, teevad pesa, peatuvad?

MÄRKUS: ühes majapraos on herilasepesa.

(fotograafi foto: vaatleme herilasepesa)

OSALEJA ARUTLUS: Ma hakkasin mõtlema, kuidas me elame selle looduse ja selle rohu sees, selle mittetsivilisatsiooni sees, mitteinimkeskkonna sees. Aga siis me oleme proovinud kõigest hingest panna sinna need majad ja need asfalteeritud platsid ja need teed ja kogu infrastruktuuri ja peame seda loomulikuks keskkonnaks. Aga kui me astume sellest välja või kui see loodus on meie majade vahel, siis see on nagu kontakt mingi muu maailma, mingi võõra keskkonnaga.

OSALEJATE ARUTELU

- See tervikutunne tekkis, kui ma hakkasin mõtlema, et need kortermajad ongi kanjonid ja et me oleme neid tahunud enda jaoks täpselt õigeks, aga see kõik on lihtsalt looduse jätk.
- Mustrid korduvad.
- Jajah, kõik on samamoodi, me oleme lihtsalt neid kaljusid natuke rohkem enda moodi sättinud. See siin ongi mäestik, osa loodusest, selle jätk.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Kogu sellest käigust on näha, kui võimas on elu. Sa võid teha, mis tahad, ikka ta hakkab kuskilt sealt roomama, asfaldi vahelt. Ta vaikselt tuleb. Ja niipea, kui see inimese energia oma fossiilkütusega pealt hakkab taanduma, ta tuleb jälle uuesti, sinna ei ole midagi teha. Leida see tasakaal, see on üks väga oluline asi. Koosolemine.

19.15–19.18 kõnnime

19.18–19.19 peatus loomapiltidega putka juures (punkt 7)

(fotograafi foto: punkt 7)

Räägin loomadest, kes kõnnivad piki seinääri, kellel on kompimiselundid vibrissid. Võrdlen inimese sõrmi vibrissidega, pööran tähelepanu inimeste harjumusele katsuda kõndides käsipuusid ja aialippe.

19.19 kõnnime

- *Katsu kõndides sõrmeotstega majaseina. Millised tunduvad erinevad tekstuudid, materjalid?*

- *Puuduta kõike, millest möödud. Mis tunne tekib lagedal maastikul?*

(fotograafi foto: keskkonna kompimine)

OSALEJA ARUTLEB: Minu jaoks oli väga huvitav see, et mul on tunne, et alguses ma pigem väljastpoolt vaatasin neid teisi, neid mitteinimesi. Aga siis kui meil paluti katsuda, pärast seda kui me tulime sinna lagendikule ja te ütlesite, et nüüd me oleme kaitsetud. Sel hetkel ma tundsin ennast kui see mitteinimene. Võib-olla see on nüüd see empaatia, mis ma tundsin seal (naerab). Ooh, ma pean ruttu nüüd siin seina juurde jooksuma.

19.30 siseneme võsa vahele

(kaaskorraldaja foto: siseneme “päris” loodusesse)

Pööran tähelepanu muutustele õhuniiskuses, lõhnades ja pinnases, helides ja valguses.

Palun sirutada käsi välja ja tunnetada, mis sõrmede vastu puutub.

MÄRKUS: osaleja 10-aastane poiss tundub tüdinud ja ütleb “millal see lõppeb??”

19.31 jõuame lõpp-punkti

19.35–20.30 aruteluring

(kaaskorraldaja foto: Tiit Maran ja Leif-August Kirs vestlusingis)

Biotoopia kaaskorraldaja seab üles teelaua ja pakubjoogivett. Panen tööle diktofoni ja juhatan tasapisi arutelu sisse. Tänu Leif-August Kirsile ja Tiit Maranile kujuneb välja huvitav filosoofiline arutelu.

OSALEJA TÄHELEPANEK: Nii hea oli pärast loodusteadlasi kuulata!

OSALEJA TÄHELEPANEK: Ma olen üles kasvanud Lasnamäel, aga nüüd Hildegard suutis hoopis teise kivi peale ehitada. Minu mälestused lapsepõlvest olid ju natukene teised. Ma täna tajusin, kui ma nüüd peaksin Lasnamäest või oma lapsepõlvest rääkima, siis ma teeksin seda hoopis värvikamalt.

MÄRKUS: lasen kohalikul osalejel täpsustada, mida ta jalutuskäigu ajal lisada soovis.

MÄRKUS: mõned osalejad ei võta arutelust osa, vaid jäävad eemale puude vahele seisma.

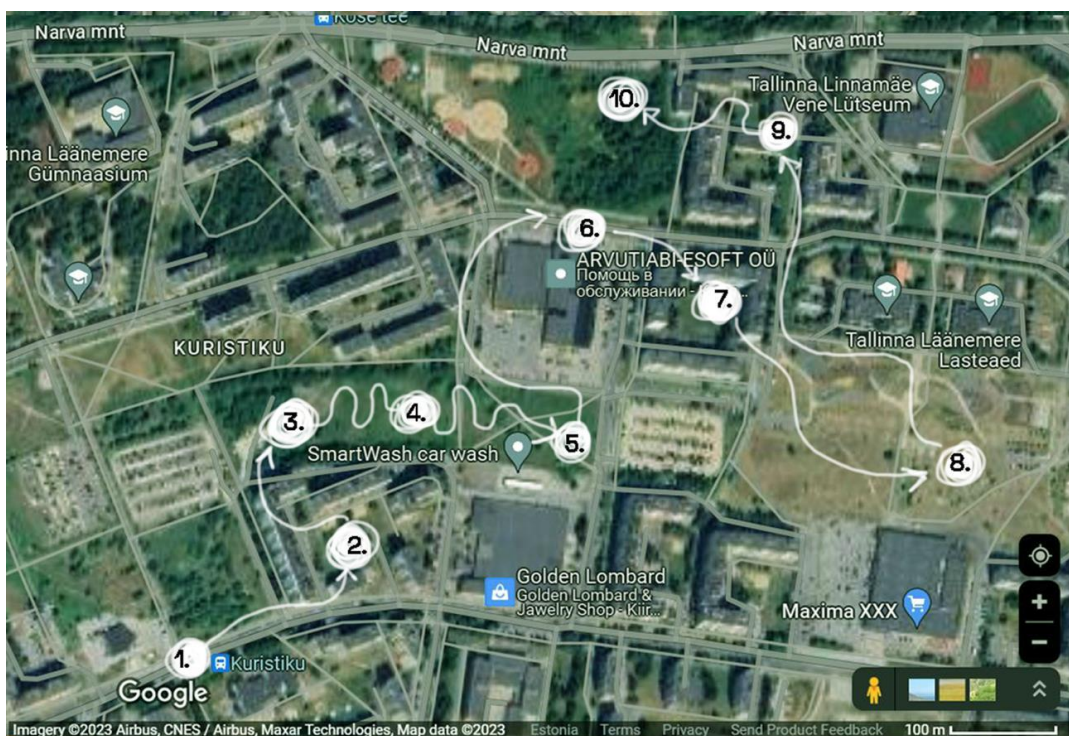
Lisa 2. II Biotoopia jalutuskäigu dokumentatsioon

Kirjeldatud on tegevusaeg ja -koht (**paksus kirjas**), tegevused ja isiklikud MÄRKUSED (tavalises kirjas), läbiviija (minu) jutt osalejatele toimetatud kujul (*kaldkirjas*), osalejate tähelepanekud ja arutelu jalutuskäigu järgsest vestlusringist ja hilisematest näost-näku vestlustest (rohelistel markeeritud). Teksti sisse on lisatud osalejate ja ametliku fotograafi tehtud fotod ning koopiad käsitsi tehtud märkmetest.

Toimumisaeg laupäev, 15. oktoober 2022

Algusaeg 11.00

Toimumiskoht: Kuristiku asum, Lasnamäe

- 1- Alguspunkt bussipeatuses. Sissejuhatus
- 2- Peatus sisehoovis. Keskendumisharjutus
- 3- Peatus tühermaal. Taeva vaatlemine
- 4- Liikumine tühermaal. Pilkupüüdvate objektide korjamine
- 5- Peatus betoonitükkide juures tühermaal. Maapinna uurimine
- 6- Peatus poe taga. Prügikastid
- 7- Peatus kortermaja juures. Majaseinte uurimine
- 8- Peatus künka tipus. Lindude vaatlemine
- 9- Peatus kortermaja seina juures. Kompimismeelele keskendumine
- 10- Lõpp-peatus Vormsi rohealal. Arutelu

Hommik on pilvealuse valgusega, niiske, aga soojemapoolne (9 soojakraadi). Lasnamäed ümbritseb õrnalt kuldses hommikuvalguses vine. Suurtel tänavatel tihedam liiklus, majade vahel inimesi vähe.

11.00–11.15 kogunemine. Audiogiidide kättejagamine, märkmepaberite kättejagamine, kohalolijate ülesmärkimine registreerimisankeedi alusel, registreerimata osalejatelt kontaktide kogumine. Kohal on ca 15 inimest.

MÄRKUS: arutame juba enne ürituse algust, et kl 11 on laupäeva hommikul ürituse alguseks liiga varajane aeg.

MÄRKUS: hommikul tuleb paar telefonikõnet, kus teavitatakse mitteosalemisest.

MÄRKUS: bioloog Triin Sellis hilineb ning tekitab sellega veidi ärevust.

11.15–11.18 sissejuhatus Kuristiku bussipeatuses

(kaaskorraldaja foto: sissejuhatus Kuristiku peatuses, punkt 1)

Biotoopia projektijuht Kelli Turmann tutvustab Biotoopia kontseptsiooni ja eesmärki, seejärel sõna minule.

Kontrollin, kas kõik on saanud kätte märkmepaberi ja kirjutusvahendi ning giidiseadme. Tehnika kontroll.

Jalutuskäigu fookus: linnas elavad loomad, st imetajad, linnud, putukad, roomajad, kahepaiksed, ka inimesed.

Jalutuskäigu reeglid: kõnnitakse suhtelises vaikus, telefonid lülitatakse hääletu peale. Pildistada palun sihipäraselt ning kasutada kaamerat kui süvenemise abivahendit. Küsimusi on võimalik küsida jalutuskäigu lõpus.

Jalutuskäigu eesmärk: tõstatada uudishimu, aga mitte anda vastuseid; nihutada perspektiivi ja tekitada empaatiat.

Jalutuskäigu alguspunkt: kuristiku bussipeatus, lõpp-punkt Vormsi roheala.

11.18–11.20 kõnnime

Soovitan osalejatel end tunda vabalt, olla tähelepanelik, ent samas olla keskendunud, unustada eelarvamused. Proovida võtta vaateleja roll, muutuda kiviks, postiks, seinaks.

11.20–11.25 peatus sisehoovis

(fotograafi foto (töödeldud): punkt 2)

- *Sulge silmad ja proovi unustada, kus sa viibid*
- *Silmi avamata mõtle helide peale. Mis helisid tekitavad inimesed? Kas mõnda heli tekitab ka mõni mitteinimene?*
- *Mõtle pinnase peale, kus seisad. Kas see on pehme, liivane, murune või kõva, krobeline. Mis materjali sa tunnend?*
- *Nuusuta lõhnu. Kas õhk lõhnab millegi järele. Kas tunnend mõnda tugevat lõhna, meeldivat lõhna?*
- *Nüüd aeglaselt avame silmad. Pane tähele, mis esimesena teie tähelepanu köidab. Sõnasta see enese jaoks.*
- *Kas sa märkad keskkonnas mõnda looma, mitteinimest?*

Ma julgustan teid vaatama üles ja alla, maja servade juurde, lillepõõsastesse. Vahepeal aitab, kui võtta kaamera ja proovida vaadata läbi kaamerasilma.

Soovitan selle tähelepanelikkuse säilitada ülejäänud jalutuskäigu vältel.

OSALEJA ARUTLEB: Ma ise üritan hästi palju tunnetada maapinda läbi jalatalla, siis see oli põnev. Näiteks kui sa oled asfartil ja seal kõrval on sammaldunud osa, siis kui palju mõnusam on selle peal kõndida. Pehme ja hea. Teerajalt kõrvale astumine, mis seal on.

MÄRKUS: hoov tundub loomadest tühi, kuigi välitööd tehes olid puul toredad varblased.

MÄRKUS: rõdul pildistab meid poolpaljas mees

OSALEJATE ARUTELU:

- Üks suhestumismoment nende mitteinimestega oli see, et ma tundsin, et ka meid jälgitakse, teiste inimeste poolt. Meie grupina olime võõrliik selles keskkonnas, me ei käitunud tavaliselt.
- Ühel rõdul oli vanahärra, kes suitsetas ja siis seal teisel rõdul olid need tuvid.
- Mõlemal võib olla kontrollmehhanism veenduda, kui on liikumine, vajadus aru saada, mida nad teevad. See on inimestel ja lindudel üsna sama.

(osaleja foto: gruppi jälginud mees rõdu peal)

11.25–11.26 kõnnime

Palun mõelda, mida keskkonnas esimesena tähele pandi. Harjumus, ootused, sama mõõtkava ja funktsionaalsus.

OSALEJA ARUTLEB Ma jäin mõtlema kuidagi funktsionaalsuse peale. See on selline funktsionaalseks loodud ruum, inimesed elavad siin. On huvitav tuua siia keskkonda sisse tegevus, mis justkui ei kannu tavamõttes funktsionaalsust. Tekitab mingit huvitavat vastastikust tunnet. Natuke selline mässamine ka (naerab).

OSALEJA ARUTLEB Ma jalutasin esimest korda Lasnamäel, Õismäest täiesti erinev. Ma ei oskaks kujutada ette sellist mitmekesisust nt Kalamajas. Väga emotsioonirikas oli, aga väga raske oli keskenduda loodusele, kui ma olin kogu aeg ka näiteks arhitektuurist lummatud.

Majade vahelt väljudes soovitan kuulatada iga heli eraldiseisvana.

11.26–11.32 peatus rohealal (punkt 3)

(fotograafi foto: punkt 3)

Pööran tähelepanu, et oleme majadevahelisel alal, mida kutsutakse pargiks või rohealaks, rohekoridoriks. Ühtlasi on see tuulekoridor.

Võrdlen linnamaastikku kaljumaastikuga. Majad kui kaljud, roheala kui kanjon nende vahel. Kaljudel elavad loomaliigid.

Seisame ja vaatame lindude lendu.

- *Milline on lindude lend? Kiire, äkiline, närviline, mänguline...*
- *Kuidas nende lennustiilid erinevad?*
- *Kui vaadata piisavalt kaua võib tunduda, et lindude lendamistrajektoorid muutuvad nähtavaks. Proovi neid tarjektoore joonistada.*

MÄRKUS: esimestel minutitel tundub, et taevas pole ühtegi lindu. Edasi liikudes on linde rohkem.

MÄRKUS: joonistamiseks pole head aega ja kohta, seisame püsti

11.37–11.47 kõnnime

Kordan, et majad on kaljud ja meie kõnnime kanjonis.

Hirmumaastikud. Palun end kujutleda väikeseks loomaks, näiteks jäneseks. Lageda roheala ressursid ja ohud. Tuletan meelde jälgida, mis liikumine toimub taevas ja katuseservadel.

OSALEJA ARUTLEB: Ma polnud sellele varem mõelnud, aga kui sa rääkisid hirmumaastikutest, hakkasin mõtlema, kes on need mitteinimesed linnas, keda me näeme – need on linnud. Neil on põgenemistee kogu aeg olemas. Neil ei ole selles mõttes hirmumaastikku.

Tähelepanu köitvad objektid. Palun liikuda rohealal ringi ja korjata kaasa üks objekt, mis tähelepanu köidab.

OSALEJA ARUTLEB: Mulle meeldis see nööp kõrvas. Tuterdan omaette, aga kellegi teise mõtetega.

(fotograafi foto: üksinda ringi uitamine, punkt 4)

11.47–12.00 peatus betoonplokkidel (punkt 5)

(fotograafi foto: punkt 5)

Palun kõigil leida varem etel mõnus koht istumiseks, mis võimaldaks olla näoga maapinnale võimalikult lähedal.

- *Vaadake maapinda. Mis värve te näete?*
- *Pange käsi vastu maad. Milline on pinnas?*
- *Pange nina vastu maad. Milline on lõhn?*
- *Pange kõrv vastu maad. Millised on helid?*

OSALEJA ARUTLEB: Mul leidis ka maitsemeel leidis rakendust. Ma sõin ristikut, väga hea maitse oli. Ristik hoiab suhkrut oma varre sees.

Palun vaadata maapinda hästi lähedalt, võimalusel heida kõhuli.

- *Proovi leida maapinnalt mõni putukas. Mida putukas teeb, kuhu ta ronib?*
- *Pööra midagi ümber, vaata, kes on teisel pool.*
- *Ruumisuhted. Mõtle, kui suur on sipelga jaoks kivi? Kas sipelga jaoks on kivi võrreldav kortermajaga? Kas sipelga ekslemine võib tunduda sama sihipäratu nagu inimese toimetamine?*

Elutuna tunduv sügisene loodus. Pööran tähelepanu putukate elutsüklile. Palun ette kujutada, kui palju kookoni, nuku või vastseta talvituvaid elusorganisme on meid ümbritsevates materjalides.

Palun mõelda, mis vahe on inimtekkelisel ja looduslikul materjalil.

Värvid sügisese looduses. Palun vaadata ümbrust ja mõelda, mis värvid ümbruskonnas pilku püüavad, mis vahe on inimtekkelistel ja looduslikel värvidel. Pööran tähelepanu üle tee asuvale Selverile.

OSALEJA ARUTLEB: Mul oli hästi raske eraldada inimest sellest loodusvaatlusest. Kõik oli segiläbi: loodus-inimene-loodus. Ma arvan, et Lasnamäe on väga loomulik elukeskkond kõigile. Hästi teistsugune, aga siin on omad loomulikkused ja loogikad. Inimesed elavad loomulikult ja loodus on loomulik. Klaasikildude kuhi ja siis ämblik seal kõrval – see on see sama asi, pole vahet. Mingi elamise väljendus lihtsalt, pole tähtis, kas ilus või kole.

(osaleja foto: ämblik majaseinal)

OSALEJA ARUTLEB: Paemaastikul oli näha, et pinnasekiht on õhuke ning sammal kasvab seal, kus saab. Tegelikult kõik siin kasvab seal kus saab. Kajakad ja inimesed ja. Läbiv kidurus, aga see on okei. Elavad seal, kus saavad ja kui ei saa, siis ei ela.

12.00–12.02 hakkame kõndima

(fotograafi foto: värvid supermarketi juures)

Palun tähele panna, kuidas muutuvad helid ja meeleolud, kui jõuame rohealalt parkimisplatsile. Linn kui ökoloogiline lõks. Selveri juurde jõudes juhin tähelepanu, kuidas see keskkond on ebasõbralik, aga ometi lähevad inimesed sinna süüa otsima ja nende järel ka teised loomad. Palun veelkord pöörata tähelepanu poe ümber olevatele värvidele.

12.02–12.03 peatus Selveri taga (punkt 6)

Prügikastid ja nende tähtsus linnaloomadele. Prügi on söögiallikas nii inimestele kui ka teistele liikidele.

MÄRKUS: minu pettumuseks pole prügikastide juures ühtegi looma ning prügi on ära koristatud.

12.03–12.04 kõnnime

12.04–12.11 peatus majade vahel (punkt 7)

(fotograafi foto: punkt 7)

Palun osalejatel taaskord keskenduda.

- *Vaata majafassaade. Mis värve sa näed?*
- *Katsu majaseina. Milline on majafassaad käe all?*
- *Millised on helid?*
- *Milline on valgus?*
- *Milline on lõhn?*

Võrdlen taaskord kortermaju kivikaljudega. Kirjeldan kortermaja kui ökosüsteemi, mis koosneb mitmetest väikestest keskkondadest ja niššidest. Kirjeldan kortermaja liigirikkust, vastavalt erinevate majaosade omadustele (kelder, vannituba, köök, katus).

Palun mõelda lemmikloomadele kortermajades, kelle jaoks kaljukoobas pole loomulik keskkond.

Palun kõigil astuda seinu äärde ning uurida seinu päris lähedalt.

- *Milliseid loomi sa märkad?*
- *Kus nad asuvad?*
- *Mida nad seal teevad? Kas püüavad saaki, teevad pesa, peatuvad?*

MÄRKUS: palun Biotoopia kaaskorraldajatel grupist irduda ning minna teejoomist ettevalmistama.

OSALEJATE ARUTELU:

- Arusaam tervikust vajas natukene mentaalset gümnaastikat. Iga aiasopp oli kuidagi eraldiseisev, peas need ära ühendada on keeruline. Tänavavaates eriti. Kui vaadata Tartut-Talinnat õhus, siis need on ju tegelikult looduse keskel olevad majad, aga siin olles paistavad nagu killud.
- Hästi killustunud oli küll. See hoov, kus me alustasime ja kus me lõpetasime olid kaks eri maailma. Need detailid, kuidas vanad mängupatsid on võetud maha ja siis on tulnud sinna loodus, siis on sinna istutatud mõni lillekene. Sihukesed inimsekkumised seal sees. Tugevalt eristuv emotsioon tekkis igas hoovis.

12.11–12.15 kõnnime

Enne majade vahelt väljumist pööran tähelepanu turvakaamerale ning palun mõelda, kes, kus ja miks meid linnaruumis jälgib.

Rohealale jõudes tõstatan küsimuse, kellele linnaruum kuulub, kellel on õigus piirata ja suunata ruumi kasutamist. Toon näiteks vareslaste koloonia ümbritsevatel puudel.

MÄRKUS: puudel ega rohealal pole sel kellaajal ühtegi vareslast.

12.15–12.16 peatus rohealal künka tipus (punkt 8)

(fotograafi foto: punkt 8)

Palun vaadata rohealale alle ja tõstatan veelkord küsimuse, kellele linnaruum kuulub, kellel on õigus piirata ja suunata ruumi kasutamist.

12.16–12.20 kõnnime edasi

Pööran tähelepanu keelusiltidele rohealal.

Pööran tähelepanu erksavärvilisele loodusornamentikaga lasteaiamänguväljakule tänava ääres.

12.20–12.21 peatus väikese linnaaia juures

(fotograafi foto: näited looduse kujundamisest)

Inimese soov loodust kujundada. Pööran tähelepanu istutatud lilledele ja pehmele jänesemänguasjale õunapuu otsas. Viitan erksavärvilisele lasteaiamänguväljakule.

Prügi kaitsmine. Pööran tähelepanu prügikastide ümber ehitatud aedikule.

12.21–12.22 kõnnime

12.22 peatus majanurga juures (punkt 9)

(fotograafi foto: punkt 9)

Räägin loomadest, kes kõnnivad piki seinäääri, kellel on kompimiselundid vibrissid. Võrdlen inimese sõrmi vibrissidega, pööran tähelepanu inimeste harjumusele katsuda kõndides käsipuusid ja aialippe. Sean sihiks jõuda teisele poole sisehoovi, kus paistab Vormsi roheala.

12.23–12.30 kõnnime

(fotograafi foto: osalejad kombivad majaseina)

- *Katsu kõndides sõrmeotstega majaseina. Millised tunduvad erinevad tekstuudid, materjalid?*
- *Puuduta kõike, millest möödud. Mis tunne tekib lagedal maastikul?*

Vormsi rohealale jõudes kutsun taaskord üles katsuma kõike, mis käeulatusse jääb, märkama, mis infot annab puuoks, puutiivi, leht. Pööran tähelepanu, kuidas muutusid puude alla jõudes valgus, lõhn, õhuniiskus, meeleolu. Palun valida endale sobiv teerada ja liikuda läbi roheala.

Puude alt väljudes palun panna tähele, mis tunne tekib lagedal maastikul.

OSALEJATE ARUTELU:

- *Põnev oli näppudega mööda majaseinu tõmmata. Krobeline sein muutis näpud hästi tuimaks, aga kui tuli järgmine pind, siis sain aru, et saan ikkagi sellest mingi uue informatsiooni vastu võtta. Kui me salus olime, siis ma tundsin, et kui olla näppudega keskkonnas see, siis teised meeled justkui nüristuvad. Ma sain aru, et ma üldse ei vaata, kuhu ma astun.*
- *Minu meelest oli tugev kontrast inimmaterjali ja looduse vahel. Majasein oli kõva, justkui tõrjuv. Niipea, kui lähed vastu puud, tuleb hoopis teistsugune tunne, omaksvõtmine, et sinna sa kuulud. See mille me ise endale ehitanud oleme, on kuidagi võõras.*
- *Ma ei tajunud võõrana seda. Ma nägin neid materiaalseid objekte ja materjale ja need moodustasid minu jaoks väga dünaamilisi materjalikooslusi, mis ei olnud kuidagi võõrad. Olid omavahel kuidagi hästi ilusas sünergias. Seal oli üks maja, millel oli selline hästi ilus plekist triibuline sinine sein, teine osa oli triibuline kivi, mis oli roosa ja siis see oli natukene kulunud sealt ja... ma ei tajunud kuidagi võõrana seda, see oli justkui kivi ja liiv saaksid kokku merepõhjas.*

MÄRKUS: Plaanisin rohealale sisenemist ühtse grupina, ent kõik läbisid sisehoovi erinevas tempos.

MÄRKUS: Puude vahel liikumine oleks saanud olla veel mängulisem, rohkem ringijooksmist.

MÄRKUS: Vormsi rohealal on koolilaste koristustalgud. Lagedale jõudes oleme keset prügikottidega ringijooksvaid lapsi

OSALEJA ARUTLEB: Mulle tundusid kolm märksõna kokkuvõttes. Ma liitusin poole pealt alles. Terviklus, mitmekesisus ja kohanemine. Kõigepealt see kohanemine. Ma ei tea milline see paik siin Nehatu kooli ajal oli. Kas siis ehitamisel kohanduti kohaliku loodusega, aga nüüd on igal juhul näha, kuidas need puud on kohanenud nende varemega nii nagu neile sobib. Siis teine on see mitmekesisus

– õued ja aiad ja see siin pole ka kellegi rämpsuhunnik, vaid kellegi hooviala. See terviklus tulebki sellest, et meil on siin oma agenda ja kohalikud lapsed korjavad siit sodi. See siin pole kellegi prügimägi vaid kellegi lapsepõlve onn või mängumaa ning võib-olla paarikümne aasta pärast on tal meeles, et ta käis siin ronimas või mängimas, et on tore, kuidas Lasnamäe need kokku liidab. Väiksel alal hästi palju erinevaid asju.

12.30 pöörame muruplatsilt tagasi puude vahele

12.31 jõuame lõpp-punkti

(osaleja foto: endise Nehatu kooli asupaik Vormsi rohealal)

12.35–13.15 arutelu

(fotograafi foto: arutelu Vormsi rohelas)

Seatakse üles teelaud ja pakutakse joogivett. Panen tööle diktofoni ja juhatan tasapisi arutelu sisse. Kogume rohelas kaasa korjatud leiud laua peale ning arutleme nende üle.

MÄRKUS: aruteluringi juurde tulevad mitmel korral prügikoristavad lapsed, mis muudab meeleolu natuke hehtiliseks.

MÄRKUS: nagu vältitööl ajal, jookseb ka arutelu ajal puude all ringi rotte, mis on huvitav täiendus. Samuti paneme tähele puuokstel peatuvaid tihaseid.

Lisa 3. Arutelüküsimused. Üritusejärgne vestlusring Biotoopia jalutuskäikudel osalejatega

- Kuidas on meeleolu?
- Mida uut sa enda jaoks avastasid?
- Mis sind selle paiga juures üllatas?
- Mis sinu jaoks selle paiga juures muutus?
- Milline tajuelamus oli uudne?
- Millise meele kaudu õnnestus mitteinimestega kontakti astuda?
- Milline mitteinimene sulle meelde jäi?
- Mis küsimusi sul tekkis? Mille kohta tahaksid rohkem teada saada?
- Kas jalutuskäigu jooksul meenus mingi ammuununenud mälestus (lapsepõlvest)?
- Mis teadmise võtad jalutuskäigust endaga kaasa?
- ...

Lisa 4. Arutelüküsimused. Mõttevahetus Biotoopia jalutuskäigul osalenud looduseriala spetsialistiga

- Jalutuskäik ei olnud üldse fakti- ega teadmispõhine. Eesmärk oli luua emotsionaalset sidet ja huvi teiste liikide vastu. Kuidas selline lähenemine võiks panustada loodusharidusse ja meie teadlikkusse keskkonnast?
- Võtsin oma jalutuskäikude üheks keskseks mõisteks empaatia. Kas ja kuidas peaks seda inimestes teiste liikide suhtes ärgitama?
- Teadmised vs emotsioon – mis on nende kahe teadmise suhe loodushariduses?
- Erinevatele meeltele fokuseerimine (nägemine, kuulmine, haistmine, kompimine) – mida see andis juurde, et keskkonda teiste loomade perspektiivist näha?
- Esteetilistele aspektidele tähelepanu pööramine (muustrid, värvid, tekstuurid) – kuidas aitasid need sinul keskkonda enese jaoks ümber mõtestada?
- Milline teema jäi käsitlemata?
- Millist harjutust või ülesannet võiks tulevikus osalejatega teha?
- ...

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hildegard Reimann,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Teiste liikide perspektiivi kogemise võimalikkusest. Biotoopia jalutuskäigud linnaruumis“,

mille juhendajad on *PhD* Aet Annist ja *PhD* Ester Bardone

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hildegard Reimann

15.01.2024